

PRAVILNIK

O NASTAVNOM PROGRAMU ZA ČETVRTI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 3/2006, 15/2006, 2/2008, 3/2011 - dr. pravilnik, 7/2011 - dr. pravilnik, 1/2013, 11/2014, 11/2016, 7/2017 i 12/2018)

Član 1

Ovim pravilnikom utvrđuje se nastavni program za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja.

Član 2

Nastavni program za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja odštampan je uz ovaj pravilnik i čini njegov sastavni deo.

Član 3

Nastavni program za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja primenjuje se počev od školske 2006/2007. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

***Samostalni članovi Pravilnika o izmenama i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja***
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 15/2006)

Član 3

Nastavni plan i program za izborni nastavni predmet Šah primenjuje se počev od školske 2007/2008. godine.

Član 4

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Prosvetnom glasniku".

***Samostalni član Pravilnika o izmenama
Pravilnika o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja***
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu narednog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku" i primenjuje se od školske 2016/2017. godine.

***Samostalni član Pravilnika o izmeni
Pravilnika o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja***
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 11/2016)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije" i primenjuje se od školske 2016/2017. godine.

***Samostalni član Pravilnika o dopunama
Pravilnika o nastavnom programu za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja***
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 7/2017)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije - Prosvetnom glasniku".

***Samostalni član Pravilnika o izmeni i dopunama
Pravilnika o nastavnom planu programu osnovnog obrazovanja i vaspitanja***
("Sl. glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 12/2018)

Član 2

Ovaj pravilnik stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku RS - Prosvetnom glasniku", a **primenjuje se počev od školske 2018/2019. godine, osim u delu koji se odnosi na program predmeta "SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK" za četvrti razred, koji se primenjuje počev od školske 2021/2022. godine**

SADRŽAJ PRAVILNIKA

NASTAVNI PROGRAM ZA ČETVRTI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Četvrti razred

Jezik

Književnost

Jezička kultura

Način ostvarivanja programa

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA

ALBANSKI JEZIK

BUGARSKI JEZIK

MAĐARSKI JEZIK

RUMUNSKI JEZIK

RUSINSKI JEZIK

SLOVAČKI JEZIK

HRVATSKI JEZIK

BOSANSKI JEZIK

SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK

STRANI JEZIK

Zajednički deo programa

Četvrti razred

Sadržaji programa

Komunikativne funkcije

Gramatički sadržaji sa primerima

Način ostvarivanja programa

MATEMATIKA

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

PRIRODA I DRUŠTVO

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

Sadržaji programa

LIKOVNA KULTURA

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

Nastavni program za dodatak nastavnom programu likovna kultura u nastavi na bosanskom jeziku

Likovna kultura za četvrti razred

MUZIČKA KULTURA

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

Zahtevi programa po aktivnostima

FIZIČKO VASPITANJE

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS

ISLAMSKA VJERONAUKA (ILMUDIN)

VJERSKA NASTAVA - KATOLIČKI VJERONAUK

VERSKA NASTAVA - SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A.V.

VERSKO VASPITANJE REFORMATORSKE HRIŠĆANSKE CRKVE

VERONAUKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE A.V.

VERONAUKA - JUDAIZAM

GRADANSKO VASPITANJE - SAZNANJE O SEBI I DRUGIMA

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

Kriterijumi i način ocenjivanja

Prostor, oprema i nastavna sredstva

NARODNA TRADICIJA

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

Druga pitanja od značaja za ostvarivanje programa

RUKA U TESTU - OTKRIVANJE SVETA

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

ČUVARI PRIRODE

Četvrti razred

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

OD IGRAČKE DO RAČUNARA

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

MAĐARSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ROMSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

RUMUNSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

RUSINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

SLOVAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

HRVATSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BOŠNJAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BOSANSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

MAKEDONSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ČEŠKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

VLAŠKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

UKRAJINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ŠAH

Četvrti razred

Sadržaji programa

Uputstvo za ostvarivanje programa

A) ŠKOLSKI PROSTOR

B) ŠKOLSKA OPREMA

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

4. NAČIN PRILAGOĐAVANJA PROGRAMA

5. OPŠTI I POSEBNI STANDARDI ZNANJA

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

ŠKOLSKI PROGRAM

Preporuke za ostvarivanje programa zdravstvenog vaspitanja

Sadržaji programa

Način ostvarivanja programa

Preporuke za ostvarivanje programa slobodnih aktivnosti (hor i orkestar)

NASTAVNI PROGRAM

ZA ČETVRTI RAZRED OSNOVNOG OBRAZOVANJA I VASPITANJA

1. SVRHA, CILJEVI I ZADACI PROGRAMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA

Svrha programa obrazovanja

- Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje, koje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu.
- Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinos demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva.

Ciljevi i zadaci programa obrazovanja su:

- razvoj intelektualnih kapaciteta i znanja dece i učenika nužnih za razumevanje prirode, društva, sebe i sveta u kome žive, u skladu sa njihovim razvojnim potrebama, mogućnostima i interesovanjima;
- podsticanje i razvoj fizičkih i zdravstvenih sposobnosti dece i učenika;
- osposobljavanje za rad, dalje obrazovanje i samostalno učenje, u skladu sa načelima stalnog usavršavanja i načelima doživotnog učenja;
- osposobljavanje za samostalno i odgovorno donošenje odluka koje se odnose na sopstveni razvoj i budući život;
- razvijanje svesti o državnoj i nacionalnoj pripadnosti, negovanje srpske tradicije i kulture, kao i tradicije i kulture nacionalnih manjina;
- omogućavanje uključivanja u procese evropskog i međunarodnog povezivanja;
- razvijanje svesti o značaju zaštite i očuvanja prirode i životne sredine;
- usvajanje, razumevanje i razvoj osnovnih socijalnih i moralnih vrednosti demokratski uređenog, humanog i tolerantnog društva;
- uvažavanje pluralizma vrednosti i omogućavanje, podsticanje i izgradnja sopstvenog sistema vrednosti i vrednosnih stavova koji se temelje na načelima različitosti i dobrobiti za sve;
- razvijanje kod dece i učenika radoznalosti i otvorenosti za kulture tradicionalnih crkava i verskih zajednica, kao i etničke i verske tolerancije, jačanje poverenja među decom i učenicima i sprečavanje ponašanja koja narušavaju ostvarivanje prava na različitost;
- poštovanje prava dece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda i razvijanje sposobnosti za život u demokratski uređenom društvu;
- razvijanje i negovanje drugarstva i prijateljstva, usvajanje vrednosti zajedničkog života i podsticanje individualne odgovornosti.

2. OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI OBAVEZNIH I IZBORNIH PREDMETA

OBAVEZNI NASTAVNI PREDMETI

SRPSKI JEZIK

Cilj i zadaci

Cilj nastave srpskog jezika jeste da učenici ovladaju osnovnim zakonitostima srpskog književnog jezika na kojem će se usmeno i pismeno pravilno izražavati, da upoznaju, dožive i osposobe se da tumače odabrana književna dela, pozorišna, filmska i druga umetnička ostvarenja iz srpske i svetske baštine.

Zadaci nastave srpskog jezika:

- razvijanje ljubavi prema maternjem jeziku i potrebe da se on neguje i unapređuje;
- osnovno opismenjavanje najmlađih učenika na temeljima ortoepskih i ortografskih standarda srpskog književnog jezika;
- postupno i sistematično upoznavanje gramatike i pravopisa srpskog jezika;
- upoznavanje jezičkih pojava i pojmova, ovladavanje normativnom gramatikom i stilskim mogućnostima srpskog jezika;
- osposobljavanje za uspešno služenje književnim jezikom u različitim vidovima njegove usmene i pismene upotrebe i u različitim komunikacionim situacijama (uloga govornika, slušaoca, sagovornika i čitaoca);
- razvijanje osećanja za autentične estetske vrednosti u književnoj umetnosti;
- razvijanje smisla i sposobnosti za pravilno, tačno, ekonomično i uverljivo usmeno i pismeno izražavanje, bogaćenje rečnika, jezičkog i stilskog izraza;
- uvežbavanje i usavršavanje glasnog čitanja (pravilnog, logičkog i izražajnog) i čitanja u sebi (doživljajnog, usmerenog, istraživačkog);
- osposobljavanje za samostalno čitanje, doživljavanje, razumevanje, svestrano tumačenje i vrednovanje književnoumetničkih dela raznih žanrova;
- upoznavanje, čitanje i tumačenje popularnih i informativnih tekstova iz ilustrovanih enciklopedija i časopisa za decu;
- postupno, sistematično i dosledno osposobljavanje učenika za logičko shvatanje i kritičko procenjivanje pročitaneog teksta;
- razvijanje potrebe za knjigom, sposobnosti da se njome samostalno služe kao izvorom saznanja; navikavanje na samostalno korišćenje biblioteke (odeljenjske, školske, mesne); postupno ovladavanje načinom vođenja dnevnika o pročitanim knjigama;
- postupno i sistematično osposobljavanje učenika za doživljavanje i vrednovanje scenskih ostvarenja (pozorište, film);
- usvajanje osnovnih teorijskih i funkcionalnih pojmova iz pozorišne i filmske umetnosti;
- upoznavanje, razvijanje, čuvanje i poštovanje vlastitog nacionalnog i kulturnog identiteta na delima srpske književnosti, pozorišne i filmske umetnosti, kao i drugih umetničkih ostvarenja;
- razvijanje poštovanja prema kulturnoj baštini i potrebe da se ona neguje i unapređuje;
- navikavanje na redovno praćenje i kritičko procenjivanje emisija za decu na radiju i televiziji;
- podsticanje učenika na samostalno jezičko, literarno i scensko stvaralaštvo;
- podsticanje, negovanje i vrednovanje učeničkih vannastavnih aktivnosti (literarna, jezička, recitatorska, dramska, novinarska sekcija i dr.);
- vaspitavanje učenika za život i rad u duhu humanizma, istinoljubivosti, solidarnosti i drugih moralnih vrednosti;
- razvijanje patriotizma i vaspitavanje u duhu mira, kulturnih odnosa i saradnje među ljudima.

ČETVRTI RAZRED

Operativni zadaci:

- proširivanje znanja o prosto rečenici i njenim delovima;
- savladavanje osnovnih pojmova o promenljivim i nepromenljivim rečima;
- osposobljavanje za izražajno čitanje i kazivanje;
- postupno osposobljavanje učenika za samostalno tumačenje osnovne predmetnosti književnog teksta i scenskih dela (osećanja, fabula, radnja, likovi, poruke, stilogenost scenskog izraza);

- navikavanje na sažeto i jasno usmeno i pismeno izražavanje prema zahtevima programa;
- savladavanje osnova metodologije izrade pismenih sastava.

Jezik

Gramatika

Obnavljanje i utvrđivanje znanja usvojenih u prethodnim razredima.

Uočavanje reči koje u govoru i pisanju menjaju svoj osnovni oblik (promenljive reči) - bez definicija i zahteva za promenom po padežima i vremenima. Uočavanje reči koje zadržavaju svoj osnovni oblik u svim situacijama (nepromenljive reči) bez imenovanja vrsta tih reči.

Rečenica - pojam glagolskog predikata (lični glagolski oblik); uočavanje reči i grupe reči (sintagma) u funkciji objekta i priloških odredaba za mesto, vreme i način. Pojam subjekta; uočavanje reči u funkciji atributa uz imenicu i imeničkog skupa reči (imenička sintagma). Red rečeničnih članova u rečenici.

Imenice - zbirne i gradivne; rod i broj - pojam i prepoznavanje.

Pridevi - prisvojni i gradivni - uočavanje značenja, roda i broja u rečenici.

Zamenice - lične; rod i broj ličnih zamenica; lična zamenica u funkciji subjekta u rečenici - pojam i prepoznavanje.

Brojevi - glavni (osnovni) i redni - pojam i prepoznavanje u rečenici.

Glagoli - pojam i osnovna značenja prezenta, perfekta i futura; vežbe u rečenici zamenom glagolskih oblika u vremenu, licu i broju.

Upravni i neupravni govor.

Utvrđivanje i sistematizacija sadržaja obrađenih od I do IV razreda.

Pravopis

Upotreba velikog slova u pisanju: imena država i pokrajina i njihovih stanovnika; imena naselja (gradova, sela) i njihovih stanovnika.

Pisanje upravnog i neupravnog govora (sva tri modela).

Navodnici. Zagrada.

Pisanje prisvojnih prideva izvedenih od vlastitih imena (-ov / -ev, -in / -ski).

Pisanje suglasnika j u pridevskim oblicima na -ski, i u ličnim imenima i prezimenima.

Pisanje skraćenica tipa: itd., sl., npr. i skraćenica koje označavaju imena država.

Ponavljjanje, uvežbavanje i proveravanje osposobljenosti učenika za primenu obrađenih pravopisnih pravila.

Ortoepija

Uočavanje naglašenih i nenaglašenih reči: vežbe u izgovaranju akcenatskih celina. Vežbe za otklanjanje grešaka koje se javljaju u govoru učenika.

Izgovor svih suglasnika i glasovnih grupa u skladu sa književnojezičkom normom č, ć, dž, đ, h; - ds - (ljudskih), - io, - ao itd. Vežbe za otklanjanje grešaka koje se javljaju u govoru i pisanju učenika.

Uočavanje diferencijalne (distinktivne) funkcije akcenta u rečima istog glasovnog sastava, a različitog akcenta.

Književnost

Lektira

Lirika

Narodna pesma: *Nadžnjeva se momak i devojka*

Narodna pesma: *Jelenče*

Jovan Jovanović Zmaj: *Ciganin hvali svoga konja*

Vojislav Ilić: *Jesen*

Desanka Maksimović: *Paukovo delo*

Dušan Radović: *Plavi zec*

Dragan Lukić: *Drug drugu*

Miroslav Antić: *Junačka pesma*

Branislav Crnčević: *Mrav dobra srca*

Branko Ćopić: *Mjesec i njegova baka*

Stevan Raičković: *Ka da to bude*

Milovan Danojlić: *Trešnja u cvetu*

Dobrica Erić: *Svitac pšeničar i vodeničar*
Ljubivoje Ršumović: *Aždaja svome čedu tepa*
Izbor iz poezije Milovana Danajlića
Federiko Garsija Lorka: *Luckasta pesma*

Epika

Narodna pesma: *Jetrvica adamsko koleno*
Narodna pesma: *Stari Vujadin*
Narodna pripovetka: *Međed, svinja i lisica*
Narodna bajka: *Pepeljuga*
Narodna priča: *Najbolje zadužbine*
Janko Veselinović: *Grad*
Isidora Sekulić: *Pozno jesenje jutro*
Miroslav Demak: *Violina*
Branislav Nušić: *Prva ljubav*
Branko V. Radičević: *Priča o dečaku i Mesecu*
Branislav Crnčević: *Bosonogi i nebo*
Grozdana Olujić: *Oldanini vrtovi i druge bajke (izbor)*
Svetlana Velmar-Janković: *Knjiga za Marka (Zlatno jagnje, Stefanovo drvo)*
Hans Kristijan Andersen: *Ružno pače*
Rene Gijo: *Bela Griva*
Luis Kerol: *Alisa u zemlji čuda*
Braća Grim: *Trnova ružica*
Antoan de Sent Egziperi: *Mali princ (odlomak)*
Mihael Ende: *Beskrajna priča (odlomak)*

Drama

Gvido Tartalja: *Podela uloga*
Aleksandar Popović: *Pepeljuga*
Dobrica Erić: *Čik, da pogodite zbog čega su se posvađali dva zlatna brata*
Dopunski izbor
Pored navedenih dela, nastavnik i učenici slobodno biraju najmanje tri, a najviše još pet dela za obradu.
Naučno-popularni i informativni tekstovi
Milutin Milanković: *Kroz vasionu i vekove (odlomak)*
Mihajlo Pupin: *Od pašnjaka do naučenjaka (odlomak)*
Izbor iz knjiga, enciklopedija i časopisa za decu.

Čitanje teksta

Čitanje naglas i u sebi kao uvod u razgovor o tekstu. Usmereno čitanje (s prethodno datim zadacima): otkrivanje karakteristika likova (postupci, reči, izgled, osobine), radnji, događaja, prirodnih pojava i opisa; uočavanje jezičko-stilskih slika.

Čitanje usklađeno s vrstom i prirodom teksta (lirski, epski, dramski, naučno-popularni, novinski itd.). Podsticanje učenika na varijacije u tempu, jačini i intonaciji glasa i na logičko pauziranje pri čitanju.

Usmereno čitanje u sebi: brzo shvatanje sadržine, traženje odgovarajućih podataka o liku, opisu, osećanjima i načinu njihovog prikazivanja.

Kazivanje napamet naučenih poetskih i proznih celina i odlomaka. Scenske improvizacije.

Tumačenje teksta

Uočavanje i tumačenje pesničkih slika, toka radnje, glavnih likova i osnovnih poruka u književnom delu. Uočavanje značajnih pojedinosti u opisu prirode (otkrivanje čulnih draži: vizuelnih, akustičkih, kinetičkih, taktilnih, mirisnih i drugih). Ukazivanje na značajna mesta, izraze i reči kojima su izazvani pojedini utisci u poetskim, proznim i dramskim tekstovima.

Uočavanje i imenovanje sadržinskih celina u proznim tekstovima; stvaranje plana. Zapažanje činilaca koji u raznim situacijama deluju na postupke glavnih junaka (spoljašnje i društvene okolnosti, unutrašnji podsticaji

- osećanja, namere, želje). Uočavanje i tumačenje izraza, reči i dijaloga kojima su prikazani postupci, sukobi, dramatične situacije i njihovi uzroci, rešenja i posledice.

Književni pojmovi

Lirika

Osnovni motiv i sporedni motivi u lirskoj pesmi.

Vizuelni i auditivni elementi u pesničkoj slici. Pesnička slika kao činilac kompozicije lirske pesme.

Dužina stiha prema broju slogova - prepoznavanje.

Ponavljanja u stihu, strofi, pesmi - funkcija.

Personifikacija kao stilsko sredstvo.

Slikovitost kao obeležje pesničkog jezika.

Običajne narodne lirske pesme - osnovna obeležja.

Lirska pesma - osnovna obeležja.

Epika

Tema i ideja u epskom delu.

Fabula: hronološki redosled događaja, elementi fabule (uvod, zaplet, rasplet).

Odnosi među likovima; osnovni tipovi (vrste) karakterizacije.

Pripovedač, pripovedanje; dijalog, monolog, opis u epskom delu.

Priča i roman - razlike.

Roman za decu - osnovna obeležja.

Drama

Likovi u dramskom delu. Remarke (didaskalije). Dramska radnja - način razvijanja radnje. Dramski tekstovi za decu.

Funkcionalni pojmovi

Podsticanje učenika da shvataju i usvajaju pojmove: glavno, sporedno, mašta, zbilja, utisak, raspoloženje, interesovanje, okolnost, situacija, ispoljavanje; podstrek, uslov, poređenje, procenjivanje, tvrdnja, dokaz, zaključak; divljenje, oduševljenje, ljubav (prema čoveku, domovini, radu, prirodi); privlačnost, iskrenost, pravičnost, plemenitost.

Jezička kultura

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja

Prepričavanje teksta sa promenom gramatičkog lica. Prepričavanje sa izmenom završetka fabule. Prepričavanje teksta u celini i po delovima - po datom planu, po zajednički i samostalno sačinjenom planu.

Pričanje u dijaloškoj formi; unošenje dijaloga, upravnog govora u strukturu kazivanja - po zajednički i samostalno sačinjenom planu. Pričanje prema samostalno odabranoj temi. Nastavljanje priče inspirisane datim početkom. Sastavljanje priče po slobodnom izboru motiva.

Opisivanje slika koje prikazuju pejzaže, enterijere, portrete. Opisivanje složenijih odnosa među predmetima, bićima i pojavama.

Izveštavanje o obavljenom ili neobavljenom zadatku u školi ili kod kuće - u obliku odgovora na pitanja.

Usmena i pismena vežbanja

Ortoepske vežbe: uvežbavanje pravilnog izgovora reči, iskaza, rečenica, poslovice, brzalice, zagonetaka, pitalica, kraćih tekstova; slušanje zvučnih zapisa, kazivanje napamet lirskih i epskih tekstova; snimanje kazivanja i čitanja, analiza snimka i vrednovanje.

Diktati: sa dopunjavanjem, izborni, slobodni, kontrolni diktat.

Leksičke i semantičke vežbe: građenje reči - formiranje porodica reči; iznalaženje sinonima i antonima, uočavanje semantičke funkcije akcenta; neknjiževne reči i tuđice - njihova zamena jezičkim standardom; osnovno i preneseno značenje reči.

Sintaksičke i stilske vežbe: sastavljanje i pisanje rečenica prema posmatranim predmetima, slici i zadanim rečima; sastavljanje i pisanje pitanja o tematskoj celini u tekstu, na slici, u filmu; pisanje odgovora na ta pitanja.

Prepisivanje rečenica u cilju savladavanja pravopisnih pravila.

Korišćenje umetničkih, naučopopularnih i učeničkih tekstova kao podsticaja za slikovito kazivanje. Vežbe za bogaćenje rečnika i traženje pogodnog izraza. Uopšteno i konkretno kazivanje. Promena gledišta. Uočavanje i otklanjanje beznačajnih pojedinosti i suvišnih reči u tekstu i govoru. Otklanjanje praznoslovlja i tuđica. Otklanjanje nejasnosti i dvosmislenosti.

Uvežbavanje tehnike izrade pismenog sastava: analiza teme, određivanje njenog težišta; posmatranje, uočavanje i izbor građe; raspoređivanje pojedinosti; elementi kompozicije.

Osam domaćih pismenih zadataka i njihova analiza na času. Četiri školska pismena zadatka - po dva u prvom i drugom polugodištu. Jedan čas za izradu i dva časa za analizu zadataka i pisanje poboljšane verzije sastava.

Način ostvarivanja programa

Jezik (gramatika i pravopis)

U nastavi jezika učenici se osposobljavaju za pravilnu usmenu i pismenu komunikaciju standardnim srpskim jezikom. Otuda zahtevi u ovom programu nisu usmereni samo na jezička pravila i gramatičke norme već i na njihovu funkciju. Na primer, rečenica se ne upoznaje samo kao gramatička jedinica (sa stanovišta njene strukture), već i kao komunikativna jedinica (sa stanovišta njene funkcije u komunikaciji).

Osnovni programski zahtev u nastavi gramatike jeste *da se učenicima jezik predstavi i tumači kao sistem. Nijedna jezička pojava ne bi trebalo da se izučava izolovano, van konteksta u kojem se ostvaruje njena funkcija.* U I i II razredu u okviru vežbi slušanja, govorenja, čitanja i pisanja učenici zapažaju jezičke pojave bez njihovog imenovanja, da bi se od III do VIII razreda u koncentričnim krugovima i kontinuiranim nizovima gramatički sadržaji izučavali postupno i selektivno u skladu sa uzrastom učenika.

Postupnost se obezbeđuje samim izborom i rasporedom nastavnih sadržaja, a konkretizacija nivoa obrade, kao vrsta uputstva za nastavnu praksu u pojedinim razredima, naznačena je opisno formulisanim zahtevima: zapažanje, uočavanje, usvajanje, pojam, prepoznavanje, razlikovanje, informativno, upotreba, obnavljanje, sistematizacija i drugima. Ukazivanjem na *nivo programskih zahteva* nastavnicima se pomaže u njihovim nastojanjima da *učenike ne opterete* obimom i dubinom obrade jezičke građe.

Selektivnost se ostvaruje izborom najosnovnijih jezičkih zakonitosti i informacija o njima.

Takvim pristupom jezičkoj građi u programu nastavnici se usmeravaju da tumačenje gramatičkih kategorija zasnivaju na njihovoj funkciji koju su učenici u prethodnim razredima uočili i njome, u manjoj ili većoj meri, ovladali u jezičkoj praksi. Postupnost i selektivnost u programu gramatike najbolje se uočavaju na sadržajima iz sintakse i morfologije od I do VIII razreda. Isti principi su, međutim, dosledno sprovedeni i u ostalim oblastima jezika. Na primer, alternaciju suglasnik k, g, h, učenici će prvo zapažati u građenju reči i deklinaciji u V razredu, a vežbama i jezičkim igrama u tom i prethodnim razredima navikavati se na pravilnu upotrebu tih konsonanata u govoru i pisanju; elementarne informacije o palatalizaciji dobiće u VI razredu, a usvojena znanja o bitnim glasovnim osobinama srpskog jezika obnoviti i sistematizovati u VIII razredu. Tim načinom će učenici steći osnovne informacije o glasovnim promenama i alternacijama, osposobiće se za jezičku praksu, a neće biti opterećeni učenjem opisa i istorije tih jezičkih pojava.

Elementarne informacije iz *morfologije* počinju se učenicima davati od II razreda i postupno se iz razreda u razred proširuju i produbljuju. Od samog početka učenike treba navikavati da uočavaju osnovne morfološke kategorije, na primer: u II razredu pored uočavanja reči koje imenuju predmete i bića, uvodi se i razlikovanje roda i broja kod tih reči a u III razredu razlikovanje lica kod glagola. Tim putem će se učenici postupno i logički uvoditi ne samo u morfološke već i u sintaksične zakonitosti (razlikovanje lica kod glagola - lični glagolski oblici - predikat - rečenica). Reči uvek treba uočavati i obrađivati u okviru rečenice, u kojoj se zapažaju njihove funkcije, značenja i oblici.

Programske sadržaje iz *akcentologije* ne treba obrađivati kao posebne nastavne jedinice. Ne samo u nastavi jezika, već i u nastavi čitanja i jezičke kulture, učenike treba u svakom razredu uvoditi u programom

predviđene standardne akcenatske norme a stalnim vežbanjem, po mogućstvu uz korišćenje audio snimaka, učenike treba navikavati da čuju pravilno akcentovanu reč a u krajevima gde se odstupa od akcenatske norme da razlikuju standardni akcenat od svoga akcenta.

Pravopis se savlađuje putem sistematskih vežbanja elementarnih i složenih koje se organizuju često, raznovrsno i različitim oblicima pismenih vežbi. Pored toga, učenike vrlo rano treba upućivati na služenje pravopisom i pravopisnim rečnikom (školsko izdanje).

Vežbe za usvajanje i utvrđivanje znanja iz gramatike do nivoa njegove praktične primene u novim govornim situacijama proističe iz programskih zahteva, ali su u velikoj meri uslovljene konkretnom situacijom u odeljenju - govornim odstupanjima od književnog jezika, kolebanjima, greškama koje se javljaju u pismenom izražavanju učenika. Stoga se sadržaj vežbanja u nastavi jezika mora određivati na osnovu sistematskog praćenja govora i pisanja učenika. Tako će nastava jezika biti u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim književnim srpskim jezikom.

U nastavi gramatike treba primenjivati sledeće postupke koji su se u praksi potvrdili svojom funkcionalnošću:

- podsticanje svesne aktivnosti i misaonog osamostaljivanja učenika;
- suzbijanje misaone inercije i učenikovih imitatorskih sklonosti;
- zasnivanje težišta nastave na suštinskim vrednostima, odnosno na bitnim svojstvima i stilskim funkcijama jezičkih pojava;
- uvažavanje situacione uslovljenosti jezičkih pojava;
- povezivanje nastave jezika sa doživljavanjem umetničkog teksta;
- otkrivanje stilske funkcije, odnosno izražajnosti jezičkih pojava;
- korišćenje umetničkih doživljaja kao podsticaja za učenje maternjeg jezika;
- sistematska i osmišljena vežbanja u govoru i pisanju;
- što efikasnije prevazilaženje nivoa prepoznavanja jezičkih pojava;
- negovanje primenjenog znanja i umenja;
- kontinuirano povezivanje znanja o jeziku sa neposrednom govornom praksom;
- ostvarivanje kontinuiteta u sistemu pravopisnih i stilskih vežbanja;
- pobuđivanje učenikovog jezičkog izraza životnim situacijama;
- ukazivanje na gramatičku sačinjenost stilskih izražajnih sredstava;
- korišćenje prikladnih ilustracija određenih jezičkih pojava.

U nastavi gramatike izrazito su funkcionalni oni postupci koji uspešno suzbijaju učenikovu misaonu inertnost, a razvijaju radoznalost i samostalnost učenika, što pojačava njihov istraživački i stvaralački odnos prema jeziku. Navedena usmerenja nastavnog rada podrazumevaju njegovu čvrstu vezanost za životnu, jezičku i umetničku praksu, odnosno za odgovarajuće tekstove i govorne situacije. Zbog toga je ukazivanje na određenu jezičku pojavu na izolovanim rečenicama, istrgnutim iz konteksta, označeno kao izrazito nepoželjan i nefunkcionalan postupak u nastavi gramatike. Usamljene rečenice, lišene konteksta, postaju mrtvi modeli, podobni da se formalno kopiraju, uče napamet i reprodukuju, a sve to sprečava svesnu aktivnost učenika i stvara pogodnu osnovu za njihovu misaonu inertnost.

Savremena metodika nastave gramatike zalaže se da težište obrade određenih jezičkih pojava bude zasnovano na suštinskim osobenostima, a to znači na njihovim bitnim svojstvima i stilskim funkcijama, što podrazumeva zanemarivanje formalnih i sporednih obeležja proučavanih jezičkih pojava.

U nastavi jezika nužno je posmatrati jezičke pojave u životnim i jezičkim okolnostima koje su uslovile njihovo značenje. Učenike valja uputiti na pogodne tekstove i govorne situacije u kojima se određena jezička pojava prirodno javlja i ispoljava. Tekstovi bi trebalo da budu poznati učenicima, a ako pak nisu, treba ih pročitati i o njima razgovarati sa učenicima.

Nastavnik valja da ima na umu i to da upoznavanje suštine jezičke pojave često vodi preko doživljavanja i shvatanja umetničkog teksta, što će biti dovoljna jak podsticaj za nastavnika da što češće upućuje učenike da otkrivaju stilsku funkciju (izražajnost) jezičkih pojava. To će doprineti razvijanju učenikove radoznalosti za jezik, jer umetnička doživljavanja čine gramatičko gradivo konkretnijim, lakšim i primenljivijim. Kad

učenicima postane pristupačna stilsko (izražajna, ekspresivna) funkcija jezičke pojave, prihvataju je kao *stvaralački postupak*, što je vrlo pogodan i podsticajan put da znanja o jeziku brže prelaze u *umenja*, da se na taj način doprinosi boljem pismenom i usmenom izražavanju, ali i uspešnijoj analizi književnih tekstova.

Nužno je da nastavnik uvek ima na umu presudnu ulogu umesnih i sistematskih *vežbanja*, odnosno da nastavno gradivo nije usvojeno dok se dobro ne uvežba. To znači da vežbanja moraju biti sastavni činilac obrade nastavnog gradiva, primene, obnavljanja i utvrđivanja znanja.

Metodika nastave jezika, teorijski i praktično, upućuje da u nastavi maternjeg jezika treba što pre prevazići nivo prepoznavanja i reprodukcije, a strpljivo i uporno negovati više oblike znanja i umenja - *primenljivost* i *stvaralaštvo*. U nastojanjima da se u nastavnoj praksi udovolji takvim zahtevima, funkcionalno je u svakoj pogodnoj prilici znanja iz gramatike staviti u funkciju tumačenja teksta (umetničkog i popularnog), čime se ono uzdiže od prepoznavanja i reprodukcije na nivo umenja i praktične primene.

Praktičnost i primenljivost znanja o jeziku i njegovo prelaženje u umenje i navike posebno se postiže negovanjem *pravopisnih* i *stilskih vežbi*.

Učenike, takođe, kontinuirano treba podsticati da svoja znanja o jeziku povezuju sa komunikativnim govorom. Jedan od izrazito funkcionalnih postupaka u nastavi gramatike jesu vežbanja zasnovana na korišćenju primera iz neposredne govorne prakse, što nastavu gramatike približava životnim potrebama u kojima se primenjeni jezik pojavljuje kao svestrano motivisana ljudska aktivnost. Nastava na taj način postaje praktičnija i zanimljivija, čime učeniku otvara raznovrsne mogućnosti za njegova stvaralačka ispoljavanja.

Situacije u kojima se ispoljavaju određene jezičke pojave može i sam nastavnik da postavlja učenicima, da ih spretno podseća na njihova iskustva, a oni će kazivati ili pisati kako u izazovnim prilikama govorno reaguju.

Celoviti saznajni krugovi u nastavi gramatike, koji započinju motivacijom, a završavaju saznavanjem, rezimiranjem i primenom određenog gradiva, u savremenom metodičkom pristupu, pogotovu u problemski usmerenoj nastavi, otvaraju se i zatvaraju više puta tokom nastavnog časa. Takav saznajni proces podrazumeva učestalo spajanje indukcije i dedukcije, analize i sinteze, konkretizacije i apstrakcije, teorijskih obaveštenja i praktične obuke.

Savremena metodika nastave ističe niz saodnosnih metodičkih radnji koje valja primeniti u nastavnoj obradi programskih jedinica iz jezika i koje omogućuju da svaki celovit saznajni put, počev od onog koji je uokviren školskim časom, dobije svoju posebnu strukturu.

Obrada novih nastavnih (programskih) jedinica podrazumeva primenu sledećih metodičkih radnji:

- Korišćenje pogodnog *polaznog teksta* (jezičkog predloška) na kome se uviđa i objašnjava odgovarajuća jezička pojava. Najčešće se koriste kraći umetnički, naučno-popularni i publicistički tekstovi, a i primeri iz pismenih radova učenika.
- Korišćenje iskaza (primera iz prigodnih, tekućih ili zapamćenih) *govornih situacija*.
- Podsticanje učenika da polazni tekst *dožive* i *shvate* u celini i pojedinostima.
- Utvrđivanje i obnavljanje znanja o poznatim jezičkim pojavama i pojmovima koji *neposredno doprinose* boljem i lakšem shvatanju novog gradiva. (Obično se koriste primeri iz poznatog teksta.)
- Upućivanje učenika da u tekstu, odnosno u zapisanim iskazima iz govorne prakse, *uočavaju primere* jezičke pojave koja je predmet saznavanja.
- Najavljivanje i beleženje *nove nastavne jedinice* i podsticanje učenika da zapaženu jezičku pojavu *istraživački sagledaju*.
- Saznavanje *bitnih svojstava* jezičke pojave (oblika, značenja, funkcije, promene, izražajnih mogućnosti...).
- Sagledavanje jezičkih činjenica (primera) sa *raznih stanovišta*, njihovo upoređivanje, opisivanje i klasifikovanje.
- Ilustrovanje i *grafičko predstavljanje* jezičkih pojmova i njihovih odnosa.
- *Definisanje jezičkog pojma*; isticanje svojstva jezičke pojave i uočenih zakonitosti i pravilnosti.
- Prepoznavanje, objašnjavanje i primena saznatog gradiva u novim okolnostima i u primerima koje navode sami učenici (neposredna dedukcija i prvo vežbanje).
- Utvrđivanje, obnavljanje i primena stečenog znanja i umenja (dalja vežbanja, u školi i kod kuće).

Navedene metodičke radnje međusobno se dopunjuju i prožimaju, a ostvaruju se u sukcesivnoj i sinhronoj postavci. Neke od njih mogu biti ostvarene pre nastavnog časa na kome se razmatra određena jezička pojava, a neke i posle časa. Tako, na primer, dobro je da tekst na kome se usvaja gradivo iz gramatike bude ranije upoznat, a da pojedine jezičke vežbe budu predmet učeničkih domaćih zadataka. Ilustrovanje, na primer, ne mora biti obavezna etapa nastavnog rada, već se primenjuje kad mu je funkcionalnost neosporna.

Paralelno i združeno u navedenom saznavnom putu teku sve važne logičke operacije: zapažanje, upoređivanje, zaključivanje, dokazivanje, definisanje i navođenje novih primera. To znači da časovi na kojima se izučava gramatičko gradivo nemaju odeljene etape, odnosno jasno uočljive prelaze između njih. Nešto je vidljiviji prelaz između induktivnog i deduktivnog načina rada, kao i između saznavanja jezičke pojave i uvežbavanja.

Književnost

Uvođenje najmlađih učenika u svet književnosti ali i ostalih, tzv. neknjiževnih tekstova (popularnih, informativnih), predstavlja izuzetno odgovoran nastavni zadatak. Upravo, na ovom stupnju školovanja stižu se osnovna i ne malo značajna znanja, umenja i navike od kojih će u dobroj meri zavisiti ne samo učenička književna kultura već i njegova opšta kultura na kojoj se temelji ukupno obrazovanje svakog školovanog čoveka.

Lektira

Ukinuta je neprirodna i nepotrebna podela na domaću i školsku *lektiru*, pa tako izvori za obradu tekstova iz lektire, pored čitanki, postaju knjige lektire za određeni uzrast i sva ostala pristupačna literatura.

Data je lektira za određen razred, razvrstana po književnim rodovima - *lirika, epika, drama*, da bi se kroz sve programe mogla pratiti odgovarajuća i razložna proporcija i imati uvid u to.

Tekstovi iz *lektire* predstavljaju programsku okosnicu. Učitelj ima načelnu mogućnost da ponuđene tekstove prilagođava konkretnim nastavnim potrebama, ali je obavezan i na slobodan izbor iz naše narodne usmene književnosti i tzv. neknjiževnih tekstova - prema programskim zahtevima.

Razlike u ukupnoj umetničkoj i informativnoj vrednosti pojedinih tekstova utiču na odgovarajuća metodička rešenja (prilagođavanje čitanja vrsti teksta, opseg tumačenja teksta u zavisnosti od složenosti njegove unutrašnje strukture, povezivanje i grupisanje sa odgovarajućim sadržajima iz drugih predmetnih područja - gramatike, pravopisa i jezičke kulture i sl.).

Čitanje i tumačenje teksta

Osobnost i delikatnost ovog predmetnog segmenta nisu toliko u programiranim sadržajima koliko su u uzrasnim mogućnostima najmlađih učenika da date sadržaje valjano usvoje, te da se stečenim znanjima i umenjima funkcionalno služe i u svim ostalim nastavnim okolnostima. Shodno tome, čitanje i tumačenje teksta u mlađim razredima prevashodno je u funkciji daljeg usavršavanja glasnog čitanja, uz postepeno, sistematsko i dosledno uvođenje u tehniku čitanja u sebi, kao i usvajanje osnovnih pojmova, odnosa i relacija koje sadrži u sebi pročitani tekst.

Čitanje teksta, prema tome, na mlađem uzrasnom nivou ima sva obeležja prvog i temeljnog ovladavanja ovom veštinom kao znanjem, naročito u prvom razredu. Posebno je važno da učenici postupno i funkcionalno usvoje valjano *čitanje naglas* koje u sebi sadrži neke od važnijih činilaca logičkog čitanja (izgovor, jačina glasa, pauziranje, intonaciono prilagođavanje i dr.) i koje će prirodno težiti sve većoj izražajnosti tokom drugog razreda (naglašavanje, emocionalno podešavanje, tempo i sl.) čime se u dobroj meri olakšava usvajanje tehnike izražajnog čitanja (treći razred). Pritom, od osobite je važnosti da se svako čitanje naglas i svakog učenika ponaosob (a naročito u prvom razredu) - osmišljeno, kritički i dobronamerno vrednuje. Svaki učenik, naime, nakon što je pročitao neki tekst naglas, treba od svojih drugova u razredu i učitelja da sazna šta je u tom čitanju bilo dobro, a šta eventualno treba menjati da bi ono postalo još bolje.

Postupnost, sistematičnost i doslednost posebno dolaze do izražaja u osposobljavanju učenika za *čitanje u sebi*. Ovaj vid čitanja u mlađim razredima predstavlja složeniji nastavni zahtev, iako sa stanovišta iskusnog, formiranog čitača to ne izgleda tako. Čitanje u sebi, naime, sadrži niz složenih misaonih radnji koje učenik

treba simultano da savlada, a poseban problem predstavlja tzv. unutrašnji govor. Zato se kod većine učenika prvog razreda ovo čitanje najpre ispoljava u vidu tihog čitanja (tihi žagor, mrmljanje), da bi kasnije, ali upornim vežbanjem, dobilo svoja potrebna obeležja. Među njima svakako valja istaći različite vidove motivisanja, podsticanja i usmerenja, čime se olakšava doživljavanje i razumevanje teksta koji se čita, te tako čitanje u sebi, sa stanovišta metodike savremene nastave književnosti, postaje nezaobilazni uslov za valjano tumačenje teksta.

Tumačenje teksta u mlađim razredima predstavlja izuzetno složen i delikatan programski zahtev. Tekst je temeljni programski sadržaj koji ima vodeću i integracionu nastavnu ulogu jer oko sebe okuplja i grupiše odgovarajuće sadržaje i iz ostalih predmetnih područja. Ali, zbog uzrasnih ograničenja u recepciji, tumačenju i usvajanju osnovnih strukturnih a naročito umetničkih činilaca teksta, potrebno je ispoljiti mnogo inventivnosti, sistematičnosti i upornosti u osposobljavanju učenika za postepeno uočavanje, prepoznavanje, a zatim obrazlaganje i spontano usvajanje njegove osnovne predmetnosti.

U prvom razredu tumačenje teksta ima izrazita obeležja spontanog i slobodnog *razgovora* sa učenicima o relevantnim pojedinostima - prostornim, vremenskim, akcionim - u cilju provere razumevanja pročitano, odnosno u funkciji aktivnog uvežbavanja i valjanog usvajanja čitanja naglas i u sebi. Inventivnim motivisanjima, podsticanjima i usmerenjima (ko, gde, kada, zašto, kako, čime, zbog čega, šta je radosno, tužno, smešno, zanimljivo, neobično i sl.) - učenicima se omogućava da uočavaju, zapažaju, otkrivaju, upoređuju, objašnjavaju, obrazlažu date pojavnosti koje čine predmetnost pročitano teksta.

U drugom razredu pristup tumačenju teksta skoro je u svemu isti kao i u prethodnom razredu, samo što su zahtevi, po prirodi stvari, nešto uvećani a programski sadržaji adekvatno dopunjeni (samostalno saopštavanje utisaka o pročitano tekstu, zauzimanje vlastitih stavova o važnijim pojavnostima iz teksta i rečito obrazlaganje i odbrana takvih shvatanja, otkrivanje i shvatanje poruka u tekstu, prepoznavanje odeljka, uočavanje karakterističnih jezičkih i stilskih pojmova i sl.).

Učenike treba sistematski i na valjan način podsticati na uključivanje u biblioteku (školsku, mesnu), formiranje odeljenjske biblioteke, priređivanje tematskih izložbi knjiga, slušanje/gledanje zvučnih/video zapisa sa umetničkim kazivanjima teksta, organizovanje susreta i razgovora sa piscima, literarnih igara i takmičenja, vođenje dnevnika o pročitanim knjigama (naslov, pisac, utisci, glavni likovi, odabrane rečenice, neobične i zanimljive reči i sl.), formiranje lične biblioteke, cedeteke, videoteke i dr.

Takvim i njemu sličnim metodičkim pristupom čitanju i tumačenju teksta, pri čemu posebnu pažnju valja posvetiti ulozi učenika kao značajnog nastavnog činioca (njegovom što većem osamostaljivanju, slobodnom istraživanju i ispoljavanju, pružanju mogućnosti za vlastito mišljenje), ostvaruju se neka od temeljnih načela metodike savremene nastave i književnosti, među kojima su svakako postupno i osmišljeno uvođenje učenika u složeni svet književnoumetničkog dela i simultano ali i plansko bogaćenje, usavršavanje i negovanje njegove jezičke kulture.

Čitanje od III do VIII razreda

Tumačenje teksta zasniva se na njegovom čitanju, doživljavanju i razumevanju. Pri tome je kvalitet shvatanja poruka i neposredno uslovljen kvalitetom čitanja. Zato su razni oblici usmerenog čitanja osnovni preduslov da učenici u nastavi stiču saznanja i da se uspešno uvode u svet književnog dela.

Izražajno čitanje neguje se sistematski, uz stalno povećavanje zahteva i nastojanje da se što potpunije iskoriste sposobnosti učenika za postizanje visokog kvaliteta u veštini čitanja. Vežbanja u izražajnom čitanju izvode se planski i uz solidno nastavnikovo i učenikovo pripremanje. U okviru svoje pripreme nastavnik blagovremeno odabira pogodan tekst i studiozno proučava one njegove osobenosti koje utiču na prirodu izražajnog čitanja. U skladu sa misaono-emotivnim sadržajem teksta, nastavnik zauzima odgovarajući stav i određuje situacionu uslovljenost jačine glasa, ritma, tempa, intonacije, pauza, rečeničnog akcenta i glasovnih transformacija. Pri tome se povremeno služi audio snimcima uzornih interpretativnih čitanja.

Pošto se izražajno čitanje, po pravilu, uvežbava na prethodno obrađenom i dobro shvaćenom tekstu, to je konkretno i uspešno tumačenje štiva neophodan postupak u pripremanju učenika za izražajno čitanje. U okviru

neposredne pripreme u VI, VII i VIII razredu povremeno se i posebno analiziraju psihički i jezičkostilski činioci koji zahtevaju odgovarajuću govornu realizaciju. U pojedinim slučajevima nastavnik (zajedno sa učenicima) posebno priređuje tekst za izražajno čitanje na taj način što u njemu obeležava vrste pauza, rečenične akcente, tempo i glasovne modulacije.

Izražajno čitanje uvežbava se na tekstovima različite sadržine i oblika; koriste se lirski, epski i dramski tekstovi u prozi i stihu, u narativnom, deskriptivnom, dijaloškom i monološkom obliku. Posebna pažnja posvećuje se emocionalnoj dinamici teksta, njegovoj dramatičnosti i govorenju iz perspektive pisca i pojedinih likova.

U odeljenju treba obezbediti odgovarajuće *uslove* za izražajno čitanje i kazivanje - učenicima u ulozi čitača i govornika valja obezbediti mesto ispred odeljenjskog kolektiva, u odeljenju stvoriti *dobru slušalačku publiku*, zainteresovanu i sposobnu da kritički i objektivno procenjuje kvalitet čitanja i kazivanja. Posredstvom audio snimka, učenicima povremeno treba omogućiti da čuju svoje čitanje i da se kritički osvrću na svoje umenje. Na časovima obrade književnih dela primenjivaće se učenička iskustva u izražajnom čitanju, uz stalno nastojanje da svi oblici govornih aktivnosti budu korektni i uverljivi.

Čitanje u sebi je najproduktivniji oblik sticanja znanja pa mu se u nastavi poklanja posebna pažnja. Ono je uvek usmereno i istraživačko; pomoću njega se učenici osposobljavaju za svakodnevno sticanje informacija i za učenje.

Vežbe čitanja u sebi neposredno se uklapaju u ostale oblike rada i uvek su u funkciji svestranijeg sticanja znanja i razumevanja ne samo književnog dela, već i svih osmišljenih tekstova.

Primena tekst metode u nastavi podrazumeva vrlo efikasne vežbe za savladavanje brzog čitanja u sebi s razumevanjem i doprinosi razvijanju sposobnosti učenika da čitaju fleksibilno, da usklađuju brzinu čitanja sa ciljem čitanja i karakteristikama teksta koji čitaju.

Kvalitet čitanja u sebi podstiče se prethodnim usmeravanjem učenika na tekst i davanjem odgovarajućih zadataka, a potom i obaveznim proveravanjem razumevanja pročitnog teksta, odnosno ostvarenja dobijenih zadataka. Informativno, produktivno i analitičko čitanje najuspešnije se podstiču samostalnim istraživačkim zadacima koji se učenicima daju u pripremnom postupku za obradu teksta ili obradu sadržaja iz gramatike i pravopisa. Tim putem se unapređuju logika i brzina čitanja, a naročito brzina shvatanja pročitnog teksta, čime se učenici osposobljavaju za samostalno učenje.

Učenici starijih razreda uvode se u "letimično" čitanje koje je uslovljeno brzinom i stvarno pročitanim tekstom. Ono se sastoji od brzog traženja informacije i značenja u tekstu, pri čemu se ne pročita svaka reč, već se pogledom "prolazi" kroz tekst i čita se na preskok (međunaslovi, podnaslovi, prvi redovi u odeljcima, uvod, zaključak). Pri vežbanju učenika u "letimičnom" čitanju, prethodno se zadaju odgovarajući zadaci (traženje određenih informacija, podataka i sl.), a potom proverava kvalitet njihovog ostvarenja i meri vreme za koje su zadaci izvršeni. "Letimičnim" čitanjem učenici se takođe osposobljavaju da radi podsećanja, obnavljanja, memorisanja, čitaju podvučene i na drugi način označene delove teksta prilikom ranijeg čitanja "s olovkom u ruci", koje treba sistematski sprovoditi kao vid pripremanja učenika za samostalan rad i učenje.

Izražajno kazivanje napamet naučenih tekstova i odlomaka u prozi i stihu značajan je oblik rada u razvijanju govorne kulture učenika. Valja imati u vidu da je ubedljivo govorenje proznog teksta polazna osnova i neophodan uslov za prirodno i izražajno kazivanje stihova. Zato je poželjno da se povremeno, na istom času, naizmenično uvežbava i upoređuje govorenje tekstova u prozi i stihu.

Napamet će se učiti razni kraći prozni tekstovi (naracija, deskripcija, dijalog, monolog), lirske pesme raznih vrsta i odlomci iz epskih pesama. Uspeh izražajnog kazivanja znatno zavisi *od načina učenja i logičkog usvajanja teksta*. Ako se mehanički uči, kao što ponekad biva, usvojeni automatizam se prenosi i na način kazivanja. Zato je poseban zadatak nastavnika da učenike navikne na osmišljeno i interpretativno učenje teksta napamet. Tokom vežbanja treba stvoriti uslove da kazivanje teče "oči u oči", da govornik posmatra lice slušalaca i da s publikom uspostavlja emocionalni kontakt. Maksimalna pažnja se posvećuje svim vrednostima

i izražajnim mogućnostima govornog jezika, posebno - prirodnom govornikovom stavu, pouzdanom prenošenju informacija i sugestivnom kazivanju.

Tumačenje teksta od III do VIII razreda

Sa obradom teksta počinje se posle uspešnog interpretativnog čitanja naglas i čitanja u sebi. Književnoumetničko delo se čita, prema potrebi i *više puta*, sve dok ne izazove odgovarajuće doživljaje i utiske koji su neophodni za dalje upoznavanje i proučavanje teksta. Razni oblici ponovljenog i usmerenog čitanja dela u celini, ili njegovih odlomaka, obavezno će se primenjivati u obradi lirske pesme i kraće proze.

Pri obradi teksta primenjivaće se u većoj meri jedinstvo analitičkih i sintetičkih postupaka i gledišta. Značajne pojedinosti, elementarne slike, ekspresivna mesta i stilsko-jezički postupci neće se posmatrati kao usamljene vrednosti, već ih treba sagledavati kao funkcionalne delove viših celina i tumačiti u prirodnom sadejstvu s drugim umetničkim činionicima. Književnom delu pristupa se kao složenom i neponovljivom organizmu u kome je sve uslovljeno uzročno-posledničnim vezama, podstaknuto životnim iskustvom i uobličeno stvaralačkom maštom.

Učenike treba revnosno navikavati na to da svoje utiske, stavove i sudove o književnom delu detaljnije dokazuju činjenicama iz samoga teksta i tako ih osposobljavati za samostalan iskaz, istraživačku delatnost i zauzimanje kritičkih stavova prema proizvoljnim ocenama i zaključcima.

Nastavnik će imati u vidu da je tumačenje književnih dela u osnovnoj školi, pogotovu u mlađim razredima, *u načelu predteorijsko* i da nije uslovljeno poznavanjem stručne terminologije. To međutim, nimalo ne smeta da i običan "razgovor o štivu" u mlađim razredima bude stručno zasnovan i izveden sa puno inventivnosti i istraživačke radoznalosti. Vrednije je projektovanje učenika povodom neke umetničke slike i njeno intenzivno doživljavanje i konkretizovanje u učenikovoj mašti nego samo saznanje da ta slika formalno spada u red metafora, personifikacija ili poređenja. Zato se još od prvog razreda učenici navikavaju da slobodno ispoljavaju svoje utiske, osećanja, asocijacije i misli izazvane slikovitom i figurativnom primenom pesničkog jezika.

U svim razredima obrada književnog dela treba da bude protkana rešavanjem *problemskih pitanja* koja su podstaknuta tekstem i umetničkim doživljavanjem. Na taj način stimulisaće se učenika radoznalost, svesna aktivnost i istraživačka delatnost, svestranije će se upoznati delo i pružati mogućnost za afirmaciju učenika u radnom procesu.

Mnogi tekstovi, a pogotovu odlomci iz dela, u nastavnom postupku zahtevaju umesnu *lokalizaciju*, često i višestruku. Situiranje teksta u vremenske, prostorne i društveno-istorijske okvire, davanje neophodnih podataka o piscu i nastanku dela, kao i obaveštenja o bitnim sadržajima koji prethode odlomku - sve su to uslovi bez kojih se u brojnim slučajevima tekst ne može intenzivno doživeti i pravilno shvatiti. Zato prototipsku i psihološku realnost, iz koje potiču tematska građa, motivi, likovi i dublji podsticaji za stvaranje, treba dati u prigodnom vidu i u onom obimu koji je neophodan za potpunije doživljavanje i pouzdanije tumačenje.

Metodika nastave književnosti već nekoliko decenija, teorijski i praktično, razvija i stalno usavršava nastavnikov i učenikov *istraživački, pronalazački, stvaralački i satvorački* odnos prema književnoumetničkom delu. Književnost se u školi *ne predaje i ne uči*, već *čita, usvaja*, u njoj se *uživa* i o njoj *raspravlja*. To su putevi da nastava književnosti širi učenikove duhovne vidike, razvija istraživačke i stvaralačke sposobnosti učenika, kritičko mišljenje i umetnički ukus, pojačava i kultiviše literarni, jezički i životni senzibilitet.

Moderna i savremena organizacija nastave maternjeg jezika i književnosti podrazumeva *aktivnu ulogu učenika* u nastavnom procesu. U savremenoj nastavi književnosti učenik ne sme biti pasivni slušalac koji će u određenom trenutku reprodukovati "naučeno gradivo", odnosno nastavnikova predavanja, već aktivni subjekat koji *istraživački, stvaralački i satvorački* učestvuje u proučavanju književnoumetničkih ostvarenja.

Učenikova aktivnost treba da svakodnevno prolazi kroz sve tri radne etape; pre časa, u toku časa i posle časa. U svim etapama učenik se mora sistematski navikavati da u toku čitanja i proučavanja dela *samostalno* rešava brojna pitanja i zadatke, koji će ga u punoj meri emocionalno i misaono angažovati, pružiti mu zadovoljstvo i pobuditi istraživačku radoznalost. Takvi zadaci biće najmoćnija motivacija za rad što je osnovni uslov da se ostvare predviđeni interpretativni dometi. Nastavnik valja da postavi zadatke koji će učenika podsticati da *uočava, otkriva, istražuje, procenjuje i zaključuje*. Nastavnikova uloga jeste u tome da osmišljeno pomogne učeniku tako što će ga podsticati i usmeravati, nastojeći da razvija njegove individualne sklonosti i sposobnosti, kao i da adekvatno vrednuje učeničke napore i rezultate u svim oblicima tih aktivnosti.

Proučavanje književnoumetničkog dela u nastavi je *složen proces* koji započinje nastavnikovim i učenikovim *pripremanjem* (motivisanje učenika za čitanje, doživljavanje i proučavanje umetničkog teksta, čitanje, lokalizovanje umetničkog teksta, istraživački pripremni zadaci) za tumačenje dela, svoje najproduktivnije vidove dobija u *interpretaciji* književnog dela na nastavnom času, a u oblicima *funkcionalne primene stečenih znanja i umenja* nastavlja se i posle časa: u produktivnim *obnavljanjima* znanja o obrađenom nastavnom gradivu, u *poredbenim izučavanjima* književnoumetničkih dela i *istraživačko-interpretativnim pristupima* novim književnoumetničkim ostvarenjima. Središnje etape *proces* proučavanja književnoumetničkog dela u nastavi jesu *metodološko* i *metodičko* zasnivanje interpretacije i njeno razvijanje na nastavnom času.

U zasnivanju i razvijanju nastavne interpretacije književnoumetničkog dela osnovno *metodološko* opredeljenje treba da bude prevashodna *usmerenost interpretacije prema umetničkom tekstu*. Savremena metodika nastave književnosti opredelila se, dakle, za *unutrašnje (imanentno) izučavanje umetničkog teksta*, ali ona nikako ne previđa nužnost primene i *vantekstovnih gledišta* da bi književnoumetničko delo bilo valjano i pouzdano protumačeno.

Uz navedena *metodološka* opredeljenja, nastavna interpretacija književnoumetničkog dela valja da udovolji i zahtevima koje joj postavlja *metodika nastave književnosti*: da bude *originalna, estetski motivisana, svestrano usklađena sa nastavnim ciljevima i značajnim didaktičkim načelima*, da ima *sopstvenu koherentnost i postupnost*, a da metodološka i metodička postupanja na svakoj deonici interpretacije ostvaruju *jedinstvo analize i sinteze*.

O okviru *osnovne metodološke orijentacije* da nastavna interpretacija književnoumetničkog dela u najvećoj meri bude usmerena *prema umetničkom tekstu*, primat pripada opredeljenju da se *dinamika interpretacije* usklađuje sa *vodećim umetničkim vrednostima* književnog ostvarenja, tako što će one biti *činioci objedinjavanja* interpretativnih tokova kroz svet dela. Jedno od najvažnijih načela koje poštuje tako zasnovana i opredeljena nastavna interpretacija jeste udovoljavanje zahtevu da se *tumačenjem vodećih vrednosti* obuhvati, odnosno prouči, *delo u celini*. Pošto su *objedinjena postavka* i odnosi *svestrani međusobnih prožimanja prirodne datosti* umetničkih činilaca u delu, tumačenjem vodećih umetničkih vrednosti obuhvataju se i upoznaju i *svi drugi bitni činioci* umetničke strukture, među kojima svaki u interpretaciji dobija onoliko mesta koliko mu pripada u skladu sa udelom koji ima u opštoj umetničkoj vrednosti dela. U nastavnoj interpretaciji književnoumetničkog dela *objedinjavajući* i *sintetički* činioci mogu biti: *umetnički doživljaji, tekstovne celine, bitni strukturni elementi* (tema, motivi, umetničke slike, fabula, siže, književni likovi, poruke, motivacioni postupci, kompozicija), *oblici kazivanja, jezičko-stilski postupci* i *literarni (književnoumetnički) problemi*.

U svakom konkretnom slučaju, dakle, na valjanim *estetskim, metodološkim i metodičkim* razlozima valja utemeljiti izbor onih vrednosnih činilaca prema kojima će biti usmeravana dinamika nastavne interpretacije književnoumetničkog dela. Zato *metodološki* i *metodički prilazi* književnoumetničkom delu, koje teorijski i praktično zasniva i razvija savremena metodika nastave književnosti, *ne poznaju i ne priznaju* utvrđene *metodološke i metodičke sisteme* koje bi trebalo primeniti u interpretaciji svakog pojedinog dela. To znači da nema poznatih i jednom zauvek otkrivenih puteva kojima se ulazi u svet svakog pojedinog književnoumetničkog ostvarenja, već su ti putevi unekoliko uvek drugačiji u pristupu svakom *pojedinom književnoumetničkom delu* - onoliko koliko je ono *autonomno, samosvojno* i *neponovljivo* umetničko ostvarenje.

Književni pojmovi

Književne pojmove učenici će upoznavati uz obradu odgovarajućih tekstova i pomoću osvrta na prethodno čitalačko iskustvo. Tako će se, na primer, tokom obrade neke rodoljubive pesme, a uz poredbeni osvrt na dve-tri ranije pročitane pesme iste vrste, razvijati pojam rodoljubive pesme i sticati saznanje o toj lirskoj vrsti. Upoznavanje metafore biće pogodno tek kada su učenici u prethodnom i predteorijskom postupku otkrivali izražajnost izvesnog broja metaforičkih slika, kad neke od njih već znaju napamet i nose ih kao umetničke doživljaje. Jezičko-stilskim izražajnim sredstvima prilazi se s doživljajnog stanovišta; polaziće se od izazvanih umetničkih utisaka i estetičke sugestije, pa će se potom istraživati njihova jezičko-stilska uslovljenost.

Funkcionalni pojmovi

Funkcionalni pojmovi se ne obrađuju posebno, već se u toku nastave ukazuje na njihova primenjena značenja. Učenici ih spontano usvajaju u procesu rada, u tekućim informacijama na časovima, a uz paralelno prisustvo reči i njome označenog pojma. Potrebno je samo *podsticati* učenike da navedene reči (a i druge slične njima) *razumeju i shvate i da ih primenjuju* u odgovarajućim situacijama. Ako, na primer, na zahtev da se uoče i objasne *okolnosti* koje utiču na ponašanje nekog lika, učenik navede te okolnosti, onda je to znak (i provera) da je taj pojam i odgovarajuću reč shvatio u punom značenju.

U usmenom i pismenom izražavanju uzgredno će se proveravati da li učenici pravilno shvataju i upotrebljavaju reči: *uzrok, uslov, situacija, poruka, odnos* i sl. Tokom obrade književnih dela, kao i u okviru govornih i pismenih vežbi, nastojaće se da učenici otkrivaju što više *osobina, osećanja i duševnih stanja* pojedinih likova, pri čemu se te reči beleže i tako spontano bogati rečnik funkcionalnim pojmovima.

Funkcionalne pojmove *ne treba ograničiti na pojedine razrede*. Svi učenici jednog razreda neće moći da usvoje sve programom navedene pojmove za taj razred, ali će zato spontano usvojiti znatan broj pojmova koji su u programima starijih razreda. Usvajanje funkcionalnih pojmova je neprekidan proces u toku vaspitanja i obrazovanja a ostvaruje se i proverava u toku ostvarivanja sadržaja svih programsko-tematskih područja.

Jezička kultura

Operativni zadaci za realizaciju nastavnih sadržaja ovog područja jasno ukazuju da je kontinuitet u svakodnevnom radu na bogaćenju učeničke jezičke kulture jedna od primarnih metodičkih obaveza, počev od uočavanja sposobnosti svakog deteta za govorno komuniciranje u tzv. *prethodnim ispitivanjima* dece prilikom upisa u prvi razred, pa preko različitih vežbi u govoru i pisanju do učeničkog samostalnog izlaganja misli i osećanja u toku nastave, ali i u svim ostalim životnim okolnostima u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Pravilna artikulacija svih glasova i grafički uzorna upotreba pisma, napuštanje lokalnog govora i navikavanje na standardni književni jezik u govoru, čitanju i pisanju, osposobljavanje za slobodno prepričavanje, pričanje i opisivanje, i uz funkcionalnu primenu usvojenih i pravopisnih pravila, raznovrsna usmena i pismena vežbanja koja imaju za cilj bogaćenje učeničkog rečnika, sigurno ovladavanje rečenicom kao osnovnom govornom kategorijom i ukazivanje na stilske vrednosti upotrebe jezika u govoru i pisanju i dr. - osnovni su nastavni zadaci u ostvarenju programskih sadržaja iz jezičke kulture.

Ovo predmetno područje nešto je drugačije koncipirano u odnosu na prethodne programe. Najpre, ustanovljen je drugačiji, primereniji naziv koji je istovremeno i jednostavniji i sveobuhvatniji od ranije korišćenih termina. Isto tako, preuređena je struktura programskih sadržaja koji u novoj postavci deluju pregledno, sistematično i prepoznatljivo, bez nepotrebnih ponavljanja i konfuzije. Jer, na osnovu ukupne razredne nastave, postoje jezički pojmovi koje učenik ovog uzrasta treba postupno, sistematično i valjano (a to znači - trajno) da usvoji, pa su i zamišljeni kao programski sadržaji (zahtevi). A do njihovog trajnog i funkcionalnog usvajanja, skoro bez izuzetaka, put vodi preko brojnih i raznovrsnih oblika *usmenih i pismenih* jezičkih ispoljavanja učenika, a to su najčešće: *jezičke igre, vežbe, zadaci, testovi* i sl. Na primer, najmlađeg učenika valja, između ostalog, osposobiti da samostalno, ubedljivo i dopadljivo *opisuje* one životne pojave koje jezičkim opisom (deskripcijom) postaju najprepoznatljivije (predmeti, biljke, životinje, ljudi, pejzaž, enterijer i dr.). Zato se *opisivanje* kao programski zahtev (sadržaj) javlja u sva četiri razreda. A ostvaruje se, usvaja kao znanje i umeće primenom onih oblika koji će efikasnim, ekonomičnim i funkcionalnim postupanjima u nastavnim okolnostima učeničku i jezičku kulturu učiniti pouzdanom i trajnom. A to su: govorne vežbe, pismene vežbe (ili osmišljeno kombinovanje govora i pisanja), pismeni radovi, izražajno kazivanje umetničkih opisnih tekstova, autodiktat i sl. A to važi, u manjoj ili većoj meri i za sve ostale vrste učeničkog jezičkog izražavanja.

Osnovni oblici usmenog i pismenog izražavanja u mlađim razredima predstavljaju temeljne programske sadržaje za sticanje, usavršavanje i negovanje valjane i pouzdane jezičke kulture najmlađeg učenika. Neki od tih oblika (prepričavanje, pričanje) prisutni su i u prethodnim ispitivanjima dece za upis u školu što znači da na njih valja gledati kao na jezičko iskustvo koje polaznici u izvesnoj meri već poseduju. Otuda i potreba da se sa usavršavanjem i negovanjem tih osnovnih oblika govornog komuniciranja otpočne i pre formalnog opisivanja učenika.

Prepričavanje raznovrsnih sadržaja predstavlja najjednostavniji način učenikog jezičkog ispoljavanja u nastavnim okolnostima. I dok se u pomenutim prethodnim ispitivanjima kao i u pripremama za usvajanje početnog čitanja reprodukovanju određenih sadržaja pristupa slobodno, već od kraja tzv. bukvarske nastave pa nadalje valja mu pristupiti planski, osmišljeno i kontinuirano. To znači, najpre, da se unapred zna (a to se definiše u operativnim planovima rada učitelja) koje će sadržaje učenik prepričavati u nastavnim okolnostima. Njihov izbor treba da obuhvati ne samo tekstove, i ne samo one iz čitanki, već i iz drugih medijskih oblasti (štampa, pozorište, film, radio, televizija i sl.). Potom, učenike valja blagovremeno motivisati, podsticati i usmeravati na ovaj vid jezičkog izražavanja, a to znači - omogućiti im da se samostalno pripreme za prepričavanje ali u koje će istovremeno biti integrisani i odgovarajući programski zahtevi. Valja, zatim, voditi računa o tome da se načelno prepričavaju samo oni sadržaji koji su prethodno protumačeni/analizirani ili o kojima se sa učenicima vodio makar pristupni razgovor. Konačno, i prepričavanje, kao i sve ostale vidove učenikog izražavanja, treba na odgovarajući način vrednovati (najbolje u razredu i uz svestrano učestvovanje učenika i podršku učitelja).

Pričanje u odnosu na prepričavanje jeste složeniji oblik jezičkog izražavanja učenika, jer dok je prepričavanje uglavnom reprodukovanje pročitano, odslušano ili viđenog sadržaja, pričanje predstavlja osoben vid stvaralaštva koje se oslanja na ono što je učenik doživeo ili proizveo u svojoj stvaralačkoj mašti. Zato pričanje traži poseban intelektualni napor i jezičku izgrađenost, te učenika svestrano angažuje: u izboru tematske građe i njenih značajnih pojedinosti, u komponovanju odabranih detalja i u načinu jezičkog uobličavanja svih strukturnih elemenata priče. Metodski pristup ovom značajnom obliku usavršavanja i negovanja učenike jezičke kulture u osnovi je isti kao i kod prepričavanja (valjano funkcionalno lokalizovanje u planovima rada, osmišljeno povezivanje sa srodnim sadržajima iz ostalih predmetnih područja, a naročito sa čitanjem i tumačenjem teksta, osmišljeno i inventivno motivisanje, usmeravanje i podsticanje učenika da u pričanju ostvare što svestraniju misao i jezičku perspektivu, umešno vrednovanje učenikih domaćaja u pričanju i dr. Posebno treba voditi računa o tome da pričanje u funkciji čitanja i tumačenja teksta (u tzv. uvodnom delu časa) ne preraste u shematizovano i površno nabiranje/imenovanje određenih pojava, a da se pritom zanemari individualni pristup učenika datoj predmetnosti, te da izostane stvaranje priče kao celovite mentalne predstave, dovoljno prepoznatljive i valjano misao i jezički uobličene. Tako, na primer, uvodni razgovori o domaćim i divljim životinjama povodom basne koja se čita i tumači neće dati željene rezultate na nivou uvodnih govornih aktivnosti ako se takve životinje samo klasifikuju po poznatoj pripadnosti, imenuju ili samo nabrajaju, kao što će *slobodno pričanje* o nekim neobičnim, zanimljivim, ali stvarnim i pojedinačnim susretanjima učenika sa datim životinjama, u kojima su doživljeni radost, iznenađenje, oduševljenje, radoznalost, upitanost, strah i sl. - stvoriti pravu istraživačku atmosferu na času. Pričanje, pak, kolikogod bilo izazovno u svim svojim segmentima za jezičko ispoljavanje najmlađih učenika - načelno valja realizovati kao deo šireg nastavnog konteksta u kome će se saodnosno i funkcionalno naći i drugi oblici jezičkog izražavanja, a naročito opisivanje.

Opisivanje jeste najsloženiji oblik jezičkog izražavanja na nivou najmlađih razreda. Ono je manje ili više zastupljeno u svakodnevnom govoru, jer je neophodno za jasno predstavljanje suštinskih odnosa između predmeta, stvari, bića i drugih pojmova i pojava u svakoj životnoj situaciji. Jer, dok je za prepričavanje osnova određeni *sadržaj*, za pričanje podsticaj neko *događanje*, *doživljaj*, dotle za opisivanje nisu neophodne neke posebne okolnosti, već se ono koristi kad god se dođe u dodir sa *pojavnostima* koje u svakodnevnom jezičkom komuniciranju mogu skrenuti pažnju na sebe. No, zbog brojnih uzrasnih ograničenja u radu sa najmlađim učenicima, ovoj vrsti jezičkoga komuniciranja valja pristupiti posebno odgovorno i uz naročito poštovanje principa nastavne uslovnosti i postupnosti u zahtevima: osposobljavanje učenika da pažljivo posmatraju, uočavaju, otkrivaju, zapažaju, upoređuju, pa tek onda datu predmetnost da misao zaokruže i jezički uobliče. Isto tako, učenike ovog uzrasnog nivoa valja podsticati i usmeravati da iz složenog procesa opisivanja najpre

usvoje nekoliko opšta mesta kojima se mogu služiti sve dotle dok se ne osposobe za samostalni i individualni pristup ovom zahtevnom jezičkom obliku. U tom smislu valja ih navikavati da lokalizuju ono što opisuju (vremenski, prostorno, uzročno), da uoče, izdvoje i zaokruže bitna svojstva/osobine (spoljašnje i uslovno unutrašnje) i da se odrede prema posmatranoj predmetnosti (prvi pokušaji formiranja ličnog stava/odnosa prema datoj pojavi). Isto tako, neophodna je pouzdana procena planiranja vežbi u opisivanju sa usmerenjima/podsticanjima u odnosu na ona vežbanja u kojima može doći do izražaja učenička samostalnost i individualnost. Kako se, pak, opisivanje vrlo često dovodi u blisku vezu sa čitanjem i tumačenjem teksta (naročito književnoumetničkog) to je potrebno stalno usmeravati učeničku pažnju na ona mesta u takvim tekstovima koja obiluju opisnim elementima, a posebno kada se opisuju predmeti, enterijer, biljke i životinje, književni likovi, pejzaž i sl., jer su to i najbolji obrasci za spontano usvajanje opisivanja kao trajne veštine u jezičkom komuniciranju. Pošto je za opisivanje potreban veći misaoni napor i duže vreme za ostvarenje duže zamisli - valja prednost dati pismenoj formi opisivanja nad usmenom. Ostali opšti metodički pristupi ovom značajnom obliku jezičkog izražavanja isti su ili slični kao i kod prepričavanja i pričanja (od planiranja, preko realizacije planiranih aktivnosti, do vrednovanja postignutog i funkcionalnog povezivanja sa srodnim sadržajima kakvi su i usmena i pismena vežbanja za sticanje, usavršavanje i negovanje jezičke kulture učenika).

Usmena i pismena vežbanja, kako im i sam naziv kaže, zamišljena su kao dopuna osnovnih oblika jezičkog izražavanja, počev od najjednostavnijih (izgovor glasova i prepisivanje reči), preko složenijih (leksičke, semantičke, sintaksičke vežbe, ostale vežbe za savladavanje uzornog govora i pisanja), do najsloženijih (domaći pismeni zadaci i njihovo čitanje i svestrano vrednovanje na času). Svaka od programiranih vežbi planira se i ostvaruje u onom nastavnom kontekstu u kome se javlja potreba za funkcionalnim usvajanjem date jezičke pojave ili utvrđivanja, obnavljanja ili sistematizovanja znanja i primene tih znanja u konkretnoj jezičkoj situaciji. To znači da se, načelno, sve te ili njima slične vežbe ne realizuju na posebnim nastavnim časovima već se planiraju u sklopu osnovnih oblika jezičkog izražavanja (prepričavanje, pričanje, opisivanje) ili odgovarajućih programskih sadržaja ostalih predmetnih područja (čitanje i tumačenje teksta, gramatika i pravopis, osnove čitanja i pisanja). Upravo u osmišljenim saodnosnim postavkama ta vežbanja višestruko utiču na podizanje nivoa učeničke jezičke kulture.

Prirodno je da se planskim ostvarenjem programskih sadržaja iz jezičke kulture otpočne tek u drugom polugodištu prvog razreda (pošto se savlada elementarna tehnika čitanja i pisanja). Međutim, jasno je da se mnogi od njih simultano ostvaruju već u periodu priprema za čitanje i pisanje, kao i u periodu učenja, usvajanja osnovne pismenosti. Jer, bez potrebne jezičke razvijenosti (slobodan razgovor, prepričavanje kraćih sadržaja, analitičko-sintetičke glasovne vežbe i sl.) ne može se uspostaviti neophodna govorna komunikacija, preko potrebna za usvajanje pojmova glasa i slova. Kasnije, ona postaje osnova za ostvarenje nastavnih sadržaja i iz svih ostalih područja ovog predmeta (kao i ukupne razredne nastave), ali se istovremeno i sama širi i produbljuje do nivoa jasnog, pravilnog, sadržajno i stilski primerenog jezičkog opštenja u usmenoj i pismenoj formi. Time jezička kultura u najvećoj meri doprinosi jedinstvu celovitosti nastave srpskog jezika i čini da se ona realizuje u funkcionalnom povezivanju naizgled različitih programskih sadržaja ali koji se najbolje ostvaruju upravo u takvoj metodičkoj sprezi.

MATERNJI JEZICI PRIPADNIKA NACIONALNIH MANJINA
Godišnji fond 180 časova

ALBANSKI JEZIK

BUGARSKI JEZIK

MAĐARSKI JEZIK

RUMUNSKI JEZIK

RUSINSKI JEZIK

SLOVAČKI JEZIK

HRVATSKI JEZIK

BOSANSKI JEZIK

Naziv predmeta **SRPSKI KAO NEMATERNJI JEZIK**

PROGRAM A

**ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA NESLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U
HOMOGENIM SREDINAMA
(osnovni nivo standarda)**

Cilj Učenje *srpskog kao nematernjeg jezika* jeste osposobljavanje učenika da se služi srpskim jezikom na osnovnom nivou u usmenoj i pisanoj komunikaciji radi kasnijeg uspešnog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i uvažavanje srpske kulture i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred **Četvrti**

Godišnji fond časova **108 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST /TEMA	SADRŽAJI
- razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičke konstrukcije usvajane u prethodnim razredima i proširuje ih novim jezičkim sadržajima; - iskaže radnju u budućnosti; - razume molbu, zahtev i nalog; - sastavi rečenice s nepravim objektom; - koristi frekventne odredbe za uzrok i način;	JEZIK	Oko 150 novih punoznačnih i pomoćnih reči; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Futur I glagola (sva tri lica i oba broja); Imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); Imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; Prisvojne zamenice za sva tri lica jednine i množine - slaganje s imenicom u jednini; Prilozi <i>sutra, ujutru, uveče</i> ; Uzročna rečenica s veznicima <i>jer</i> i <i>zato što</i> (na nivou razumevanja); Frekventni prilozi za način; Tvorba imenica sa značenjem vršioca radnje, imaoca zanimanja izvedene sufiksima: <i>-ar, -ac, -ač</i> ; Imenice koje označavaju žensku osobu izvedene sufiksima: <i>-ica, -ka</i> ;
- razume kratke pesme i odabrane odlomke proznih tekstova, po potrebi adaptirane; - napamet kazuje kratke pesme i kraće literarne forme; - uoči melodiju stiha i odredi reči koje se rimuju; - izdvoji glavni događaj u književnom tekstu; - opiše jednostavnim iskazima karakteristične osobine književnog junaka;	KNJIŽE- VNOST	Narodna priča: "Cvrčak i mrav" Momčilo Tešić: "Ruke" Ljubivoje Ršumović: "Imam pravo" Vojislav Stanojčić: "Deda i unuk" Ivan Pudlo: "Dva solitera" Selimir V. Milosavljević: "Domaći zadatak" Dositej Obradović: "Pas i njegova senka" (adaptacija) Dušan Radović: "Tužibaba" Velimir Milošević: "Najdraža šetnja" Dragan Lukić: "Fifi"; "Svejedno" Izbor iz časopisa za decu Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još dva teksta koja nisu na ovoj listi. Nastavnik bira 7 tekstova za obradu.
- razume informacije, zahteve i naloge izgovorene razgovetno i sporim tempom ili napisane; - učestvuje u dijalogu na zadatu temu usklađenu s tematskim oblastima; - čita u sebi s razumevanjem kratke linearne i nelinearne tekstove s poznatom leksikom i	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi - mesec rođenja, uzrast, mesto i ulica stanovanja II. Porodica i ljudi u okruženju: članovi šire porodice i osnovne informacije o njima III. Život u kući: prostor u kome se uči i odmara; radni dani i vikend; podela poslova i obaveza u porodici IV. Hrana i piće: izbor hrane i pića, voće i povrće, poslastice

gramatikom; - piše kratak tekst (ćirilicom ili latinicom) u skladu s predviđenom ortografskom normom.		V. Odeća i obuća: odevni predmeti za određene prilike (svečana i sportska odeća) VI. Zdravlje: lekarski pregled i intervencije; najčešće bolesti VII. Obrazovanje: učenje i školske obaveze; izlet, ekskurzija VIII. Priroda: domaće i divlje životinje; osnovni geografski pojmovi, strane sveta IX. Sport i igre: sportovi i osnovna sportska oprema X. Naselja, saobraćaj i javni objekti: delovi grada; na putu do škole, učesnici u saobraćaju; pekara, poslastičarnica XI. Netematizovana leksika: prisvojne zamenice; veznici, prilozi, upitnezamenice i zamenički prilozi, rečce XII. Komunikativni modeli: davanje i traženje informacija; zahtev; dopadanje/nedopadanje; traženje dopuštenja; privlačenje pažnje
--	--	---

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao maternji jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

PROGRAM B

ZA UČENIKE ČIJI MATERNJI JEZIK PRIPADA SLOVENSKIM JEZICIMA I KOJI ŽIVE U VIŠENACIONALNIM SREDINAMA (srednji - napredni nivo standarda)

Cilj **Cilj** učenja *srpskog kao maternjeg jezika* jeste osposobljavanje učenikada vodi usmenu i pisanu komunikaciju sa govornicima srpskog kao maternjeg jezika radi kasnijeg punog uključivanja u život zajednice i ostvarivanja građanskih prava i dužnosti, kao i upoznavanje srpske kulturne baštine i razvijanje interkulturalnosti kao temeljne vrednosti demokratskog društva.

Razred

Četvrti

Godišnji fond časova **108 časova**

ISHODI Po završenoj temi/oblasti učenik će biti u stanju da:	OBLAST /TEMA	SADRŽAJI
- razume i koristi predviđeni leksički fond; - razume i koristi gramatičke konstrukcije usvajane u prethodnim razredima i proširuje ih novim jezičkim sadržajima; - koristi frekventne odredbe za uzrok i način; - koristi složeni predikat s modalnim glagolima;	JEZIK	200-250 novih punoznačnih i pomoćnih reči; Gramatički sadržaji iz prethodnih razreda (ponavljanje i uvežbavanje na poznatoj i novoj leksici); Uzročna rečenica s veznicima <i>jer</i> i <i>zato što</i> ; Frekventni prilozi za način; Složeni glagolski predikat s modalnim glagolima: <i>trebati, morati, moći, smeti, želeći</i> ; Tvorba imenica izvedenih sufiksima: <i>-ar, -ac, -ač</i> sa značenjem vršioca radnje i naziva zanimanja; Imenice izvedenih sufiksima: <i>-ica</i> i <i>-ka</i> koje označavaju žensku osobu;
- imenuje autore obrađenih književnih tekstova; - razume kratke pesme i odabrane odlomke proznih tekstova, po potrebi adaptirane; - napamet kazuje kratke pesme i kraće literarne forme;	KNJIŽEVNOST	J. J. Zmaj: "Što volim" Milena Mihajlović: "Svet u meni i oko mene" (odlomci o čulu mirisa) Dobrica Erić: "Naš povrtnjak" Ljubivoje Ršumović: "Imam pravo" Duško Radović: "Zamislite" Narodna poslovice: "Ne kaži sve što znaš..." Vojislav Stanojčić: "Deda i unuk"

- uoči melodiju stiha i odredi reči koje se rimuju; - izdvoji glavni događaj u književnom tekstu; - opiše jednostavnim iskazima karakteristične osobine književnog junaka; - prati vremenski sled događaja u književnom tekstu i odredi mesto događaja/zbivanja u literarnom tekstu;		Selimir V. Milosavljević: "Domaći zadatak" Dositej Obradović: "Pas i njegova senka" Dušan Radović: "Tužibaba" Velimir Milošević: "Najdraža šetnja" Jasminka Petrović: "Kaži teti "Dobar dan"" (odlomak iz priče "Kaži teti "Dobar dan"") Pero Zubac: "Dobar drug ti вреди više" Izbor iz časopisa za decu Po slobodnom izboru (u skladu sa interesovanjima učenika), nastavnik bira još dva teksta koja nisu na ovoj listi. Nastavnik bira 10 tekstova za obradu.
- razume informacije, zahteve i naloge izgovorene razgovetno i sporim tempom ili napisane; - inicira i vodi dijalog; - iskaže svoje potrebe ili planove; - čita linearne i nelinearne tekstove s pretežno poznatom leksikom; - piše kratak tekst (ćirilicom ili latinicom) u skladu s tematskim oblastima i preporučenom leksikom poštujući ortografsku normu.	JEZIČKA KULTURA	I. Lično predstavljanje: osnovne informacije o sebi i članovima porodice - mesto i ulica stanovanja, uzrast; lična interesovanja II. Porodica i ljudi u okruženju: članovi šire porodice (teča, ujna, strina) III. Život u kući: opis prostorija u kući/stanu; radni dani i vikend; podela poslova i obaveza u porodici; odlazak u goste i doček gostiju IV. Hrana i piće: izbor hrane i pića, voće i povrće, poslastice; pomoć u pripremanju hrane V. Odeća i obuća: odevni predmeti za određene prilike (svečana i sportska odeća) VI. Zdravlje: lekarski pregled i intervencije; najčešće bolesti VII. Obrazovanje: nastava, učenje i školske obaveze, jezici (koje učenik govori, uči, razume), domaći zadaci; slobodne aktivnosti, zimski i letnji raspust VIII. Priroda: domaće i divlje životinje i njihovi mladunci, biljke u okruženju (trava, drveće, cveće); osnovni geografski pojmovi IX. Sport i igre: sportovi, osnovna sportska oprema X. Naselja, saobraćaj i javni objekti: delovi grada, ulice i trgovi; učesnici u saobraćaju, najčešći saobraćajni znaci; pekara, poslastičarnica XI. Netematizovana leksika: datumi; kazivanje punih sati; nazivi matematičkih oznaka (puta i podeljeno); merne jedinice; predlozi, veznici, prilozi, upitne zamenice i zamenički prilozi, rečice XII. Komunikativni modeli: davanje i traženje informacija; zahtev; dopadanje/nedopadanje; traženje dopuštenja; privlačenje pažnje

Ključni pojmovi sadržaja: srpski kao nematernalni jezik, slušanje, razumevanje, govor, čitanje, pisanje

UPUTSTVO ZA DIDAKTIČKO-METODIČKO OSTVARIVANJE PROGRAMA

Predmet *srpski kao nematernalni jezik* pohađaju učenici koji nastavu slušaju na nekom od jezika nacionalnih manjina. Među tim učenicima postoje izrazite razlike u stepenu ovladanosti srpskim jezikom prilikom polaska u školu i u tempu i obimu kojim mogu napredovati tokom školovanja. Ova razlika uslovljena je različitim maternalnim jezicima od kojih su jedni bliski srpskom jeziku (razlike među njima su takve da ne moraju ometati komunikaciju), dok su drugi strukturno toliko različiti da, bez elementarnog poznavanja jednog od njih, komunikacija među govornicima nije ostvariva. Osim toga, na nivo kojim učenici realno mogu ovladati srpskim jezikom utiče i sredina u kojoj žive (pretežno homogena ili heterogena sredina).

Imajući ovo u vidu, za predmet *srpski kao nematernalni jezik* sačinjena su dva programa.

Prema postavljenom cilju, očekivanim ishodima i datim sadržajima, **prvi program (A)** primeren je učenicima čiji se maternji jezici izrazito razlikuju od srpskog, koji žive u pretežno jezički homogenim sredinama i imaju malo kontakata sa srpskim jezikom, a u školu polaze gotovo bez ikakvog predznanja srpskog jezika.

Drugi program (B) predviđen je za učenike koji žive u jezički mešovitim sredinama, koji mogu brže i u većem obimu da savladavaju srpski jezik, odnosno da, u skladu s uzrastom, dostignu viši nivo vladanja srpskim jezikom.

Oba programa za predmet *srpski kao nematernalni jezik* sadrže tri oblasti: Jezik, Književnost i Jezičku kulturu. One su funkcionalno povezane, prožimaju se i međusobno dopunjuju. Stoga ih treba razumeti kao delove kompleksne celine koji doprinose ostvarivanju ishoda ovog predmeta, svaki sa svojim specifičnostima.

Nastavnik je obavezan da se upozna sa ishodima i programskim sadržajima prvog ciklusa obrazovanja ili prethodnih razreda.

I. PLANIRANJE NASTAVE I UČENJA

Nastavni program orijentisan na ishode nastavniku daje veću slobodu u kreiranju i osmišljavanju nastave i učenja. Uloga nastavnika je da kontekstualizuje dati program potrebama konkretnog odeljenja imajući u vidu: sastav odeljenja i mogućnosti učenika; udžbenike i druge nastavne materijale koje će koristiti; tehničke uslove, nastavna sredstva i medije kojima škola raspolaže; resurse, mogućnosti, kao i potrebe lokalne sredine u kojoj se škola nalazi. Polazeći od datih ishoda i sadržaja, nastavnik najpre kreira svoj globalni plan rada, na osnovu koga će kasnije razvijati svoje operativne planove. Ishodi definisani po oblastima olakšavaju nastavniku dalju operacionalizaciju ishoda na nivo konkretne nastavne jedinice. Sada nastavnik za svaku oblast ima definisane ishode. Od njega se očekuje da za svaku nastavnu jedinicu, u fazi planiranja i pisanja pripreme za čas, definiše piramidu ishoda na tri nivoa: one koje bi svi učenici trebalo da dostignu, one koje bi većina učenika trebalo da dostigne i one koje bi trebalo samo neki učenici da dostignu.

Na ovaj način postiže se indirektna veza sa standardima na tri nivoa postignuća učenika. Pri planiranju treba, takođe, imati u vidu da se ishodi razlikuju, da se neki lakše i brže mogu ostvariti, ali je za većinu ishoda potrebno više vremena, više različitih aktivnosti. U fazi planiranja nastave i učenja veoma je važno da nastavnik pristupi udžbeniku kao jednom od nastavnih sredstava koje je poželjno bogatiti i proširivati dodatnim, samostalno izrađenim nastavnim materijalima. Pored udžbenika, kao jednog od izvora informacija, na nastavniku je da učenicima omogući uvid i iskustvo korišćenja i drugih izvora saznavanja.

II. OSTVARIVANJE NASTAVE I UČENJA

JEZIK

Oblast **Jezik** obuhvata leksiku i gramatičke modele srpskog jezika. U sadržajima i ishodima ove oblasti nalaze se okvirni broj reči i gramatički elementi kojima učenik treba da ovlada u svakom razredu. U ovoj oblasti programa težište je na postepenom usvajanju sistema srpskog jezika počev od 1. razreda. Jezik počinje da se usvaja pomoću minimalnog broja reči upotrebljenih u osnovnim rečeničnim modelima s jasnim komunikativnim kontekstom. Odnosno, reči i njihovi oblici ne usvajaju se izolovano, već u rečeničnom, odnosno komunikativnom kontekstu. Za produktivnu upotrebu jezika nefunkcionalno je vankontekstualno učenje paradigmi (učenje samih oblika reči).

Usvajanje gramatike srpskog jezika u početnim fazama na mlađem uzrastu pretežno je nesvesno - u raznovrsnim aktivnostima učenici slušaju iskaze na srpskom jeziku, ponavljaju ih i kombinuju u odgovarajućim poznatim i bliskim kontekstima. U narednim fazama nastavnik pomaže učenicima da uoče jezička pravila i počnu da ih primenjuju.

Da bi učenik ovladao određenim fondom reči i gramatičkim elementima, neophodno je da ih razume i dugotrajno uvežbava. Na taj način stvaraju se preduslovi da ih primeni u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. Formalno poznavanje gramatičkih pravila ne podrazumeva i sposobnost njihove primene, te je takvo znanje korisno samo ukoliko pomaže boljem razumevanju nekih pravilnosti sistema. Odnosno, savladavanje

gramatičkih pravila nije samo sebi cilj. Objašnjenje gramatičkih pravila, ukoliko nastavnik proceni da je korisno, treba da bude usklađeno s uzrastom učenika, njegovim kognitivnim sposobnostima, predznanjima u maternjem jeziku i svedeno na ključne informacije neophodne za primenu. Učenikovo poznavanje gramatičkih pravila procenjuje se i ocenjuje na osnovu upotrebe u kontekstu, bez insistiranja na njihovom eksplicitnom opisu.

Na nižem nivou vladanja jezikom (sredine u kojima se realizuje A program) važno je da se kod učenika razvije sposobnost razumevanja i konstruisanja iskaza koji sadrže elemente određene programom. Pritom je u produkciji (sastavljanju i kazivanju iskaza) na ovom nivou bitno da značenje poruke bude razumljivo, dok se gramatička ispravnost postiže postepeno. Na tom nivou očekuju se tipične greške izazvane interferencijom i nedovoljnom savladanošću materije. Greške nisu samo znak nepoznavanja gradiva, već su upravo pokazatelj da je učenik spreman da se upusti u komunikaciju, što nastavnik treba da podstiče. To ne znači da greške uopšte ne treba ispravljati. Nastavnik odlučuje o tome kada će, na koji način i koje greške ispravljati, vodeći računa istovremeno i tome da učenika motiviše za komunikaciju i o tome da se greške postepeno redukuju.

Upravo su časovi iz oblasti Jezik pogodni za usmereno, ciljano usvajanje pojedinih segmenata, gramatičkih elemenata srpskog jezika. Tokom ovih časova preporučuje se dinamičko smenjivanje različitih aktivnosti: različiti tipovi vežbi slušanja, proveru razumevanja slušanog, ponavljanje, gramatičko i leksičko variranje modela, dopunjavanje, preoblikovanje potvrđnih u upitne i negirane forme i sl.

Realizacija nastave *srpskog kao nematernjeg jezika* prema B programu podrazumeva određeno vladanje srpskim jezikom od početka školovanja, odnosno mogućnost bržeg napredovanja u toku školovanja. U takvim okolnostima očekuje se manja zastupljenost grešaka i njihovo brže ispravljanje. Primena B programa podrazumeva ovladanost sadržajima A programa i podizanje jezičke kompetencije na viši nivo, te je nastava jezika u funkciji osposobljavanja učenika za pravilno komuniciranje savremenim standardnim srpskim jezikom u skladu s jezičkim i vanjezičkim kontekstom.

Budući da učenici koji pohađaju nastavu *srpskog kao nematernjeg jezika*, pohađaju i nastavu maternjeg jezika, svrsishodno je u odgovarajućim prilikama koristiti transfer znanja stečenih na maternjem jeziku i o maternjem jeziku. Nastava *srpskog kao nematernjeg jezika* treba da bude u korelaciji s nastavom maternjeg jezika.

Jezička građa se iz razreda u razred postepeno proširuje i usložnjava, ona je kumulativna i nadovezuje se na prethodnu. Uvođenje novog elementa podrazumeva ovladanost prethodnim, što znači da se nova građa oslanja na prethodnu koja se kontinuirano uvežbava. Sledeći primeri kraćih tekstova ilustruju primenu jezičke materije poštujući postupnost i uvođenje novih jezičkih sadržaja u svakom razredu u A programu:¹

¹ U zagradi su navedeni sadržaji oblasti Jezik za svaki razred.

1. razred (prezent glagola u 1, 2. i 3. licu jednine (potvrđni i odrični oblik); prosta rečenica s imenskim delom predikata; lične zamenice 1, 2. i 3. lica jednine u funkciji subjekta; prosta rečenica s glagolskim predikatom; imenice u lokativu jednine s predlozima *u* i *na* uz glagol *jesam*): *Zdravo! Ja se zovem Marija. Ja sam u školi. Ovo je učionica. Učenik je u učionici. On crta. To je učiteljica. Ona sedi na stolicu.*

2. razred (prosta rečenica s pridevom u imenskom delu predikata; akuzativ imenica bez predloga; lokativ s predlozima *u* i *na*; akuzativ s predlozima *u* i *na* sa glagolom *ići*; prezent glagola za sva tri lica i oba broja; lične zamenice 1, 2. i 3. lica množine u funkciji subjekta; prisvojne zamenice za 1. i 2. lice jednine sva tri roda u funkciji atributa i imenskog dela predikata): *Ovo je moja škola. Mi smo učenici. Idemo u školu. Imamo torbe. Torbe su velike. Dečaci se igraju u dvorištu. Oni imaju loptu. Oni vole fudbal.*

3. razred (perfekat glagola (sva tri lica i oba broja); prisvojne zamenice za treće lice jednine sva tri roda; prilozi *sada*, *danas* i *juče*): *Marija danas slavi rođendan. Ovo je njena mama. Ona je juče pravila tortu. Ovo je njen tata. Tata je pravio sendviče. Došli su gosti. Marija je vesela.*

4. razred (futur I glagola (sva tri lica i oba broja); imperativ (2. lice jednine i množine najfrekventnijih glagola); imenica u dativu u funkciji nepravog objekta uz glagole davanja i govorenja; prisvojne zamenice za sva tri lica jednine i množine -slaganje s imenicom u jednini; prilozi *sutra*, *ujutru*, *uveče*; uzročna rečenica s veznicima *jer* i *zato što*; frekventni prilozi za način (*brzo*, *polako*, *lepo*); tvorba imenica sa značenjem vršioca radnje, imaoca zanimanja izvedenih sufiksima: *-ar*, *-ac*, *-ač*; imenice koje označavaju žensku osobu izvedene

sufiksima: -ica; -ka): *Moj razred će sutra ujutru ići na izlet. Ja ću ustati u sedam sati. Napraviću sendvič. Učiteljica je rekla učenicima: "Ponesite vodu jer će biti toplo". Brzo ću se spakovati. Vozač Ivan će voziti autobus.*

5. razred (uzročna rečenica s veznicima *jer* i *zato što*; odredbe za način iskazane frekventnim načinskim priložima; složeni glagolski predikat s modalnim glagolima: *trebati, morati, moći, smeti, želiti*; imenice u genitivu s predlozima *ispred, iza, iznad, ispod, pored* u funkciji odredbe za mesto; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; tvorba imenica kojima se označavaju nazivi sportista; tvorba priloga od prideva): *Ja želim da igram košarku. Treba mnogo trenirati. Jednog dana biću košarkaš. Pored moje kuće je košarkaški klub. Upisuju nove članove. Moja starija sestra trenira plivanje. Ona je dobra plivačica i vredno trenira.*

6. razred (imenice u genitivu s predlozima *od* i *do* u funkciji odredbi za mesto i vreme; prilozima *rano, kasno, uvek, nikad, ponekad, često, retko, ceo (dan), dugo, zimi, leti*; kongruencija atributa i imenice u nominativu i akuzativu; imenica u instrumentalu sa značenjem sredstva i društva; komparativ i superlativ prideva i priloga; prisvojni pridevi na -ov/ev, -in (u nominativu); nazivi zemalja i regija izvedeni sufiksima: -ija, -ska): *Imam dvanaest godina i idem u šesti razred. Volim modernu muziku. Sviram gitaru od četvrtog razreda. U junu ću ići na takmičenje u Italiju. Imam dobre drugove i drugarice. S njima idem u školu autobusom jer je škola daleko. Uvek se dobro zabavljamo. Leti često idemo na bazen biciklima. Moj najbolji drug se zove Marko. On je niži od mene i bolji je učenik jer više uči. Markova sestra se zove Mirjana.*

7. razred (imenice u genitivu s predlozima *sa, iz, oko, između* u funkciji odredbe za mesto; imenice u genitivu s predlozima *pre* i *posle* u funkciji odredbe za vreme; lokativ u funkciji nepravog objekta uz glagole govorenja i mišljenja; imeničke, brojne i priloške sintagme sa značenjem količine; kongruencija atributa i imenice u dativu, instrumentalu i lokativu; najfrekventnije zbirne imenice sa sufiksom -je; tvorba imenica za označavanje mesta (prostora i prostorija) na kojem se vrši radnja: -ište/-lište, -onica); tvorba imenica sa značenjem etnika (primeri iz okruženja): *Moja porodica živi u kući. Oko kuće imamo cveće. Naš sused je Mađar. Između naše i njegove kuće nalazi se malo igralište. S drugovima često idem tamo posle škole. Ponekad kupimo flašu soka i nekoliko kesica semenki, sedimo na drvenim klupama i razgovaramo o novim filmovima, strogim nastavnicima, muzici i raznim drugim stvarima. Prošle nedelje smo pomagali našem starom susedu da popravi ljuljaške i klackalice. Tako će i mlađoj deci biti lepše.*

8. razred (zavisne rečenice: vremenska (s veznikom *kad*), namerna (s predikatom u prezentu), izrična (s veznikom *da*) i odnosna (sa zamenicom koji u funkciji subjekta); tvorba prideva sufiksima -ski i -(i)ji): *Juče sam imala mnogo domaćih zadataka. Kad sam ih završila, uključila sam televizor. Posle pola sata u sobu je ušao moj brat i promenio kanal. Hteo je da gleda utakmicu. Rekla sam mu da ja želim da gledam omiljenu seriju koja počinje za pet minuta. On je rekao da je utakmica veoma važna, jer igraju srpska i mađarska reprezentacija. Nismo hteli da se svađamo. Dogovorili smo se da on ide u dnevnu sobu i tamo gleda utakmicu.*

KNJIŽEVNOST

Program A predmeta *srpski kao nematernalni jezik* namenjen je homogenoj sredini, učenicima koji veoma retko imaju kontakata sa govornicima čiji je maternalni jezik srpski. Poznavanje jezika je na osnovnom (elementarnom) nivou, komunikacija na srpskom jeziku se teško ostvaruje, gramatički modeli su neuvežbani pošto učenici nemaju prilike da koriste srpski jezik, njihov rečnik ne sadrži veliki broj reči, reči veoma lako iz aktivnog fonda prelaze u pasivni i budu zaboravljene, leksika se usvaja sporije nego kod učenika heterogene sredine, interferencijske greške se često pojavljuju u tolikom obimu da ometaju razumevanje rečenice; iz ovih razloga bi akcenat trebalo da bude na leksici i jezičkim obrascima (modelima) koji će im obezbediti temelj za jednostavnu komunikaciju na srpskom jeziku.

U svakom razredu učenicima je ponuđeno više tekstova od broja koji je obavezujući. Osnovni kriterijum za izbor tekstova je nivo poznavanja jezika. Pored odabranih tekstova, obrađuju se i tekstovi po slobodnom izboru, pri čemu se vodi računa o nivou poznavanja jezika i interesovanjima učenika. Uz originalne književne tekstove planirana je i obrada konstruisanih tekstova koji treba da budu u funkciji obogaćivanja leksike neophodne za svakodnevnu komunikaciju na osnovnom nivou. Predlaže se da nastavnik planira najmanje tri časa za obradu jednog teksta kroz teme. Pesme koje se pevaju ne zahtevaju obavezno obradu, gramatička i leksička objašnjenja jezičkih pojava.

Oblast nastavnog programa Književnost doprinosi postizanju komunikativne funkcije jezika. Osnovna funkcija književnoumetničkih tekstova, odnosno adaptacija, pored osposobljavanja učenika za komunikativnu upotrebu jezika, jeste i upoznavanje učenika sa kulturom, istorijom i tradicijom srpskog naroda, kao i s književnim delima značajnim za srpsku književnost.

Funkcije adaptiranog književnog teksta u A programu:

- usvajanje leksike određenog tematskog kruga potrebne za svakodnevnu komunikaciju;
- čitanje, odnosno slušanje teksta u funkciji uvežbavanja razumevanja pisanog i govornog jezika - uvežbava se čitanje u sebi i čitanje sa razumevanjem;
- zadaci u vezi sa tekstom razvijaju umenje razumevanja teksta, uvežbava se veština pisanja, sastavljanje i pisanje rečenica koje sadrže poznatu leksiku uz uvežbavanje osnovnih jezičkih obrazaca, kao i razvijanje sposobnosti sastavljanja rečenica govornog jezika (prilikom pisanih i govornih vežbi tolerišu se interferencijske greške koje ne ometaju razumevanje rečenice);
- odgovori na pitanja (usmeno i pismeno) pomažu učeniku da razvije mehanizme sastavljanja rečenica na srpskom jeziku, odnosno izlaganje na srpskom jeziku uz vidno prisustvo interferencijskih grešaka - uputno je da nastavnik vrši korekcije ukazujući na pravilne oblike;
- reprodukcija teksta ili prepričavanje razvijaju sposobnost upotrebe jezika - učenik treba da se izrazi koristeći više rečenica, da formira i razvija govorne sposobnosti.

Književnoumetnički, adaptirani i konstruisani tekstovi pogodni su za tumačenje, pri čemu se uzimaju u obzir uzrast i predznanja učenika. Tekstovi su ujedno i polazna osnova za uvežbavanje novih reči i izraza, jezičkih modela, čitanja, pisanja, govora; stoga tri časa namenjena jednom tekstu predstavljaju istovremeno i obradu i uvežbavanje gradiva.

Rad na tekstu obuhvata:

1. Semantizaciju nepoznatih reči: semantizacija može da se izvede pomoću sinonima koji su poznati učenicima, vizuelnim prikazivanjem reči, postavljanjem reči u kontrastne parove (*mali-veliki*), opisivanjem reči jednostavnim rečenicama. Nastavnik mora da vodi računa da rečenica kojom opisuje nepoznatu reč sadrži učenicima poznate reči. Prevod je opravdan samo u slučaju kada ne postoje druga sredstva za objašnjenje značenja reči. Preporučuje se upotreba rečnika na času.

2. Slušanje ili čitanje teksta: savetuje se da nastavnik prvi put pročita tekst - na ovaj način učenici čuju pravilan izgovor reči, pošto učenici homogene sredine retko imaju prilike da čuju srpski jezik, nastavnikovo glasno čitanje je od izuzetne važnosti. Preporučuje se upotreba audio-vizuelnih sredstava. Zahtevi koji se u programu tiču učenja odlomaka iz poezije i proze napamet podstiču usvajanje modela govorenja, kao i intonaciju reči i rečenica.

Dramatizacija tekstova vezuje se i za javni nastup, ali i za razgovor o književnom delu pošto predstavlja vid njegove interpretacije. Saživljavanjem sa likovima dela, učenici mogu ispoljiti osećanja koja prepoznaju u ponašanju junaka i o kojima zaključuju.

3. Kontekstualizacija nove leksike: neophodno je da učenici nove reči postave u rečenični kontekst kako bi se leksika uvežbavala paralelno sa konstruisanjem rečenica. Rečenice treba da budu jednostavne da bi se izbegao veliki broj grešaka koje neminovno nastaju u složenijim konstrukcijama. Ukoliko rečenica sadrži previše grešaka, postaje nerazumljiva slušaocu. Kontekstualizacija novih reči je bitan elemenat funkcionalne upotrebe jezika pošto navodi učenika da sastavlja rečenice i aktivira rečnički fond i jezičke modele.

4. Pitanja u vezi s tekstom (u pisanoj formi i usmeno): proces razumevanja teksta ima više etapa. Tek kada se nova leksika usvoji i primeni u rečenicama može da se pređe na nivo razumevanja teksta. Nivo na kojem je učenik razumeo tekst može da se utvrdi postavljanjem pitanja u vezi s tekstom. Pitanja treba da se zasnivaju na leksici koju su ranije usvojili uz upotrebu novih reči obrađenih u tekstu. Uputno je da pitanja budu kratka (*Šta je u Vesninoj torbi?* - tekst *Vesna i torba*). Korisno je da deo pitanja bude u pisanoj, a deo u govornoj formi. Značajno je da se primarno uvežbava govor, a zatim i pisanje.

5. Pitanja povodom teksta (u pisanoj formi i usmeno): učenici uvežbavaju i ostvaruju komunikaciju na srpskom jeziku zasnovanu na poznatoj leksici, uz tolerisanje grešaka koje ne ometaju razumevanje. Pitanja treba da budu u skladu s leksičkim fondom kojim učenici raspolazu (na primer: *Ko je junak priče?*; *Gde se odigrava radnja?*; *Kako izgleda junak priče?*; *Šta oseća devojčica u pesmi?*). Ovo je sledeći nivo u procesu usvajanja jezičkih veština čiji je cilj navođenje učenika da ostvare komunikaciju na srpskom jeziku. Ovaj cilj

je često veoma teško postići kod učenika homogene sredine, ali je neophodno navesti učenika da usmeno, a potom i u pisanoj formi upotrebi određene reči ili izraze na srpskom jeziku.

6. Razgovor o tekstu: u skladu sa leksikom kojom učenici raspolažu razgovor se zasniva na prepoznavanju glavnih likova, aktivnostima koje se vezuju uz njih, na isticanju osobina likova iz teksta. Kao deo procesa uvođenja učenika u upotrebu jezika uputno je da se učenici, prema modelima iz tekstova podstiču da sastavljaju rečenice potrebne u govornim situacijama. Na primer, dramatizacija teksta *Vesna i torba - Vesna*: Moja torba je stara. *Olovka*: Šta radiš, Vesna? Zašto stavljaš puno stvari u torbu? U torbi nema mesta. *Tata*: Vesna, treba da kupim novu torbu. *Vesna*: Tata, molim te, kupi mi novu torbu. Učenici se podstiču da povodom teksta zaključuju o idejama prepoznatim u tekstu (Šta tekst kazuje o Vesninim osobinama?).

Prilikom obrade poezije ne insistira se na književnoj teoriji, već na doživljaju lirске pesme. Podsticanje učenika da razume motive, pesničke slike i jezičkostilska izražajna sredstva dovodi se u vezu sa ilustrovanjem značajnih pojedinosti, kao i s uvežbavanjem intonacije stiha i uočavanjem rime u pesmi.

7. Komparativni pristup: nastavnik planira uključivanje tekstova maternjeg jezika koji se porede sa predloženim delima srpske književnosti (ukoliko je to moguće) i sa primerima vezanim za film, pozorišnu predstavu, različite audio-vizuelne zapise; u obradu književnog dela uključuje i sadržaje iz likovne i muzičke kulture, strip i različite vrste igara (osmosmerke, rebusi, ukrštene reči, asocijacije...).

Prilikom uočavanja bitnih poetskih elemenata u strukturi književnoumetničkog teksta, koristeći znanje stečeno na časovima maternjeg jezika, nastavnik se trudi da kod učenika (u skladu sa njihovim mogućnostima) objasni osnovne oblike pripovedanja (naracija, deskripcija, dijalog); pojam sižea i fabule, funkciju pesničke slike; ulogu jezičkostilskih sredstava i druge osnovne poetičke odlike teksta.

8. Oblikovanje kratkog teksta u pismenoj formi ili usmeno na osnovu adaptiranog književnog teksta: ovaj nivo upotrebe srpskog jezika u govornoj ili pisanoj formi predstavlja glavni cilj oblasti Književnost u A programu. Pokušaj samostalnog sastavljanja kraćeg teksta od pet ili šest rečenica (u paru ili u grupi) predstavlja viši nivo u ostvarivanju komunikativne funkcije jezika. Učenici razvijaju mehanizam upotrebe jezičke građe i jezičkih modela; spajaju reči u rečenice uz poštovanje gramatičkih struktura, zatim spajaju više rečenica u kraći tekst. Proces se odnosi i na govoreni i na pisani tekst.

Program B:

Književnoumetnički tekstovi u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* imaju višestruku funkciju. Čitajući i tumačeći književnoumetnička dela i izabrane odlomke najznačajnijih dela srpskih pisaca, učenici će imati priliku da se upoznaju sa srpskom kulturnom baštinom i tako bolje razumeju sličnosti i razlike koje postoje između kulture naroda kojem pripadaju i kulture naroda čiji jezik uče. Tekstovi istovremeno predstavljaju izvor nove leksike i polaznu osnovu za dalji rad - razgovore, čitanje, interpretaciju, različite vrste govornih i pismenih vežbi i druge aktivnosti.

U oblasti nastavnog programa Književnost navedeni tekstovi usklađeni su s uzrasnim karakteristikama i jezičkim mogućnostima učenika. Dati predlog dela nastavnik će prilagođavati potrebama svojih učenika. Od predloženih dela, nastavnik samostalno bira ona koja će obrađivati, kao i dela kojima će proširiti spisak. Za svaki tekst je predviđeno po tri časa.

Za učenike koji *srpski kao nematernji jezik* budu savlađivali po programu koji je namenjen onima koji uče i žive u heterogenim jezičkim sredinama ili im je maternji jezik jedan od slovenskih jezika, predloženi su autentični književnoumetnički tekstovi ili odlomci iz njih. Ipak, postoje značajne razlike između učenika koji žive u heterogenoj sredini, a čiji je maternji jezik neslovenski, i učenika čiji je maternji jezik slovenski. Ove razlike je neophodno uzeti u obzir prilikom izbora tekstova za obradu i pri izradi udžbenika. Stoga se preporučuje autorima udžbenika i nastavnicima da neka od predloženih dela adaptiraju, skrate i prilagode jezičkom znanju i mogućnostima učenika čiji je maternji jezik neslovenski. Nastavnici koji rade s učenicima čiji maternji jezik pripada grupi slovenskih jezika, mogu se opredeljivati za autentična dela.

Bavljenje književnoumetničkim tekstom podrazumeva različite metodičke postupke koji će biti usmereni na njegovo što bolje razumevanje i tumačenje. Rad na tekstu sastoji se iz nekoliko etapa: uvodnog razgovora sa semantizacijom manje poznatih reči i izraza (ova etapa je posebno važna za učenike čiji jezik nije slovenski); prostorne i vremenske lokalizacije teksta; izražajnog čitanja; kratke provere umetničkog doživljaja i razumevanja teksta; razgovora o tekstu i njegovog tumačenja (različitih analitičko-sintetičkih postupaka kojima će se otkrivati estetske vrednosti dela, važne pojedinosti u njemu i mesta s posebnom ekspresivnošću);

povezivanja dela s ličnim doživljajima i iskustvima učenika. Svaka od navedenih etapa zavisi od prirode teksta kao i od predznanja i mogućnosti učenika.

Uvodni razgovor i semantizacija manje poznatih reči i izraza biće za neke učenike od izuzetne važnosti za razumevanje dela i stoga im je potrebno posvetiti posebnu pažnju. O izboru reči za semantizaciju odlučuje nastavnik uvažavajući predznanja svojih učenika. Leksiku je najbolje semantizovati tokom uvodnog razgovora i pre prvog čitanja teksta kako bi se obezbedilo razumevanje sadržaja teksta nakon prvog čitanja. Reči se mogu semantizovati na različite načine - vizuelnim nastavnim sredstvima, demonstracijom, posredstvom sinonima i antonima, različitim opisnim definicijama i, ukoliko je to neophodno, reč se može i prevesti na maternji jezik učenika. Nije potrebno da sve reči koje se semantizuju uđu u aktivan leksički fond učenika, pojedine mogu ostati u pasivnom fondu. Leksika za koju se proceni da treba da uđe u aktivan leksički fond učenika, treba da bude zastupljena tokom razgovora o tekstu i njegove interpretacije, a korisno je osmisliti i različite leksičke vežbe koje će doprineti ostvarivanju ovog cilja. Učenike ovog uzrasta treba uvoditi i u korišćenje rečnika jer je ono sastavni deo čitanja. Važno je da se služe i dvojezičnim i jednojezičnim rečnicima i da ovladaju tehnikom pronalaženja reči i značenja koje reč ostvaruje u datom kontekstu. Rečnici predstavljaju veliku pomoć za čitanje i razumevanje tekstova različitih žanrova, naročito su korisni prilikom samostalnog čitanja.

Mnogi tekstovi, posebno odlomci iz obimnijih književnih dela, zahtevaće i lokalizaciju kako bi bili pravilno shvaćeni i doživljeni. Lokalizacija će u nekim slučajevima podrazumevati prepričavanje sadržaja koji prethode odlomku koji se obrađuje ili, na primer, davanje podataka o autoru. Nekad će biti neophodno delo smestiti u prostorne i vremenske okvire i protumačiti društvene, istorijske i druge okolnosti u kojima se radnja odvija.

Čitanje teksta je od velike važnosti za njegovo razumevanje i doživljavanje. U nastavi književnosti javljaju se različiti oblici čitanja. Razumevanje, doživljavanje i tumačenje teksta uslovljeno je kvalitetom čitanja. Važno je da prvo interpretativno čitanje teksta obavi nastavnik ili da učenici poslušaju kvalitetan zvučni zapis. Ovako će se obezbediti pravilno razumevanje i bolji umetnički doživljaj teksta. Mnoga dela zahtevaće jedno ili više ponovljenih čitanja naglas ili u sebi, usmerenih ka određenom cilju. Potrebno je da učenici ovladaju tehnikama glasnog čitanja i čitanja u sebi. Čitanje u sebi može biti u funkciji boljeg razumevanja teksta i ono uvek treba da bude usmereno od strane nastavnika, istraživačko. Učenici će, čitajući u sebi, pronalaziti u tekstu različite informacije kojima će potkrepljivati i svoje mišljenje i stavove, uvežbavaće brzo čitanje i osposobljavaće se za samostalno učenje. Cilj čitanja naglas jeste ovladavanje tehnikom čitanja i savlađivanje važnih činilaca glasnog čitanja (izgovora i intonacije reči i rečenice, jačine glasa, pauza). Ovim putem učenici se postepeno uvode u izražajno čitanje. Ono se uvežbava na pažljivo odabranim epskim, lirskim i dramskim tekstovima. Izražajno čitanje uvežbava se na prethodno obrađenim tekstovima, planski i uz dobru pripremu. Nastavnik treba da osposobi učenike da usklade jačinu glasa, intonaciju, ritam, tempo, pauze s prirodom i sadržinom teksta kako bi izražajno čitanje bilo što uspešnije.

Jedan od važnih oblika rada jeste učenje napamet i izražajno kazivanje kratkih odlomaka iz odabranih književnoumetničkih tekstova u stihu i prozi (lirskih pesama, odlomaka iz proznih i dramskih tekstova). Učenike treba postepeno voditi od glasnog čitanja ka izražajnom čitanju i kazivanju napamet naučenih odlomaka.

Tumačenje teksta umnogome će zavisiti od sredine u kojoj se nastava realizuje, predznanja učenika i njihovog maternjeg jezika. S učenicima koji savlađuju program za srednji nivo, tumačenje teksta imaće više obeležja razgovora o važnim pojedinostima u njemu - događajima, likovima, mestu i vremenu odvijanja radnje. Razgovori o tekstu treba da obezbede pravilno razumevanje događaja, uočavanje veza između događaja i likova, tumačenje postupaka glavnih junaka i njihovih osobina. Bez obzira na to što za ove razgovore nije nužno da učenici znaju stručnu terminologiju (osnovni motiv, epitet, opisna lirski pesma), oni se ne smeju svesti na puko prepričavanje sadržaja teksta. Razgovor o tekstu nastavnik treba da vodi tako da omogućiti učenicima da u njemu ispolje što veću kreativnost, da im postavlja problemske zadatke, navodi ih da razmišljaju o uzročno-posledničnim vezama u delu, podstiče ih da slobodno maštaju i iznose svoje utiske o umetničkim slikama u delu.

S naprednijim učenicima nastavnik može ostvariti kompleksniju analizu i interpretaciju dela tokom koje će učenici izvoditi složenije zaključke o događajima i likovima, otkrivati ekspresivna mesta u delu i iznositi svoje utiske o njima služeći se osnovnom terminologijom teorije književnosti. U nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika* nastavnik treba da se oslanja na književnoteorijska znanja koje su učenici stekli na svom maternjem jeziku i da ih aktivira kad god je to moguće. Tako, na primer, prilikom obrade književnih dela i odlomaka, treba računati na to da su učenici u maternjem jeziku usvojili osnovne književnoteorijske pojmove: tema, motiv, glavni lik i dr. U skladu sa Opštim standardima postignuća za Srpski kao nematernji jezik; poznavanje terminologije iz teorije književnosti očekuje se samo od učenika naprednog nivoa. Oni će, na primerima izabranih dela i odlomaka iz srpske književnosti, proširivati saznanja koja su stekli na svom maternjem jeziku i bogatiti ih novom primerima.

Nakon razgovora o sadržaju dela i njegove interpretacije, potrebno je s učenicima razgovarati i o ličnim doživljajima koji su izazvani delom - podsticati ih da dovode u vezu delo sa svojim ličnim iskustvima, dopustiti im da postavljaju pitanja, stvoriti u učionici uslove u kojima će se razvijati dijalog i diskusija.

Veoma je važno da učenici aktivno učestvuju u svim etapama rada, da iznose svoja osećanja, zapažanja, mišljenja, zaključke i da ih obrazlažu. Učeničke aktivnosti ne smeju biti ograničene samo na rad na času. U obradu teksta učenike treba uvoditi zadavanjem različitih pripremnih zadataka, koje će oni rešavati kod kuće. Nakon obrade teksta važno je da učenici stečena znanja funkcionalno primenjuju u daljem radu - prilikom izrade domaćih zadataka, samostalnog čitanja i usvajanja znanja iz drugih nastavnih predmeta. Nastavniku i učenicima će stečena znanja i veštine biti dragocena za interpretaciju novih književnih dela.

Kad god je to moguće, nastavu književnosti potrebno je povezivati s nastavom jezika, uspostavljati unutarpredmetnu i međupredmetnu korelaciju. Ona će doprineti svestranijem sagledavanju sadržaja, a učenici će steći kvalitetnija i trajnija znanja.

JEZIČKA KULTURA

Realizacija nastavnih sadržaja *srpskog kao nematernjeg jezika* podrazumeva kontinuitet u bogaćenju učeničke jezičke kulture. To je jedna od primarnih metodičkih obaveza nastavnika. Nastavnik treba da proceni sposobnosti svakog učenika za odgovarajući nivo komunikativne kompetencije i u skladu sa tim prilagodi jezički materijal. Ovo treba da dovede do funkcionalne upotrebe jezika u nastavi, ali i u svim ostalim životnim okolnostima, u školi i van nje, gde je valjano jezičko komuniciranje uslov za potpuno sporazumevanje. Jezička komunikacija podrazumeva vladanje receptivnim i produktivnim jezičkim veštinama, a to su: slušanje, čitanje, pisanje i govorenje. Osnovno obeležje savremenog metodičkog pristupa nastavi jezika i jezičke kulture jeste razvijanje učeničkih sposobnosti u sve četiri aktivnosti uporedo i njihovo prilagođavanje kognitivnim sposobnostima i jezičkom okruženju učenika. Ishodi u oblasti Jezička kultura koncipirani su tako da, s jedne strane, obezbede ostvarivanje minimuma jezičkih kompetencija, ali i da, s druge strane, ne ograniče učenike koji su u mogućnosti da ostvare veći napredak. Zbog specifičnosti ove nastave, predviđene ishode (pre svega kada su u pitanju homogene jezičke sredine) potrebno je ostvarivati kroz jezičke aktivnosti (kompetencije) koje su, s metodičkog aspekta, sličnije nastavi stranog nego maternjeg jezika.

Slušanje je prva jezička aktivnost s kojom se učenici susreću u nastavi *srpskog kao nematernjeg jezika*. Ona omogućava učeniku da upozna melodiju jezika, a zatim i njegov glasovni sistem, intonaciju reči i rečenice. Konačni cilj slušanja treba da bude razumevanje, kao preduslov za verbalnu produkciju, odnosno - komunikaciju.

Govorenje je najsloženija jezička veština, koja podrazumeva vladanje svim elementima jezika (fonetsko-fonološkim, morfološkim, sintaksičkim i leksičkim). Govorenje se najčešće realizuje u dijaloškoj formi, te prema tome podrazumeva razumevanje (sagovornika). Pored toga, govorenje je veština koja zahteva određenu brzinu i pravovremenu reakciju. Kao produktivna veština, zajedno sa pisanjem, omogućava učeniku da se izrazi na srpskom jeziku, postavi pitanje, interpretira neki sadržaj i učestvuje u komunikaciji sa drugima.

Čitanje je jezička aktivnost koja podrazumeva poznavanje grafijskog sistema jezika (slova), njihove glasovne realizacije, povezivanje glasova u reči i spajanje reči u rečenicu, uz poštovanje odgovarajućih ritmičkih i

prozodijskih pravila. Cilj čitanja mora da bude razumevanje pročitanoj jer samo tako ono predstavlja jezičku kompetenciju, a ne puku verbalizaciju slovnih karaktera.

Pisanje je produktivna jezička veština koja podrazumeva iskazivanje jezičkog sadržaja pisanim putem, upotrebom odgovarajućih slovnih karaktera i poštovanjem pravopisnih pravila. Posebnu pažnju potrebno je posvetiti grafemama za koje ne postoje ekvivalenti u maternjim jezicima učenika. Takođe je važno obratiti pažnju na pravila fonetskog pravopisa (pisanje ličnih imena stranog porekla itd.). Pored toga, srpski jezik ima dva pisma - ćirilicu i latinicu, a učenik, još u prvom ciklusu obrazovanja, treba da usvoji oba. Cilj pisanja je jezičko izražavanje pisanim putem, te, prema tome, podrazumeva razumevanje.

Ove četiri veštine su kroz ishode dva programa vertikalno povezane tako da jasno opisuju gradaciju postignuća učenika u oblasti Jezička kultura.

Sadržaji po temama predstavljaju leksičko-semantički okvir unutar koga se funkcionalno realizuju jezički sadržaji. Tematske jedinice prezentuju realne, svakodnevne okolnosti u kojima se ostvaruje komunikacija. Za svaku tematsku jedinicu predložene su tematske grupe koje treba da se popune odgovarajućom leksikom, u okviru preporučenog broja novih reči.

Npr. u drugoj tematskoj jedinici, *Porodica i ljudi u okruženju*, u sadržaju A programa predviđeno je da učenici u prvom razredu ovladaju rečima kojima se imenuju članovi uže porodice i upotrebe ih u odgovarajućoj komunikativnoj situaciji. U svakom sledećem razredu ova tematska jedinica se proširuje novom leksikom i novim komunikativnim situacijama. Tako u sledećim razredima učenici ovladavaju nazivima za članove šire porodice, daju osnovne informacije o njima, njihovim fizičkim i karakternim osobinama, zanimanjima, međusobnim odnosima itd.

Ovakva horizontalna vrsta gradacije primenjena je u svim tematskim jedinicama.

Izbor leksike je delimično uslovljen sadržajem iz oblasti Jezik i Književnost, ali zavisi i od procene nastavnika o potrebnosti odgovarajućih leksema i njihove frekventnosti, radi postizanja informativnosti i prirodnosti u komunikaciji. Mnoge reči nisu vezane samo za jednu tematsku jedinicu već se preklapaju i povezuju u nove semantičke nizove, što nastavnik treba da podstiče dobro osmišljenim govornim i pismenim vežbama.

Tematske jedinice se uglavnom ponavljaju u svim razredima, ali se u svakom sledećem razredu broj leksema u okviru tematskih grupa ponavlja i proširuje. Pored selektivnog pristupa leksici, treba voditi računa i o broju leksema koje se usvajaju u jednoj nastavnoj jedinici. Na jednom času ne bi trebalo uvoditi više od pet novih reči, čije značenje će se objasniti i provežbati u tipičnim realizacijama unutar rečenice (kontekstualizacija leksike). Najefikasnije bi bilo da za novu reč svaki učenik osmisli (minimalni) kontekst, odnosno rečenicu. Na ovaj način nastavnik ima uvid u učenikovo razumevanje značenja reči, pored novih sadržaja podstiče upotrebu i ranije stečenih znanja iz leksike i gramatike, a učenici stiču samopouzdanje jer mogu da izgovore ili napišu rečenice na srpskom jeziku.

Pored datih tematskih jedinica, u prva četiri razreda osnovne škole navodi se i netematizovana leksika koja je potrebna za komunikaciju, nezavisno od teme. U svakodnevnoj komunikaciji veliki značaj imaju ustaljene komunikativne forme kojima učenici postepeno i kontinuirano treba da ovladavaju od prvog razreda osnovne škole. One su izdvojene u posebnu oblast jezičke kulture i usklađene su potrebama i uzrastom učenika. Tako u prvom razredu učenici usvajaju modele za pozdravljanje i predstavljanje, zatim se dalje usvajaju modeli za čestitanje, zahvaljivanje, iskazivanje želje, molbe itd. do najsloženijih modela kao što su iskazivanje psihološkog stanja i raspoloženja i davanje saveta.

Funkcionalno i ekonomično povezivanje podoblasti predmeta *srpski kao nematernalni jezik* (Jezik, Književnost i Jezička kultura) omogućava savladavanje njihovih sadržaja i ostvarivanje predviđenih ishoda na prirodan i spontan način, čineći da jedni sadržaji proizlaze iz drugih, dopunjuju se i preklapaju. Na odabranim delovima književnoumetničkih, neumetničkih i konstruisanih tekstova mogu se razvijati različite komunikativne veštine; govornim vežbama se definišu smernice za izradu pismenih sastava; kreativne aktivnosti u nastavi doprinose razvoju usmenog i pismenog izražavanja, čitanje s razumevanjem utiče na bogaćenje leksike i fluentnost govora, itd. Usklađenost ishoda s jezičkim kompetencijama omogućava nastavniku ne samo

kumulativno praćenje napretka svakog učenika nego i uočavanje problema u razvijanju pojedinih kompetencija, što umnogome olakšava proces nastave i učenja jezika.

III. PRAĆENJE I VREDNOVANJE NASTAVE I UČENJA

Na početku procesa učenja, odnosno na početku školske godine, neophodno je sprovesti dijagnostičko vrednovanje kompetencija učenika. Ovo je izuzetno važan zadatak nastavnika, budući da postoje velike razlike u vladanju srpskim jezikom učenika jednog odeljenja. Dijagnostičko ocenjivanje se može realizovati pomoću inicijalnog testiranja koje služi da se ustanove veštine, sposobnosti, interesovanja, iskustva, nivoi postignuća ili poteškoće pojedinačnog učenika ili čitavog odeljenja. Inicijalno testiranje osmišljava nastavnik na osnovu ishoda i sadržaja programa iz prethodnih razreda. Na osnovu toga moguće je efikasno planirati i organizovati proces učenja i individualizovati pristup učenju.

Pored standardnog, sumativnog vrednovanja koje još uvek dominira u našem sistemu obrazovanja (procenjuje znanje učenika na kraju jedne programske celine i sprovodi se standardizovanim mernim instrumentima - pismenim i usmenim proverama znanja, esejima, testovima, što za posledicu ima kampanjsko učenje orijentisano na ocenu), savremeni pristup nastavi pretpostavlja formativno vrednovanje - procenu znanja tokom savladavanja nastavnog programa i sticanja odgovarajuće kompetencije. Rezultat ovakvog vrednovanja daje povratnu informaciju i učeniku i nastavniku o tome koje kompetencije su dobro savladane, a koje ne (npr. učenik zadovoljavajuće razume pročitani tekst, ali slabo razume govoreni tekst; zadovoljavajuće piše u skladu s pravilima, ali u govoru ne poštuje pravila kongruencije itd.), kao i o efikasnosti odgovarajućih metoda koje je nastavnik primenio za ostvarivanje cilja. Formativno merenje podrazumeva prikupljanje podataka o učeničkim postignućima, a najčešće tehnike su: realizacija praktičnih zadataka, posmatranje i beleženje učenikovih aktivnosti tokom nastave, neposredna komunikacija između učenika i nastavnika, registar za svakog učenika (mapa napredovanja) itd. Rezultati formativnog vrednovanja na kraju nastavnog ciklusa treba da budu iskazani i sumativno - brojčanom ocenom. Ovakva ocena ima smisla ako su u njoj sadržana sva postignuća učenika, redovno praćena i objektivno i profesionalno beležena.

Rad svakog nastavnika sastoji se od planiranja, ostvarivanja, praćenja i vrednovanja. Važno je da nastavnik kontinuirano prati i vrednuje, osim postignuća učenika, i proces nastave i učenja, kao i sebe i sopstveni rad. Sve što se pokaže dobrim i korisnim nastavnik će koristiti i dalje u svojoj nastavnoj praksi, a sve što se pokaže kao nedovoljno efikasnim i efektivnim trebalo bi unaprediti.

Pri vrednovanju učeničkih postignuća nastavnik se rukovodi ishodima definisanim za svaki razred vodeći računa o individualnom napredovanju učenika u skladu sa njihovim mogućnostima i sposobnostima. Pri ocenjivanju pažnja treba da bude usmerena na nivo razvoja reproduktivnih sposobnosti učenika, obim proširivanja leksičkog fonda, nivo smanjivanja različitih tipova grešaka.

Treba imati u vidu nivo poznavanja jezika: učenici homogene sredine sporadično ostvaruju direktan kontakt s govornicima kojima je srpski maternji jezik, sa srpskim jezikom se sreću samo na časovima srpskog kao nematernjeg jezika. Rezultat je da učenici srpski jezik koriste na elementarnom nivou. Jezičke modele usvajaju sporije, gramatičke kategorije koriste uz mnogo grešaka, imaju problema pri slušanju, odnosno razumevanju srpskog jezika čak i onda kada su im sve reči govornog teksta poznate.

STRANI JEZIK
Zajednički deo programa
Četvrti razred

Ovaj program stranih jezika za četvrti razred osnovne škole **isti je za učenike koji strani jezik uče četvrtu godinu i za učenike koji ga uče drugu godinu**. S obzirom na to da su programi za prvi i drugi razred bili usmereni na senzibilizaciju učenika na strane jezike i razvijanje veština razumevanja na sluh i govora, već u trećem razredu uočava se jasna tendencija da se program za treći razred kao početni i za treći za treću godinu učenja usaglase. Teme su u trećem razredu za oba kursa gotovo identične i forsiraju se sve četiri jezičke veštine (govor, razumevanje, čitanje i pisanje). U skladu sa uzrasnim, razvojnim i spoznajnim karakteristikama učenika, u četvrtom razredu očekuje se da učenici, uz nekoliko i dopunskih časova, mogu da do kraja četvrtog razreda dostignu isti nivo kompetencija u jeziku koji uče.

Cilj

Cilj nastave stranog jezika na mlađem školskom uzrastu je da osposobi učenika da na stranom jeziku komunicira na osnovnom nivou u usmenom i pisanom obliku o temama iz njegovog okruženja. U isto vreme, nastava stranih jezika treba da:

- podstakne razvijanje svesti o sopstvenom napredovanju radi jačanja motivacije za učenje jezika;
- olakša razumevanje drugih i različitih kultura i tradicija;
- stimuliše maštu, kreativnost i radoznalost;
- podstiče zadovoljstvo korišćenja stranog jezika.

Opšti standardi

Kroz nastavu stranih jezika učenik bogati sebe upoznajući drugog, stiče svest o značaju sopstvenog jezika i kulture u kontaktu sa drugim jezicima i kulturama. Učenik razvija radoznalost, istraživački duh i otvorenost prema komunikaciji sa govornicama drugih jezika.

Posebni standardi

Razumevanje govora

Učenik razume i reaguje na kraći usmeni tekst u vezi sa poznatim temama.

Razumevanje pisanog teksta

Učenik čita sa razumevanjem kratke pisane i ilustrovane tekstove u vezi sa poznatim temama.

Usmeno izražavanje

Učenik samostalno usmeno izražava sadržaje u vezi sa poznatim temama.

Pismeno izražavanje

Učenik u pisanoj formi izražava kraće sadržaje u vezi sa poznatim temama, poštujući pravila pisanog koda.

Interakcija

Učenik ostvaruje komunikaciju i sa sagovornicima razmenjuje informacije u vezi sa poznatim temama poštujući sociokulturne norme komunikacije.

Znanja o jeziku¹

Prepoznaje osnovne principe gramatičke i sociolingvističke kompetencije uočavajući značaj ličnog zalaganja u procesu učenja stranog jezika.

¹ Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Zadaci na nivou jezičkih veština

Razumevanje govora

Učenik treba da:

- razume opšti sadržaj kratkih i prilagođenih tekstova posle nekoliko slušanja;
- razume kraće dijaloge (do 5 replika / pitanja i odgovora), prilagođene priče i pesme u okviru tema predviđenih programom, koje čuje uživo, ili sa audio-vizuelnih zapisa i adekvatno reaguje na pojedinačne delove usmenih poruka izdvajajući bitne informacije (datum, vreme, mesto, osobe, količinu...);
- razume i reaguje na odgovarajući način na usmene poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času (poziv na igru, zapovest, uputstvo, događaj iz neposredne prošlosti i planovi za budućnost itd.).

Razumevanje pisanog teksta

Učenik treba da:

- razume kraći tekst (do 50 reči), napisane reči i rečenice sastavljene uglavnom od poznatih jezičkih elemenata (reči i jezičke strukture predviđene programom);
- razume osnovna značenja kratkih pisanih i ilustrovanih tekstova o poznatim temama;
- razume i reaguje na odgovarajući način na pisane poruke u vezi sa ličnim iskustvom i sa aktivnostima na času (poziv na igru, zapovest, uputstvo, događaj iz neposredne prošlosti i planovi za budućnost itd.).

Usmeno izražavanje

Učenik treba da:

- razgovetno izgovara glasove, akcentuje reči, poštuje ritam i intonaciju;
- samostalno daje informacije o sebi i okruženju;
- opisuje u nekoliko rečenica poznatu radnju ili situaciju, prepričava opšti sadržaj pročitano ili saslušano teksta, koristeći usvojene jezičke elemente i strukture.

Interakcija

Učenik treba da:

- u stvarnim i simuliranim govornim situacijama sa sagovornicima razmenjuje iskaze u vezi sa kontekstom učionice, aktivnostima u učionici, svakodnevnim aktivnostima i dogovorima (u sadašnjosti i budućnosti), kao i događajima iz neposredne prošlosti;
- razmenjuje informacije o hronološkom i meteorološkom vremenu;
- učestvuje u komunikaciji (u paru, u grupi itd.) poštujući sociokulturne norme komunikacije (traži reč, ne prekida sagovornika, pažljivo sluša druge...);
- prepoznaje kad nešto ne razume, postavlja pitanja i traži razjašnjenja.

Pismeno izražavanje

Učenik treba da:

- dopunjava i piše rečenice i kraće tekstove (do 5 rečenica, odnosno 20 reči), čiju koherentnost i koheziju postiže koristeći jezičke elemente predviđene programom i u vezi sa poznatim pisanim tekstom ili vizuelnim podsticajem, koristeći poznate tematske i jezičke elemente;
- prepričava tekst, piše čestitku ili razglednicu, poruku, pozivnicu i dr.;
- popunjava formular ili prijavu (ime, prezime, ulica i broj, mesto i poštanski broj, datum rođenja).

Znanja o jeziku²

Učenik treba da:

- prepoznaje i koristi predviđene gramatičke sadržaje (glagolska vremena: sadašnje, prošlo i buduće vreme u jasno kontekstualizovanim strukturama, odnosno bez teorijskog objašnjavanja i insistiranja na apsolutnoj gramatičkoj tačnosti);
- poštuje red reči u rečenici;
- koristi jezik u skladu sa nivoom formalnosti komunikativne situacije (npr. forme učtivosti);
- razume vezu između sopstvenog zalaganja i postignuća u jezičkim aktivnostima.

² Pod znanjem o jeziku podrazumeva se funkcionalno znanje, odnosno sposobnost učenika da jezičke strukture pravilno upotrebi u datoj komunikativnoj situaciji.

Četvrti razred

Sadržaji programa

Teme i situacije

Škola:

- sklonosti prema predmetima, aktivnosti i teme po predmetima, školski dan

Ja i moji drugovi:

- hobi, zajedničke aktivnosti, solidarnost i tolerancija (pomoć drugu/drugarici, pozajmljivanje stvari, užine, podela odgovornosti)

Porodica i blisko okruženje:

- slobodno vreme u porodici, porodična putovanja i izleti
- podela poslova i obaveza u porodici
- opis i osobine životinja; odnos prema životinjama

Praznici:

- proslave i manifestacije u okviru škole i van nje (Dan škole, takmičenja, revije...)

Moj dom:

- dnevni raspored aktivnosti tokom radnih dana i vikendom (učenje, igre, obaveze...)

Ishrana:

- obroci van kuće (restoran, užina u školi, kupovina u supermarketu...)

Odeća:

- odevni predmeti za određene prilike (formalno i neformalno odevanje)
- narodna nošnja zemalja čiji se jezik izučava

Okruženje:

- susedski odnosi
- ekologija, odnos prema čovekovoj okolini

Ostalo:

- znamenitosti zemalja čiji se jezik uči
- prigodna dečja priča ili bajka
- brojevi do 1.000
- iskazivanje vremena (detaljno)
- korišćenje novca

Program za četvrti razred podrazumeva komunikativne funkcije kao i u prethodnom razredu. One se usložnjavaju leksičkim i gramatičkim sadržajima predviđenim nastavnim programom.

Sadržaj komunikativnih funkcija može biti jednostavan ili složen u zavisnosti od ciljne grupe (uzrast, nivo jezičkih kompetencija, nivo obrazovanja). U nastavi stranih jezika sadržaj komunikativnih funkcija zavisiće od nastavnog programa.

Iako su komunikativne funkcije iste kao u prethodnom razredu, one su strukturalno i leksički u skladu sa programom za strane jezike za četvrti razred osnovne škole.

Komunikativne funkcije

1. Predstavljanje sebe i drugih;
2. Pozdravljanje;
3. Identifikacija i imenovanje osoba, objekata, delova tela, životinja, boja, brojeva itd. (u vezi sa temama);
4. Razumevanje i davanje jednostavnih uputstava i komandi;

5. Postavljanje i odgovaranje na pitanja;
6. Molbe i izrazi zahvalnosti;
7. Primanje i davanje poziva za učešće u igri / grupnoj aktivnosti;
8. Izražavanje dopadanja/nedopadanja;
9. Izražavanje fizičkih senzacija i potreba;
10. Imenovanje aktivnosti (u vezi sa temama);
11. Iskazivanje prostornih odnosa i veličina (*Idem, Dolazim iz..., Levo, desno, gore, dole...*);
12. Davanje i traženje informacija o sebi i drugima;
13. Traženje i davanje obaveštenja;
14. Opisivanje lica i predmeta;
15. Izricanje zabrane i reagovanje na zabranu;
16. Izražavanje pripadanja i posedovanja;
17. Traženje i davanje obaveštenja o vremenu na časovniku;
18. Skretanje pažnje;
19. Traženje mišljenja i izražavanje slaganja/neslaganja;
20. Iskazivanje izvinjenja i opravdanja.

Gramatički sadržaji sa primerima

ENGLISKI JEZIK

1. Upotreba određenog i neodređenog člana u rečeničnom kontekstu (osnovni principi i najčešće kombinacije) - i receptivno i produktivno:

I have a new book.

The book is very interesting.

2. Slaganje imenica i zamenica sa glagolima u licu i broju (osnovni principi i najčešće kombinacije) - i receptivno i produktivno:

I speak, you speak, he/she/it speaks, etc.

Do you speak English? Does she speak English?

3. Oblici ličnih zamenica - i receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju):

I, you, he/she/it, we, you, they, me, you, him/her/it, us, you, them

4. a) Receptivno i produktivno:

- The Simple Present Tense, the Present Continuous Tense

She goes to school every day. They are watching TV now.

- Prošlo vreme, samo određeni broj najfrekventnijih glagola i receptivno i produktivno, kao kompletne fraze (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju):

The Past Simple Tense, the Present Perfect Tense

She made a cake yesterday. She has never been in London.

- Buduće vreme pomoću going to i the Future Tense:

I am going to see my grandparents.

They will come tomorrow.

- b) Osnovni glagolski izrazi - receptivno i produktivno:

I am hungry. He is cold. They are feeling thirst.

I like cooking.

- v) Najčešći modalni glagoli - receptivno i produktivno (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici ne insistiraju):

must, can, may

I must go. You mustn't touch it! Can I sit here? I had to go earlier.

- g) Imperativ - receptivno i produktivno kao kompletne fraze (bez gramatičkih objašnjenja ukoliko učenici na njima ne insistiraju)

Come in. Stop talking. Let's go.

- d) Bezlične konstrukcije sa infinitivom

It is important to study English.

Način ostvarivanja programa

Komunikativna nastava jezik smatra sredstvom komunikacije. Primena ovog pristupa u nastavi stranih jezika zasniva se na nastojanjima da se dosledno sprovede i primenjuju sledeći stavovi:

- ciljni jezik upotrebljava se u učionici u dobro osmišljenim kontekstima za učenike, u prijatnoj i opuštenoj atmosferi;
- govor nastavnika prilagođen je uzrastu i znanjima učenika;
- nastavnik mora biti siguran da je shvaćeno značenje poruke uključujući njene kulturološke, vaspitne i socijalizirajuće elemente;
- bitno je značenje jezičke poruke;
- od četvrtog razreda nastavnik učenicima skreće pažnju i upućuje ih na značaj gramatičke preciznosti iskaza;
- znanja učenika mere se jasno određenim **relativnim** kriterijumima tačnosti te uzor nije izvorni govornik;
- s ciljem da unapredi kvalitet i obim jezičkog materijala, nastava se zasniva i na socijalnoj interakciji; rad u učionici i van nje sprovodi se putem grupnog ili individualnog rešavanja problema, potragom za informacijama iz različitih izvora (Internet, dečji časopisi, prospekti i audio-materijal) kao i rešavanjem manje ili više složenih zadataka u realnim i virtuelnim uslovima sa jasno određenim kontekstom, postupkom i ciljem;
- od četvrtog razreda nastavnik upućuje učenike u zakonitosti usmenog i pisanog koda i njihovog međusobnog odnosa.

Komunikativno-interaktivni pristup u nastavi stranih jezika uključuje i sledeće:

- usvajanje jezičkog sadržaja kroz ciljano i osmišljeno učestvovanje u društvenom činu;
- poimanje nastavnog programa kao dinamičnog, zajednički pripremljenog i prilagođenog skupa zadataka i aktivnosti;
- nastavnik je tu da omogući pristup i prihvatanje novih ideja;
- učenici se tretiraju kao odgovorni, kreativni, aktivni učesnici u društvenom činu;
- udžbenici postaju izvori aktivnosti i moraju biti praćeni upotrebom autentičnih materijala;
- učionica postaje prostor koji je moguće prilagođavati potrebama nastave iz dana u dan;
- rad na projektu kao zadatku koji ostvaruje korelaciju s drugim predmetima i podstiče učenike na studiozan i istraživački rad;
- za uvođenje novog leksičkog materijala koriste se poznate gramatičke strukture i obrnuto.

Tehnike (aktivnosti)

Tokom časa se preporučuje dinamično smenjivanje tehnika/aktivnosti koje ne bi trebalo da traju duže od 15 minuta.

- Slušanje i reagovanje na komande nastavnika ili sa trake (slušaj, piši, poveži, odredi, ali i aktivnosti u vezi s radom u učionici: crtaj, seci, boji, otvori/zatvori svesku itd.);
- Rad u parovima, malim i velikim grupama (mini-dijalozi, igra po ulogama, simulacije itd.);
- Manualne aktivnosti (izrada panoa, prezentacija, zidnih novina, postera za učionicu ili roditelje i sl.);
- Vežbe slušanja (prema uputstvima nastavnika ili sa trake povezati pojmove u vežbanci, dodati delove slike, dopuniti informacije, selektovati tačne i netačne iskaze, utvrditi hronologiju i sl.);
- Igre primerene uzrastu;
- Pevanje u grupi;
- Klasiranje i upoređivanje (po količini, obliku, boji, godišnjim dobima, volim / ne volim, komparacije...);
- Rešavanje "tekućih problema" u razredu, tj. dogovori i mini-projekti;
- Crtanje po diktatu, izrada slikovnog rečnika;
- "Prevođenje" iskaza u gest i gesta u iskaz;

- Povezivanje zvučnog materijala sa ilustracijom i tekstom, povezivanje naslova s tekstom ili, pak, imenovanje naslova;
- Zajedničko pravljenje ilustrovanih i pisanih materijala;
- (izveštaj/dnevnik sa putovanja, reklamni plakat, program priredbe ili neke druge manifestacije);
- Razumevanje pisanog jezika:
 - a) uočavanje distinktivnih obeležja koja ukazuju na gramatičke specifičnosti (rod, broj, glagolsko vreme, lice...)
 - b) prepoznavanje veze između grupa slova i glasova
 - v) odgovaranje na jednostavna pitanja u vezi s tekstom, tačno/netačno, višestruki izbor
 - g) izvršavanje pročitanih uputstava i naredbi
- 14. Uvođenje dečje književnosti i transponovanje u druge medije: igru, pesmu, dramski izraz, likovni izraz;
- 15. Pismeno izražavanje:
 - a) povezivanje glasova i grupe slova
 - b) zamenjivanje reči crtežom ili slikom
 - v) pronalaženje nedostajuće reči (upotpunjavanje niza, pronalaženje "uljeza", osmosmerke, ukrštene reči, i slično)
 - g) povezivanje kraćeg teksta i rečenica sa slikama/ilustracijama
 - d) popunjavanje formulara (prijava za kurs, pretplatu na dečji časopis ili sl., nalepnice za kofer)
 - đ) pisanje čestitki i razglednica
 - e) pisanje kraćih tekstova.

Uputstvo za ocenjivanje

Elementi koji se ocenjuju ne treba da se razlikuju od uobičajenih aktivnosti na času. Isto tako, ocenjivanje treba shvatiti kao sastavni deo procesa nastave i učenja, a ne kao izolovanu aktivnost koja podiže nivo stresa kod učenika. Ocenjivanjem i evaluacijom treba da se obezbedi napredovanje učenika u skladu sa operativnim zadacima i kvalitet i efikasnost nastave. Ocenjivanje se sprovodi sa akcentom na proveru postignuća i savladanosti radi jačanja motivacije, a ne na učinjenim greškama.

Elementi za proveru i ocenjivanje:

- razumevanje govora
- razumevanje kraćeg pisanog teksta
- usmeno izražavanje
- pismeno izražavanje
- usvojenost leksičkih sadržaja
- usvojenost gramatičkih struktura
- pravopis
- zalaganje na času
- izrada domaćih zadataka i projekata (pojedinačnih, u paru i grupi).

Načini provere moraju biti poznati učenicima, odnosno u skladu sa tehnikama, tipologijom vežbi i vrstama aktivnosti koje se primenjuju na redovnim časovima.

MATEMATIKA

Cilj i zadaci

Cilj nastave matematike u osnovnoj školi jeste: da učenici usvoje elementarna matematička znanja koja su potrebna za shvatanje pojava i zavisnosti u životu i društvu; da osposobi učenike za primenu usvojenih matematičkih znanja u rešavanju raznovrsnih zadataka iz životne prakse, za uspešno nastavljanje matematičkog obrazovanja i za samoobrazovanje; kao i da doprinose razvijanju mentalnih sposobnosti, formiranju naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika.

Zadaci nastave matematike jesu:

- da učenici stiču znanja neophodna za razumevanje kvantitativnih i prostornih odnosa i zakonitosti u raznim pojavama u prirodi, društvu i svakodnevnom životu;
- da učenici stiču osnovnu matematičku kulturu potrebnu za otkrivanje uloge i primene matematike u različitim područjima čovekove delatnosti (matematičko modelovanje), za uspešno nastavljanje obrazovanja i uključivanje u rad;
- da razvija učenikovu sposobnost posmatranja, opažanja i logičkog, kritičkog, stvaralačkog i apstraktnog mišljenja;
- da razvija kulturne, radne, etičke i estetske navike učenika, kao i matematičku radoznalost u posmatranju i izučavanju prirodnih pojava;
- da učenici stiču naviku i obučavaju se u korišćenju raznovrsnih izvora znanja;
- da uenicima omogući razumevanje odgovarajućih sadržaja prirodnih nauka i doprinese radnom i politehničkom vaspitanju i obrazovanju;
- da izgrađuje pozitivne osobine učenikove ličnosti, kao što su: istinoljubivost, upornost, sistematičnost, urednost, tačnost, odgovornost, smisao za samostalan rad;
- da interpretacijom matematičkih sadržaja i upoznavanjem osnovnih matematičkih metoda doprinese formiranju pravilnog pogleda na svet i svestranom razvitku ličnosti učenika;
- da učenici stiču sposobnost izražavanja matematičkim jezikom, jasnoću i preciznost izražavanja u pismenom i usmenom obliku;
- da učenici usvoje osnovne činjenice o skupovima, relacijama i preslikavanjima;
- da učenici savladaju osnovne operacije s prirodnim, celim, racionalnim i realnim brojevima, kao i osnovne zakone tih operacija;
- da učenici upoznaju najvažnije ravne i prostorne geometrijske figure i njihove uzajamne odnose;
- da osposobi učenike za preciznost u merenju, crtanju i geometrijskim konstrukcijama.

Četvrti razred

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- uspešno savladaju čitanje i pisanje prirodnih brojeva u dekadnom brojevnom sistemu;
- upoznaju skup prirodnih brojeva;
- nauče da prirodne brojeve prikazuju tačkama brojevnih poluprave;
- umeju da čitaju i zapisuju pomoću slova osnovna svojstva računskih operacija;
- upoznaju i uočavaju zavisnost između rezultata i komponenata operacije (na primerima);
- primenjuju poznata svojstva računskih operacija pri transformisanju izraza i u slučaju računskih olakšica;
- znaju da čitaju, sastavljaju i izračunavaju vrednost izraza sa više operacija;
- znaju da rešavaju jednostavnije jednačine i nejednačine (upoznatih oblika) u skupu prirodnih brojeva;
- uspešno rešavaju zadatke date u tekstualnoj formi;
- upoznaju razlomke (navedene u programu), njihovo čitanje, pisanje i značenje, uz korišćenje odgovarajućih termina;
- znaju da crtaju mreže i prave modele kocke i kvadra;
- upoznaju jedinice za površinu i primenjuju ih pri izračunavanju površine kvadrata, pravougaonika, kvadra i kocke.

Sadržaji programa

Skup prirodnih brojeva

Pisanje i čitanje prirodnih brojeva u dekadnom sistemu.

Brojeva poluprava.

Razlomci oblika $\frac{a}{b}$ ($a < b$ i $b \leq 10$).

Računske operacije u skupu prirodnih brojeva i njihova osnovna svojstva (izražena formulom).

Zavisnost zbira, razlike i proizvoda od članova.

Izrazi sa više operacija.

Jednačine i nejednačine ranije upoznatih oblika.

Rešavanje tekstualnih zadataka.

Merenje i mere

Mere za površinu.

Površina

Površina pravougaonika i kvadrata. Površina kocke i kvadra.

Napomena: Obavezna su četiri jednočasovna školska pismena zadatka sa jednočasovnim ispravkama (8 časova).

Način ostvarivanja programa

Zbog lakšeg planiranja nastave daje se orijentacioni predlog časova za pojedine teme po modelu (ukupno časova za temu; časova za obradu, časova za ponavljanje i uvežbavanje).

Skup prirodnih brojeva (132; 50 + 82)

Merenje i mere (10; 4 + 6)

Površina (30; 12 + 18)

Glavna odlika programa matematike za mlađe razrede jeste što su akcentovani opažajni pojmovi, koji se stvaraju kroz dobro planiranu aktivnost.

Skupovi. - Izdvajanjem grupa objekata, koji se posmatraju kao samostalne celine, planski se sistematizuje didaktički materijal. Da bi imenovanje ovakvih raznovrsnih celina i njihovih objekata bilo jednoobraznije i da bi se time podsticala apstrakcija, predviđa se aktivna upotreba reči skup i elemenat, bez pokušaja da se ideja skupa učini eksplicitnom. Pri izdvajanju skupova vodi se računa o tome da je, na neki detetu dostupan način, jasan ključ po kojem je izvršeno izdvajanje i time u njegovoj svesti potpuno određena realizacija pripadnosti.

Treba, takođe, u raznovrsnim primerima i zadacima koristiti simbole za skup i pripadnost elementa skupu.

Grafičko predstavljanje raznih stvarnih situacija pomoću Venovih dijagrama (i na druge prikladne načine) ima izvanrednu saznavnu ulogu: isticanje bitnog i zanemarivanje nebitnog, razvijanje "didaktičke pismenosti" i osposobljavanje deteta za svrsishodno mišljenje. Istovremeno, time se ostvaruju razne korespondencije, što aktivno začinje i podstiče razvoj ideje o funkciji. Zato se često predviđa korišćenje dijagramskih slika i rad sa njima - spajanje, preslaganje elemenata i sl.

Na podesan vizuelan način ili kroz prigodan jezik treba isticati svojstva relacije, zahtevajući pri tome da ih učenici i sami uočavaju, ispravno predstavljaju i u tom smislu sa njima aktivno rade. Pri tome je izlišno prerano insistiranje na terminima koji izražavaju svojstva relacija, kao i na određivanju pojmova putem definicija.

Brojevi. - Program matematike predviđa da učenici postupno upoznaju brojeve prirodnog niza i broj nulu, kako bi na kraju IV razreda u potpunosti savladali sistem prirodnih brojeva i njegova svojstva.

Operacije s brojevima, u duhu ovog programa, treba shvatiti po sledećem planu: izdvajati pogodne prirodne i didaktički pripremljene situacije koje daju značenje operacijama i brojevima uz isticanje nepromenljivosti rezultata.

Deljenje jednocifrenim brojem, sa i bez ostatka, zaokružuje minimum sadržaja obaveznih za usmeno računanje i tako čine usmeni fond za algoritme računanja sa brojevima u dekadskom zapisu.

Program predviđa prvo upoznavanje svojstava operacija, a zatim, na toj osnovi, objašnjavanje načina računanja. Time se povećava efikasnost nastave i učenicima znatno olakšava usvajanje tablica sabiranja i množenja, kao i formiranje drugih računskih umenja. Isto tako, blagovremeno izučavanje svojstava operacija i veza između njih podiže teorijski nivo celog rada iz matematike i potpunije otkriva smisao operacije. Usvajanje svakog svojstva operacije prolazi kroz nekoliko etapa: pripremna vežbanja, odgovarajuće operacije na odabranim primerima, formulisanje svojstva, primena svojstva u određivanju vrednosti izraza i načinu računanja, zapis svojstva pomoću slova. Posebno je važno da se utvrdi kako promene komponenata računskih operacija utiču na rezultat; kao i da se ukaže na značaj ovih činjenica u praktičnom računanju. Tako, na primer, nije dovoljno da učenici samo znaju da proizvod dvaju brojeva ne menja vrednost ako se jedan od njih pomnoži nekim brojem, a drugi podeli tim istim brojem, već to treba da umeju i da primene na konkretnim primerima.

Pored pismenog računanja i dalje treba poklanjati pažnju usmenom računanju, jer ono često brže i jednostavnije dovodi do rezultata i ima prednost u praktičnom životu kad se računa s malim brojevima. Tako, na primer, umesto da učenici pismeno izračunavaju 8×39 , mnogo je brže i jednostavnije da usmeno izračunavaju 8×40 , pa da od tog privremenog rezultata oduzmu 8. Za ovakav rad neophodno je da učenici dobro shvate svojstva računskih operacija. Ovo će biti ostvareno tek kada učenicima postane potpuno jasna zavisnost između komponenata računskih operacija.

Pri izučavanju operacija treba predvideti dovoljan broj vežbanja čijim će obavljanjem učenici izgrađivati sigurnost i spretnost usmenog i pismenog računanja. Sama ta tehnika međutim, nije dovoljna. Tek razumevanjem šta koja računaska operacija predstavlja u konkretnim zadacima, odnosno svesno odlučivanje, a ne nagađanje, kada koju operaciju treba primeniti, pretvara tu tehniku u stvarno a ne formalno znanje.

Brojeve izraze treba obrađivati uporedo sa uvežbavanjem računskih operacija. Treba insistirati na tome da učenici tekstualne zadatke prikazuju brojevnim izrazima da rečima iskazuju brojeve izraze, odnosno da ih čitaju. Ovakvim načinom obrađivanja brojevnih izraza učenici se sigurno snalaze u redosledu računskih operacija i lako shvataju značaj zagrada u zadacima.

Počeci formiranja matematičkog jezika. - Matematički jezik čine osnovni simboli, izrazi i formule. To je jezik tačan, jasan i istovremeno precizan.

Kod učenika se postupno izgrađuje predstava o promenljivoj, pri čemu slovo nastupa u svojstvu simbola promenljive. Učenici najpre određuju vrednosti najprostijih izraza za različite brojeve vrednosti slova koja u njima figurišu. Kasnije postepeno upoznaju složenije izraze.

Paralelno sa slučajevima jednakosti dvaju izraza, učenici poznaju i slučajeve nejednakosti, koji dozvoljavaju ne samo uvođenje mnogih raznovrsnosti u sistem vežbanja nego i upoznavanje novih slučajeva kada postoji samo neki određeni broj vrednosti slova koje zadovoljavaju postavljeni uslov. Korisno je razmatrati i takve slučajeve kada nijedna od mogućih brojevnih vrednosti date oblasti brojeva ne ispunjava zadate uslove.

Program predviđa da se jednačine i nejednačine, kao specijalne formule, rešavaju paralelno sa vršenjem odgovarajućih računskih operacija. Rešavanje jednačina zasniva se na poznavanju računskih operacija i njihove međusobne povezanosti. Pri rešavanju jednačina s nepoznatim elementom množenja i deljenja treba uzimati samo primere s celobrojnima rešenjima. Kod rešavanja nejednačina treba koristiti način "pogađanja" na pogodno odabranim primerima. Isto tako, uz datu nejednačinu, treba posmatrati i odgovarajuću jednačinu koja se dobija kad se u nejednačini znak nejednakosti zameni znakom jednakosti. Ako odredimo rešenje jednačine, onda je lako odrediti skup rešenja date nejednačine.

Jednačine i nejednačine pružaju velike mogućnosti za još potpunije sagledavanje svojstava računskih operacija i funkcionalne zavisnosti rezultata operacije od njenih komponentata.

Kada određeni broj zadovoljava (ne zadovoljava) datu jednačinu ili nejednačinu, onda to učenici treba da iskazuju i zapisuju rečima "tačno" ("netačno") ili na neki drugi, kraći način.

Prisutnost algebarske propedeutike u programu omogućuju da se dublje i na višem nivou izučavaju predviđeni matematički sadržaji. Drugim rečima, koristeći se elementima matematičkog jezika, učenici usvajaju znanja s većim stepenom uopštenosti.

Ideja funkcije. - Ideja funkcije prožima sve programske sadržaje, počevši od formiranja pojma broja i operacije. Najveći značaj na ovom planu pridaje se otkrivanju ideje preslikavanja (npr. svakoj duži, pri određenoj jedinici merenja, odgovara jedan određeni broj itd.). Izgrađivanju pojma preslikavanja pomaže uvođenje tablica i dijagrama.

Tablični način izražavanja preslikavanja koristi se za utvrđivanje promene rezultata operacija u zavisnosti od promene jedne od komponentata, kao i za ustanovljavanje proporcionalnosti promena pojedinih elemenata operacije.

U procesu sistematskog rada s tablicama učenici ovladavaju samim načinom korišćenja tablica za utvrđivanje odgovarajućih zavisnosti između podataka (veličina) što je, samo po sebi, posebno važno.

Otkrivanju ideje funkcije doprinose i raznovrsna vežbanja s brojevnim nizovima. Na primer, može se dati zadatak: "Produžiti niz 10, 15, 20 ... Koji će broj biti u nizu na osmom (petnaestom) mestu? Da li je u datom nizu broj 45 (ili 44)? Na kojem će mestu u datom nizu biti broj 55 (ili 70)?"

Tekstualni zadaci. - Tekstualni zadaci koriste se kao sadržaji raznih vežbanja, pri čemu učenici u raznim životnim situacijama uočavaju odgovarajuće matematičke relacije, i obratno - matematičke apstrakcije primenjuju u odgovarajućim životnim odnosima: oni predstavljaju sredstvo povezivanja nastave matematike sa životom. U procesu rešavanja zadataka učenici izgrađuju praktična umenja i navike koje su im neophodne u životu i upoznaju našu društvenu stvarnost. Sam proces rešavanja tekstualnih zadataka na najbolji način doprinosi matematičkom i opštem razvitku učenika. Treba nastojati da se u procesu rešavanja potpuno iskoriste sve mogućnosti koje postoje u zadacima.

Razmatraju se jednostavni zadaci koji se odnose na otkrivanje uzajamnih veza između direktnih i obratnih operacija (zadaci za određivanje nepoznate komponente). Složene zadatke treba rešavati postupno, prema njihovoj komplikovanosti: prvo zadatke s dve, pa zatim s tri i, na kraju, sa više operacija.

Upotreba izraza predviđa se i pri rešavanju složenih zadataka. Pri rešavanju zadataka s prethodnim sastavljanjem izraza pažnja se usredsređuje na analizu uslova zadataka i sastavljanje plana njegovog rešenja. U strukturi izraza prikazuje ceo tok rešenja zadataka: operacije koje treba obaviti, brojevi nad kojima se obavljaju operacije i redosled kojim se izvršavaju te operacije.

Sastavljanje izraza predstavlja dobru pripremu za sastavljanje najprostijih jednačina prema uslovu zadatka. U svakoj konkretnoj situaciji zadatke treba rešavati najracionalnijim načinom, uz upotrebu dijagrama, shema i drugih sredstava prikazivanja. Neophodno je, takođe, da učenik prethodno procenjuje rezultat i da proverava tačnost samog rezultata. Proveri treba posvećivati veliku pažnju; ukazati učenicima na njenu neophodnost, na razne načine proveravanja i navikavati ih da samostalno vrše proveru rezultata. Nijedan zadatak ne treba smatrati završenim dok nije izvršena provera. Pri računanju, koje se mora obavljati tačno, treba razvijati brzinu, s tim da ona nikada ne ide na štetu tačnosti koja je ipak glavna.

Geometrijski sadržaji. - Osnovna intencija programa u oblasti geometrije sastoji se u tome što se insistira i na geometriji oblika, kao i na geometriji merenja (merenje površi). Izučavanje geometrijskog gradiva povezuje se s drugim sadržajima nastave matematike. Koriste se geometrijske figure u procesu formiranja pojma broja i operacija s brojevima; i obratno, koriste se brojevi za izučavanje svojstva geometrijskih figura.

Sistematski rad na razvijanju elementarnih prostornih predstava kod učenika treba da stvori dobru osnovu za šire i dublje izučavanje geometrijskih figura i njihovih svojstava u starijim razredima osnovne škole.

Merenje i mere. - Za upoznavanje metarskog sistema mera treba koristiti očigledna sredstva i davati učenicima da mere predmete iz okoline (u učionici, školskom dvorištu, kod kuće itd.). Isto tako, neophodno je i da se učenici vežbaju da procenjuju odoka (npr. razdaljinu između dva predmeta, masu i sl.), pa da po završenom takvom merenju utvrđuju izračunavanjem koliku su grešku učinili. Prilikom obrade mera za površinu treba koristiti modele u veličini kvadratnog metra, kvadratnog decimetra, kvadratnog centimetra.

Pretvaranje jedinica u manje i veće jedinice treba pokazivati i uvežbavati na primerima, ali u zadacima ne treba preterivati s velikim brojem raznih jedinica. Blagovremenim uvođenjem metarskog sistema mera, otpada potreba da se višeimeni brojevi izdvajaju u poseban odeljak, odnosno računske operacije sa višeimenim brojevima treba izvoditi uporedo sa računanjem s prirodnim brojevima, na taj način što će se višeimeni brojevi pretvarati u jednoimene brojeve najnižih jedinica.

OSNOVNI ZAHTEVI U POGLEDU MATEMATIČKIH ZNANJA I UMENJA UČENIKA

Znati:

- niz prirodnih brojeva;
- svojstva računskih operacija;
- ponašanje nule pri sabiranju i množenju i jedinice pri množenju;
- jedinice za površinu;
- formule za površinu kvadrata, pravougaonika, kocke i kvadra;

Umeti:

- čitati, zapisivati i upoređivati prirodne brojeve;
- pridruživati prirodnim brojevima tačke brojevnih poluprave;
- čitati i sastavljati izraze sa više operacija i izračunavati njihovu vrednost;
- vršiti četiri osnovne računske operacije u skupu prirodnih brojeva;
- koristiti pri obavljanju računskih operacija upoznata svojstva tih operacija radi lakšeg i bržeg računanja;
- uočavati zavisnost između rezultata i komponenata računskih operacija;
- čitati i pisati razlomke (navedene u programu);
- rešavati jednačine i nejednačine upoznatih oblika;
- samostalno proveriti tačnost izvršene računske operacije, kao i rešenje jednačine ili rešenje nejednačine;
- rešavati tekstualne zadatke (sastavljanjem izraza, odnosno pomoću jednačine);
- izračunavati površinu kvadrata, pravougaonika, kocke i kvadra;
- korektno zapisivati rešenje zadatka (u svesci ili na tabli);
- koristiti udžbenik.

Četvrti razred

Cilj i zadaci

Osnovna svrha izučavanja integrisanog nastavnog predmeta *Priroda i društvo* jeste da usvajanjem znanja, umenja i veština deca razvijaju svoje saznanje, fizičke, socijalne i kreativne sposobnosti, a istovremeno spoznaju i grade stavove i vrednosti sredine u kojoj odrastaju, kao i šire društvene zajednice. Nastavni predmet *Priroda i društvo* razvija kod dece saznanje sposobnosti, formira osnovne pojmove i postepeno gradi osnove za sistem pojmova iz oblasti *prirode, društva i kulture*. Istovremeno, stiču se znanja, umenja i veštine koje im omogućavaju dalje učenje. Aktivnim upoznavanjem prirodnih i društvenih pojava i procesa, podstiče se prirodna radoznalost dece. Najbolji rezultati postižu se ukoliko deca samostalno istražuju i iskustveno dolaze do saznanja - spoznaju svet oko sebe kao prirodno i društveno okruženje. Sistematizovanjem, dopunjavanjem i restrukturiranjem iskustvenih znanja učenika i njihovim dovođenjem u vezu sa naučnim saznanjima, dečija znanja se nadograđuju, proveravaju i primenjuju. Preko interaktivnih socijalnih aktivnosti oni upoznaju sebe, ispoljavaju svoju individualnost, uvažavajući različitosti i prava drugih, uče se kako treba živeti zajedno. Usvajanjem elementarnih formi funkcionalne pismenosti, omogućuje se sticanje i razmena informacija, komuniciranje u različitim životnim situacijama i stvaraju se mogućnosti za dalje učenje. Primena naučenog podstiče dalji razvoj deteta, doprinosi stvaranju odgovornog odnosa učenika prema sebi i svetu koji ga okružuje i omogućuje mu uspešnu integraciju u savremene tokove života.

Opšti cilj integrisanog nastavnog predmeta *Priroda i društvo* jeste upoznavanje sebe, svog prirodnog i društvenog okruženja i razvijanje sposobnosti za odgovoran život u njemu.

Ostali ciljevi i zadaci ovog nastavnog predmeta su:

- razvijanje osnovnih pojmova o prirodnom i društvenom okruženju i povezivanje tih pojmova;
- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog mišljenja;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- osposobljavanje za samostalno učenje i pronalaženje informacija;
- integrisanje iskustvenih i naučnih saznanja u konture sistema pojmova iz oblasti prirode i društva;
- sticanje elementa naučne pismenosti i stvaranje osnova za dalje učenje;
- usvajanje civilizacijskih tekovina i upoznavanje mogućnosti njihovog racionalnog korišćenja i dograđivanja;
- razvijanje ekološke svesti i navika zdravog življenja.

Ciljevi i zadaci

- razvijanje osnovnih naučnih pojmova iz prirodnih i društvenih nauka;
- razvijanje osnovnih pojmova o širem prirodnom i društvenom okruženju - zavičaju i domovini;
- razvijanje radoznalosti, interesovanja i sposobnosti za aktivno upoznavanje okruženja;
- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava materijala, objekata, pojava i procesa u okruženju i uočavanje njihove povezanosti;
- razvijanje elemenata logičkog mišljenja;
- sticanje elementarne naučne pismenosti, njena funkcionalna primenljivost i razvoj procesa učenja;
- osposobljavanje za snalaženje u prostoru i vremenu;
- razumevanje i uvažavanje različitosti među pojedincima i grupama;
- korišćenje različitih socijalnih veština, znanja i umenja u komunikaciji i drugim interakcijskim odnosima;
- razvijanje odgovornog odnosa prema sebi, drugima, okruženju i kulturnom nasleđu;
- čuvanje nacionalnog identiteta i ugrađivanje u svetsku kulturnu baštinu.

Sadržaji programa

MOJA DOMOVINA DEO SVETA

- Osnovne odrednice države (teritorija, stanovništvo, simboli ...).
- Osnovne odrednice države Srbije (teritorija, granice, stanovništvo, glavni grad, simboli).
- Razvoj moderne srpske države (period devetnaestog i dvadesetog veka).
- Strateški položaj Srbije - fizičko-geografski i saobraćajno-geografski (u državnoj zajednici SCG, na Balkanskom poluostrvu, Evropi i svetu).
- Prirodno-geografske odlike Srbije: *reljef, vode i klima* naše domovine.
- *Reljef* (Panonska nizija, nizije u dolinama reka i kotlina, brdsko-planinski predeli, najveće planine) *vode* (najduže reke, slivovi, prirodna i veštačka jezera, banje) *klima* (odlike umerene klime).
- Ugrožena i zaštićena područja u Srbiji (nacionalni parkovi, rezervati spomenici prirode).
- Stanovništvo Srbije: prirodno kretanje stanovništva (broj, gustina naseljenosti, migracije); strukture stanovništva (starosna, obrazovna; nacionalna, verska, jezička ...).
- Građenje demokratskih odnosa (upoznati pravila koja regulišu uzajamna prava i obaveze države i građana).
- Očuvanje nacionalnog identiteta i ugrađivanje u svetsku kulturnu baštinu (negovanje identiteta, razvijanje tolerancije i svesti o pripadnosti multietničkom, multikulturalnom i multikonfesionalnom svetu).
- Mi smo deca jednog Sveta - *Konvencija o pravima deteta* (OUN, UNICEF, UNESCO, SAVET EVROPE "Radost Evrope" ...).

SUSRET SA PRIRODOM

Biljni i životinjski svet u Srbiji

- Grupisanje živog sveta na osnovu sličnosti i razlika (podela na carstva);
- Flora naše zemlje (značaj, tipične, retke i ugrožene biljke; raznovrsnost, bogatstvo, zaštita, revitalizacija);
- Fauna naše zemlje (značaj, tipične, retke i ugrožene životinje; raznovrsnost, bogatstvo, zaštita, revitalizacija);
- Domaće životinje i gajene biljke (značaj, potrebe i mogućnosti; potencijali za proizvodnju zdrave hrane);
- Prirodne pojave, prilagođavanje: posmatranje, zapažanje, praćenje i beleženje na različite načine nekih adaptivnih promena i ponašanja (rađanje, cvetanje, plodonosjenje, linjanje - mitarenje, seobe...).

Čovek deo prirode

- Čovek, deo prirode - svesno i društveno biće.
- Spoznaja sebe, uočavanje polne različitosti.
- Osnovi zdravog življenja - kako mogu da utičem na kvalitet života (ishrana, higijena, odevanje, stanovanje, zdravstvena kultura...).
- Odgovoran odnos prema sebi i drugima (vršnjacima, starim licima, bolesnim licima, kućnim ljubimcima, napuštenim životinjama...).

ISTRAŽUJEMO PRIRODNE POJAVE

Istraživanje i uočavanje uzročno-posledičnih veza, izdvajanje parametara, njihov međusobni odnos, ogled

- Pravila koja važe za sva kretanja (pokretanje, zaustavljanje, promena brzine...); sistematizacija dosadašnjih znanja i provera parametara.
- Šta i kako utiče na pređeno rastojanje nekog predmeta; padanje različitih predmeta; klizanje i kotrljanje naniže; šta utiče na brzinu kretanja klatna?
- Od čega zavisi veličina senke?
- Kako visina vazdušnog stuba (nivo vode u čaši) utiče na visinu zvuka?
- Ispitivanje svojstava materijal
- Materijali i njihova svojstva: *mehanička, toplotna, električna, magnetna, rastvorljivost*.
- Koji se predmeti (materijali) najbolje naelektrišu, a koji najbolje provode električnu struju. Kako to utvrditi?
- Kako povećati ili smanjiti dejstvo magneta?
- Materijali i svetlosna propustljivost.
- Koji materijali najbolje provode toplotu?
- Ispitivanje rastvorljivosti materijala (uočavanje razlika u rastvorljivosti čvrstih, tečnih i gasovitih materijala u vodi).

- Smeše - identifikovanje i opisivanje smeša u okruženju (voda u prirodi, vazduh, zemljište, hrana...).
- Razdvajanje sastojaka smeše različitim postupcima, koji se biraju na osnovu svojstava sastojaka (prosejavanjem, ceđenjem, isparavanjem vode iz rastvora...).
- Promene materijala
- Povratne i nepovratne promene materijala.
- Identifikovanje promena materijala pri kojima nastaju drugi materijali, različitih svojstava (sagorevanje, rđanje, truljenje, kuvanje...).
- Sagorevanje materijala - vazduh (kiseonik), zapažanje promena pri sagorevanju.
- Zapaljivi materijali, oznake za zapaljive materijale; opasnost i zaštita od požara, gašenje požara.

Gde sve zapažamo i koristimo ono što smo naučili o: različitim oblicima kretanja, električnim pojavama, magnetima, svetlosnim pojavama, različitim svojstvima i promenama materijala

RAD, ENERGIJA, PROIZVODNJA I POTROŠNJA

- Rad - svesna aktivnost čoveka (porediti rad ljudi i aktivnosti različitih životinja).
- Uticaj prirodnih i društvenih faktora na život i rad ljudi.
- Prirodna bogatstva i njihovo korišćenje (resursi, tehnologije, proizvodi, racionalna proizvodnja i potrošnja, reciklaža, revitalizacija).
- Resursi: vode, goriva, rude i minerali, zemljište, šume, biljni i životinjski svet.
- Prirodne sirovine - primena: (kuhinjska so, gips, mermer...).
- Prerada prirodnih sirovina - tehnologije dobijanja metala, papira, gume... Prerada vode i dobijanje zdrave hrane.
- Sunce, vazduh, voda - obnovljivi izvori energije.
- Ugalj, nafta, gas - neobnovljivi izvori energije, zaštita životne sredine.
- Nedovoljno iskorišćeni i ekološki izvori energije.
- Delatnosti ljudi u različitim krajevima Srbije (ravničarskim, kotlinskim, brdsko-planinskim; selu i gradu).
- Proizvodnja i usluge, plasman i tržište, ponuda i potražnja, trgovina i potrošnja (marketing).
- Rad, proizvodnja, potrošnja i održivi razvoj (uvideti veze između korišćenja resursa, primenjenih tehnologija i održivog razvoja).

OSVRT UNAZAD - PROŠLOST

- Tragovi prošlosti (pratiti tragove prošlosti: svoje i svoje porodice, naselja - kraja u kome živim).
- Vremenska lenta (vremenski odrediti vekove, konstatovati neke tipične karakteristike vekova).
- Lociranje događaja - datuma (snalaziti se na vremenskoj lenti: locirati događaje, datume; odrediti vreme, životno doba svojih roditelja i njihovih predaka; odrediti neke poznate savremenike, na vremenskoj lenti obeležiti životni period nekih znamenitih (poznatih) ličnosti i odrediti njihove savremenike iz istih i različitih oblasti kao i prethodnike i sledbenike iz istih oblasti (likovne stvaraoce, muzičke, književnike, sportiste, glumce...).
- Hronologija različitih naučnih otkrića (recimo iz oblasti medicine u prošlom veku).
- Način života u srednjem veku - informisati se o različitim životnim situacijama ljudi u srednjem veku na teritoriji Srbije: selo - grad, život nekad i sad (stanovanje, ishrana, rad, dečije igre, školovanje, ponašanje, ratovanje...).
- Prošlost srpskog naroda (upoznati se sa značajnim događajima iz nacionalne prošlosti: seobe Srba, prostor na kome su Srbi živeli, Prvi i Drugi srpski ustanak...).
- Uočiti vezu između istorijskih zbivanja u svetu i kod nas (Prvi i Drugi svetski rat...).
- Stvaranje što objektivnije slike o događajima iz prošlosti korišćenjem različitih istorijskih izvora.
- Na vremenskoj lenti hronološki odrediti razvoj (*kontinuitet i diskontinuitet*) države Srbije i upoznati se sa njenim vladarima, počev od loze Nemanjića pa sve do danas.

Način ostvarivanja programa

Uputstvo je sastavni deo nastavnog programa. Odnosi se na način realizacije programa radi ostvarivanja ciljeva i zadataka predmeta *Priroda i društvo*, kao i ciljeva i zadataka razrađenih na nivou razreda. *Učitelj je dužan da se upozna sa ciljevima i zadacima, koncepcijom, svrhom i sadržajem, strukturom programa predmeta i da ih uz navode date u uputstvu dosledno primenjuje u neposrednom vaspitno-obrazovnom radu sa učenicima.*

Nastavni predmet *Priroda i društvo* u četvrtom razredu predstavlja programski kontinuitet integrisanog nastavnog predmeta iz prva tri razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Nastavlja razvojnu koncepciju uzlaznih spiralnih krugova u građenju pojmova, usvajanju znanja, umenja, stavova i vrednosti iz integrativnih oblasti prirode i društva. Postupno razvija princip zavičajnosti koji se proteže kroz prvi ciklus:

I razred *Moja okolina* (neposredno okruženje)

II razred *Moje mesto* (naselje sa okolinom)

III razred *Moj zavičaj* (prirodno i društveno okruženje, kraj odnosno krajina)

IV razred *Moja domovina* (država Srbija, deo sveta).

Struktura programa jasno ukazuje na kontinuitet u pojačanom razvijanju znanja iz prirodnih nauka što se očitava u ciljevima, izboru sadržaja i načina realizacije programa *Priroda i društvo* u četvrtom razredu. Takođe se jasno naglašava i nov pristup pri izučavanju prošlosti na ovom uzrastu, koji je oslobođen sadržaja iz šire političke istorije, jer ih učenici teže usvajaju i brzo zaboravljaju.

Nastavni predmet *Priroda i društvo* realizuje se **po novom nastavnom planu sa 72 časa godišnje**, odnosno **2 časa nedeljno, kao integrisan nastavni predmet**. U nastavnom procesu potrebno je raspoloživi fond časova fleksibilno distribuirati i organizovati tako da se uvaži koncepcija predmeta, opšti cilj, ostali ciljevi i zadaci predmeta, kao i ciljevi i zadaci *Prirode i društva* u četvrtom razredu.

U nastavnom procesu polazi se od nesistematizovanih iskustvenih saznanja deteta i ide se ka opštim, naučno zasnovanim, sistematizovanim znanjima iz oblasti prirode, društva i kulture. Pri izboru programske građe, primenjena je koncepcija *spiralnih krugova* u cilju formiranja elementarnih pojmova i postavljanja mreže za *sistem pojmova* iz navedenih oblasti, u skladu sa uzrasnim karakteristikama učenika.

Osnovna intencija nastave predmeta *Priroda i društvo* nije samo usvajanje programskih sadržaja, već podsticanje razvojnih potencijala deteta. Navedeni sadržaji su usmereni na razvoj intelektualnih, psihofizičkih, kognitivno-konativnih i socijalno-afektivnih sfera ličnosti deteta, što se ogleda u navedenim ciljevima i zadacima.

U programu predmeta *Priroda i društvo* ciljevi su dati dvojako:

- **eksplicite** - kao ideje vodilje u praktičnoj realizaciji programa

- **implicit** - dati i sadržani u izboru, strukturiranju i načinu realizacije programskih sadržaja.

Ciljevi programa su postavljeni tako da eksplicite i implicit utiču na razvoj učenika, paralelno izgrađujući njihove *intelektualne sposobnosti, praktične veštine, stavove i vrednosti*.

Eksplicite ciljevi jasno su navedeni u programskim sadržajima.

Implicit ciljevi su "prikriveni" i naglašavaju *vaspitnu komponentu obrazovanja*. Oni se realizuju i sprovode preko odabranih sadržaja i aktivnosti, *koji prevazilaze okvire predmeta i razreda, zalaze u sve oblasti* koje se obrađuju u okviru prvog ciklusa obrazovanja i nadalje. Konkretizuju se kroz određene operativne zadatke i aktivnosti, a odnose se na sferu sticanja umenja i navika, razvijanja veština, kao i formiranja stavova iz sledećih oblasti: *ekologija, demokratija, zdravlje i tehnologija*.

Obe grupe ciljeva realizuju se izborom sadržaja iz oblasti prirode, društva i kulture. U procesu učenja/nastave učenik će prečistiti predstave, graditi pojmove i postaviti osnove za formiranje sistema pojmova, naučiti kako se uočava razlika između pretpostavke - tvrdnje - činjenice i sticati uvid u strukture i spletove uzajamnih veza u svetu kome pripada.

Izmenjenom koncepcijom programa, odnosno ostvarivanjem ciljeva i zadataka preko spiralnih krugova, izbegava se rutinsko ponavljanje, a usvajanjem navedenog sadržaja programa, omogućuje nadograđivanje znanja, umenja, veština i stavova, izgradnja pojmova iz oblasti prirode i društva. Koncepcija predmeta podrazumeva osposobljavanje učenika za korišćenje različitih izvora znanja, grafičkih i elektronskih medija, s namerom da se kod učenika razvije funkcionalna pismenost kao podloga za dalje učenje i snalaženje u svakodnevnom životu.

Programom su određeni samo opšti ciljevi i zadaci predmeta *Priroda i društvo* u celini i u programu četvrtog razreda, a dalja operativna razrada ciljeva i zadataka prepuštena je učiteljima kao svojevrsni vid slobode u kreiranju nastavnog procesa.

Sadržaji programa

Sadržaji programa *Prirode i društva* strukturiran je u pet tematskih celina usmerenih ka realizaciji postavljenih ciljeva i zadataka nastavnog predmeta u četvrtom razredu. Koherentna struktura predmeta izložena je u izboru i sledu sadržaja unutar programskih tema kao i njihovom redosledu: *Moja domovina deo sveta*; *Susret sa prirodom*; *Istražujemo prirodne pojave*; *Rad, energija, proizvodnja i potrošnja* i *Osvrt unazad - prošlost*.

I tema: *Moja domovina deo sveta* - određuje pojam države, upućuje na osnovne odrednice države Srbije i njeno geografsko i strateško lociranje u prostoru i na karti. Usvajanjem sadržaja ove teme učenik treba da dobije odgovor na pitanje: "Zašto je Srbija moja domovina?" i da razvije osećaj pripadnosti bez obzira na raznovrsnu multietničku, multinacionalnu i multikonfesionalnu strukturu. Potrebno je da upozna prirodno kretanje i osnovne strukture stanovništva Srbije, shvati uzročno-posledične veze ovih odlika u urbanim i ruralnim sredinama (selo - grad).

Važno je uočiti uzajamna prava i obaveze države i građana i umeti ih prepoznati u pravilima koja regulišu odnose u državi i obezbeđuju jednaka prava svih njenih građana.

U okviru ove teme neophodno je osposobljavati ih za integraciju u svetsku kulturnu baštinu, bez asimilacije, uz očuvanje i negovanje nacionalnog identiteta.

Neophodno je saznati šta ih čini deom jednog sveta i osposobljavati ih za svakodnevnu primenu Konvencijom deklariranih prava. Upoznati se sa međunarodnim i domaćim organizacijama i manifestacijama koje su "garanti" dečijih prava.

II tema: *Susret sa prirodom* - u okviru ove teme sistematizuju se znanja i nadograđuju pojmovi žive prirode iz prethodnih razreda, grupisanjem na osnovu karakterističnih sličnosti i podelom na osnovu suštinskih razlika. Upoznavanje flore i faune naše zemlje - raznovrsnosti, bogatstva, ugroženost, ali i sagledavanje značajne uloge čoveka u zaštiti i obnavljanju živog sveta - održanju ekološke ravnoteže radi sopstvenog opstanka. Važno je sagledavanje značaja i mogućnosti proizvodnje zdrave hrane pri uzgoju životinja i gajenju biljaka.

Zapažanje i praćenje nekih prirodnih pojava i oblika adaptacije kroz promene i ponašanje živog sveta, osnovni je preduslov razumevanja i shvatanja prilagođavanja kao osnovnog uslova opstanka. Ove procese pogodno je hronološki pratiti, kod različitih živih bića, i dovoditi u vezu sa promenama godišnjih doba, kao i uviđanjem veza između žive i nežive prirode.

U okviru ove teme spada i kompleksno sagledavanje čoveka kao živog i svesnog društvenog bića. Spoznavanje sebe i svojih osnovnih životnih potreba i razvijanje navika zdravog življenja.

Pored odgovornog odnosa prema sebi neophodno je razvijati jednako odgovoran odnos ka drugima i svom kompletnom okruženju. Negovati suživot kroz: uvažavanje različitosti, toleranciju, humanost, solidarnost, empatiju...

Čovek - dete, kao društveno biće dat je kao okosnica od koje zavise odnosi koji vladaju u svetu. On je regulator u odnosima različitih životnih zajednica i društvenih sredina što se ne sme gubiti iz vida pri obradi ove teme, ali i svih ostalih tema u okviru ovog nastavnog predmeta.

III tema: *Istražujemo prirodne pojave* - *Sadržaji ove teme u nastavnom procesu realizuju učenici samostalnim izvođenjem oglada uz podršku učitelja. Istraživanjem i uočavanjem uzročno-posledičnih veza, izdvajanjem parametara, uviđanjem njihovih međusobnih odnosa i zaključivanjem dolazi se do sistematizovanja prethodnih saznanja na višem nivou. Tako se kroz fenomenološki pristup izučavaju pojave, procesi i svojstva

materijala, stvaraju konture pojmova iz navedenih oblasti i elementarno razumevaju odnosi a potom se omogućuje transfer na prepoznavanje istih u neposrednom okruženju i primenu u svakodnevnom životu.

Radi lakšeg razumevanja sadržaja ove teme pogodno je uspostavljati stalnu korelaciju kako sa svakodnevnim iskustvenim saznanjima, tako i sa sadržajima drugih tema unutar predmeta (posmatrati različite načine kretanja životinja i oblike mehaničkog kretanja i uočiti šta od čega zavisi u kretanju po zemlji, vodi i vazduhu - II tema - *Susret sa prirodom*. Svojstva i promene materijala povezati sa sadržajima iz IV teme - *Rad, proizvodnja, potrošnja...*).

IV tema: *Rad, energija, proizvodnja i potrošnja* - kroz realizaciju sadržaja ove teme neophodno je uočiti razliku između rada čoveka i "rada životinja". Potrebno je sagledati rad kao suštinsku (plansku) aktivnost čoveka i uvideti sve neophodne preduslove, svrhu i smisao ljudske delatnosti kao i odnose prema procesu i produktima ljudskog rada. Istovremeno moraju se sagledati raspoloživi resursi, pogodne proizvodne tehnologije i uvideti potreba racionalne potrošnje. Sagledavanje "granica" prirodnih resursa i posledica njihove nekontrolisane potrošnje potrebno je povezati sa neophodnošću štednje, reciklaže i mogućnostima revitalizacije obnovljivih resursa.

Energiju treba sagledati kao svakodnevnu ljudsku potrebu. Upoznati se sa obnovljivim i neobnovljivim izvorima energije, uvideti neophodne uštede energije u svakodnevnom životu i radu. Važno je usmeravati pažnju učenika ka sagledavanju nedovoljno iskorišćenih i ekoloških energetske izvora u svom okruženju (slama, kukuruzovina... vetar, voda, sunce).

Tehnologije treba sagledati kao procese prerade sirovina i puteve dolaska do proizvoda, kao i načine korišćenja i proizvodnje energije. Važno je razlikovati "čiste i prljave" tehnologije i uvideti značaj zaštite životne sredine.

Potrebno je znati od čega zavisi delatnost ljudi u različitim krajevima i naseljima Srbije. Uvideti veze između ponude i potražnje, marketinga, trgovine i potrošnje, mogućnosti i značaja razmene proizvoda.

Sve stavke ove teme poželjno je razmatrati sa aspekta održivog razvoja. Sadržaji unutar teme su u neposrednoj korelaciji sa svim ostalim temama predmeta *Priroda i društvo* i mogu se preko vremenske lente (pratiti kroz prostor i vreme) razvojno sagledavati i postupno usvajati.

V tema: *Osvrt unazad - prošlost* - Preko sadržaja ove teme omogućuje se snalaženje učenika u vremenu i prostoru. Pronalaženjem informacija iz različitih istorijskih izvora (pisanih, materijalnih ili usmenih) sagledavaju se pojedini događaji i zbivanja iz prošlosti i određuje se njihov redosled (šta se desilo pre, šta u toku događaja a šta posle).

Lociranjem događaja - datuma na vremenskoj lenti sagledava se vreme događanja radnje. Radi dobijanja što objektivnije slike proteklih zbivanja moraju se sagledati i okolnosti - kontekst događanja. Na ovaj način omogućuje se učenicima da steknu kompleksnu sliku vremena u kome se radnja (događaj) dešava i tako uvide uzročno-posledične veze praćenih zbivanja iz proteklih vremena.

Sagledavanjem prethodnika i sledbenika direktno se prati *hronologija* i kretanje kroz vreme, a sagledavanjem savremenika (događaja, ličnosti...) u jednom vremenskom razdoblju (godini, deceniji... veku) iz različitih oblasti uz pomoć raznovrsnih istorijskih izvora sagledava se *kontekst* (okolnosti, okruženje) značajnih događaja - zbivanja.

Na taj način se posredno sagledava prošlost, određuje hronologija i postupno shvata razvoj određenih društvenih zbivanja.

U okviru ove teme potrebno je sagledati način života ljudi u srednjem veku na teritoriji Srbije. Takođe je potrebno upoznati se sa značajnim događajima iz nacionalne prošlosti i umeti ih locirati na vremenskoj lenti - odrediti hronologiju.

Preko vremenske lente može se pratiti razvoj države Srbije od loze Nemanjića do danas samo u najelementarnijim konturama kako bi se učenici oslobodili nepotrebne faktografije a ipak sagledali razvoj srpske države (jačanje, slabljenje, nestajanje, oživljavanje moderne srpske države, uspone i padove...).

Navedene teme predstavljaju strukturu sadržaja programa nastavnog predmeta *Priroda i društvo* za četvrti razred. Njegovo uvažavanje, uz izbor adekvatnih aktivnosti učenika, omogućuje uspešnu realizaciju ciljeva i zadataka programa kako opštih za predmet, tako i posebnih na nivou razreda.

Dinamika realizacije sadržaja u samom procesu nastave zavisi od raznovrsnosti situacija učenja koje osmišljava sam učitelj, imajući u vidu ciljeve programa, razvojne mogućnosti deteta i prethodna iskustva i znanja učenika.

Za izučavanje prirodnih pojava vrlo je značajno *problemsko strukturiranje* sadržaja kao podsticaj radoznalosti i intelektualne aktivnosti dece. *U četvrtom razredu prednost i dalje imaju istraživačke aktivnosti zasnovane na čulnom saznanju, ali i razumevanju uzročno-posledičnih veza uočenih kroz eksperiment, u osmišljenoj obrazovnoj aktivnosti*, kao i u svakodnevnom životu. Poželjne su aktivnosti koje omogućuju interakciju sa fizičkom i socijalnom sredinom, jer doprinose spoznavanju sveta oko nas, tako što se otkrivaju odnosi i upoznaju svojstva i karakteristike predmeta, bića, pojava i procesa i stiču se socijalne veštine.

Prilikom planiranja i realizacije nastave, od učitelja se očekuje da ostvari **integrirani tematski pristup** samostalnim izborom koherentnih i kompatibilnih sadržaja iz navedenih tema. On ima mogućnosti da kombinuje sadržaje unutar predmeta, kao i one na nivou razreda, i iz drugih nastavnih predmeta, da na osnovu njih primenjuje multidisciplinarni pristup pri izgrađivanju pojmova. Pri tome treba poštovati odrednice principa korelacije na svim nivoima (predmetnom, razrednom i međupredmetnom), uvažavajući sve nastavne i vannastavne oblike rada i aktivnosti u školi i izvan nje. *Priroda i društvo* kao nastavni predmet ima mogućnosti za korelaciju sa znatnim brojem izbornih predmeta u četvrtom razredu (*Čuvare prirode, Ruka u testu, Narodna tradicija, Građansko vaspitanje, Verska nastava...*) jer su sadržaji ovih programa i *Prirode i društva* međusobno kompatibilni.

Isti sadržaji se mogu razmatrati sa više aspekata i na taj način se ostvaruju različiti ciljevi i zadaci predmeta. Istovremeno, isti ciljevi i zadaci mogu se ostvarivati kroz različite sadržaje (unutar i izvan predmeta), što zavisi od izbora i načina strukturiranja sadržaja i aktivnosti u okviru planirane teme. *Realizovanje ciljeva i zadataka preko ponuđenih sadržaja programa Priroda i društvo zajednička su obaveza za sve učesnike nastavnog procesa.*

Aktivnosti učenika

Prilikom ostvarivanja ciljeva i zadataka predmeta *Priroda i društvo*, mora se imati u vidu da su *sadržaji i aktivnosti neodvojivi u nastavnom procesu kao i ambijent u kome se nastava realizuje*. Važno je odabrati aktivnosti koje angažuju kako pojedina čula, tako i više čula paralelno. Sinhronizacija čulnih utisaka daje celovitu sliku objekata, procesa, pojava i njihovu integraciju u kompleksnu sliku sveta, a uvažava različitosti u sklonostima dece pri upoznavanju sveta i procesu učenja. Dobra integracija čulnih utisaka uslov je za pravilno iskustveno saznanje i otvoren put za transformaciju predstava i **opažajno-praktičnog mišljenja u pojamovno**.

Kad god je to moguće, u procesu učenja treba omogućiti učenicima izbor različitih aktivnosti i sadržaja, shodno njihovim subjektivnim sklonostima, radi postizanja željenih ciljeva. Aktivnosti treba osmisлити tako da (uz oprez) dete *isprobava svoje mogućnosti*. Neophodno je pružiti mu priliku da *kroz aktivnosti pokaže svoju osposobljenost* u praktičnoj primeni usvojenih znanja.

Značajne aktivnosti učenika u okviru predmeta *Priroda i društvo* jesu:

- **Posmatranje** sa usmerenom i koncentrisanom pažnjom radi jasnog zapažanja i uočavanja sveta u okruženju (uočavanje vidnih karakteristika);
- **Opisivanje** - verbalno ili likovno izražavanje spoljašnjih i unutrašnjih zapažanja;
- **Procenjivanje** - samostalno odmeravanje;
- **Grupisanje** - uočavanje sličnosti i različitosti radi klasifikovanja;

- **Praćenje** - kontinuirano posmatranje radi zapažanja promena;
- **Beleženje** - zapisivanje grafičko, simboličko, elektronsko beleženje opažanja;
- **Praktikovanje** - u nastavi, svakodnevnom životu i spontanoj igri i radu;
- **Eksperimentisanje** - namerno modifikovane aktivnosti, ogledi koje izvodi sam učenik;
- **Istraživanje** - ispitivanje svojstava i osobina, veza i uzročno-posledičnih odnosa;
- **Sakupljanje** - pravljenje kolekcija, zbirki, albuma iz prirodnog i društvenog okruženja;
- **Stvaranje** - kreativna produkcija;
- **Aktivnosti u okviru mini-projekta** - osmišljavanje, realizacija i prezentacija.

Većina ciljeva i zadataka ovog nastavnog predmeta postiže se kroz neposrednu istraživačku aktivnost dece uz nenametljiv podsticaj i podršku nastavnika.

Nastavne metode i aktivnosti

Najefikasnije metode učenja u nastavi predmeta *Priroda i društvo* jesu one metode koje učenika stavljaju u adekvatnu aktivnu poziciju u procesu sticanja znanja. Potrebno je **stvaranje situacija učenja** u kojima će doći do izražaja različite aktivnosti učenika koje omogućuju različite načine učenja. Pogodne su različite metode učenja - nastave.

Participativne metode učenja pored sticanja znanja omogućuju razvoj sposobnosti i veština, a posebno doprinose razvoju kognitivnih procesa, zahvaljujući delanju - praktikovanju određenih radnji.

Rešavanje problem-situacija koje dovode do kognitivnog konflikta, pogoduju razvoju misaonih sposobnosti.

Kooperativne metode učenja omogućuju socijalne aktivnosti na zajedničkim zadacima, veliki stepen ličnog angažovanja i snalaženje u socijalnom kontekstu.

Interaktivne metode, od rada u paru do timskog rada, omogućuju razne oblike socijalne participacije i obogaćivanje sopstvenog iskustva kroz razmenu sa drugima.

Ambijentalno učenje omogućuje realan kontekst (životni prostor) za upoznavanje prirode ili društva, odnosno sveta oko nas. Promenljivost ambijenta obezbeđuje sagledavanje iste stvari sa različitih aspekata u različitim okolnostima i različitim pojavnim formama.

Postavljeni ciljevi i zadaci realizuju se pre svega kroz nastavni proces obogaćen ostalim oblicima aktivnosti u okviru školskog programa. Za potrebe ovog predmeta posebno su pogodni: organizovane posete, šetnje, izleti, nastava u prirodi, osmišljene ekskurzije, zimovanja i letovanja učenika i svi ostali oblici ambijentalnog učenja, kako bi se znanja sticala u realnom kontekstu.

Pored korišćenja zvanično odobrenih udžbeničkih kompleta za četvrti razred, u realizaciji programa za predmet *Priroda i društvo* preporučuje se i korišćenje šire literature i ostalih izvora informacija: štampanih, audio-vizuelnih i elektronskih medija; posebno autentičnih prirodnih i društvenih izvora, kao najverodostojnijih pokazatelja stvarnosti, pojava i procesa u svetu u kome živimo.

Praćenje i vrednovanje - ocenjivanje treba obavljati kontinuirano, uvažavajući interesovanja i aktivnosti učenika u procesu učenja, a u skladu sa individualnim razvojnim sposobnostima. Obaveza učitelja je da organizovanjem nastave - učenja, utiče motivaciono i podsticajno na razvoj sposobnosti učenika - uz maksimalno korišćenje diferenciranih zahteva i interesantnih načina rada - u cilju poštovanja prava na različitost, kako u nivou predznanja učenika, tako i dinamike razvoja njihovih potencijalnih sposobnosti. U procesu praćenja ostvarivanja postavljenih ciljeva i zadataka, kao i postizanju postavljenih standarda, poželjno je što manje koristiti klasične pismene provere znanja - kontrolne i pismene vežbe. Pored motivacionog značaja, ocena bi trebalo da predstavlja i odraz kvaliteta ispunjenosti postavljenih standarda (znanja, umenja, stavova i vrednosti) u okviru predmeta.

Ocenjivanje učenika ovog predmeta neophodno je usaglasiti sa odredbama Zakona o izmenama i dopunama Zakona osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Službeni glasnik RS", br. 58/04 i 62/04) kao i Pravilnika o ocenjivanju učenika osnovne škole ("Službeni glasnik RS", br. 93/04 i 92/05).

Učitelj je dužan da postavljene ciljeve i zadatke programa realizuje kroz nastavu i ostale organizacione forme rada u školi i izvan nje, bez dodatnog opterećenja roditelja i njihovog obaveznog angažovanja u ostvarivanju programa. Roditelji kao potencijalni učesnici u realizaciji programa mogu biti dobrovoljno angažovani kao raspoloživi resursi lokalne sredine u zavisnosti od njihovih znanja, mogućnosti i htenja.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU PRIRODA I DRUŠTVO U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

Tema: Republika Hrvatska deo sveta

- Osnovne odrednice Republike Hrvatske (simboli, granice, prirodno-geografske celine (reljef)
- Njegovanje tradicije i ugrađivanje u svetsku kulturnu baštinu
- najznačajniji kulturno - istorijski spomenici Hrvatske pod zaštitom UNESCO-a (*Dioklecijanova palača, Katedrala Sv. Jakova u Šibeniku, Eufrazijeva bazilika u Poreču*)
- prirodne ljepote Hrvatske (*Plitvička jezera*)
- proizvodi i usluge sa oznakom *Izvorno Hrvatsko* (*penkala, vegeta, kravata, licitarsko srce*)
- zaštićena nematerijalna kulturna dobra (*Paška čipka, Sinjska alka, Klapa*)

Tema: Osvrt u nazad-prošlost

- Hrvati i nova domovina na Balkanu (Naseljavanje Hrvata u VII veku)
- Hrvatska i Hrvati od IX do XII veka (Knez Trpimir, Knez Tomislav, Kralj Petar Krešimir IV, Kralj Zvonimir)
- Hrvatska i Hrvati od XII do XIX veka
- Hrvatska pod upravom stranih vladara
- Odbrana od Turaka
- Borba za hrvatski jezik - Ljudevit Gaj
- Hrvatska i Hrvati u XX veku
- Prvi svetski rat
- Drugi svetski rat
- 1945. Socijalistička Federativna Republika Hrvatska
- 1991. Republika Hrvatska
- 2013. Republika Hrvatska - 28. punopravna članica Evropske Unije

LIKOVNA KULTURA

Četvrti razred

Cilj i zadaci

Cilj vaspitno-obrazovnog rada u nastavi likovne kulture jeste da se podstiče i razvija učenikovo stvaralačko mišljenje i delovanje u skladu sa demokratskim opredeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- nastava likovne kulture ima zadatak da razvija sposobnost učenika za opažanje oblika, veličina, svetlina, boja, položaja oblika u prirodi;
- da razvija pamćenje, povezivanje opaženih informacija, što čini osnovu za uvođenje u vizuelno mišljenje;
- stvaranje uslova za razumevanje prirodnih zakonitosti i društvenih pojava;
- stvarati uslove da učenici na svakom času u procesu realizacije sadržaja koriste tehnike i sredstva likovno-vizuelnog izražavanja;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje tradicionalne, moderne, savremene umetnosti;
- razvijati učenikove potencijale u oblasti likovnosti i vizuelnosti, te mu pomagati u samostalnom izražavanju korišćenjem primerenih tehnika i sredstava;
- razvijati ljubav prema vrednostima izraženim u delima svih oblika umetnosti;
- da stvara interesovanje i potrebu za posećivanje izložbi, galerija, muzeja i čuvanje kulturnih dobara;
- da osetljivost za likovne i vizuelne vrednosti koju stiču u nastavi, učenici primenjuju u radu i životu;
- razvijati senzibilitet za lepo pisanje;
- razvijati motoričke sposobnosti učenika.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- razlikuju i povezuju dvodimenzionalne i trodimenzionalne oblike;
- grade iskustva i kriterijume prema zahtevima programa, likovnih umetnosti i likovnih pojava u životu;
- usvoje znanja o boji, likovnim tehnikama i kreativno praktično rade sa odnosima boja;
- usklade likovni rad sa drugim medijima (zvukom, pokretom, literarnim izrazom i scenskim ambijentima);
- prepoznaju likovne tehnike.

Sadržaji programa

I KOLAŽ, FROTAŽ, DEKOLAŽ I ASAMBLAŽ

(površinski i trodimenzionalni kolaž) (6+4)

1. Kolaž (dvodimenzionalni - površinski kolaž)

Pojmovi: kolaž, frotaz, dekolaž, asamblaž

2. Frotaz (površinske igre)

3. Dekolaž (naslojavanje, docrtavanje, doslikavanje...)

4. Asamblaž (trodimenzionalni kolaž, instalacije, prošireni mediji...)

II VEZIVANJE OBLIKA U TRODIMENZIONALNOM PROSTORU I U RAVNI (6+4)

Komponovanje apstraktnih oblika u prostoru prema položenoj, kosoj ili uspravnoj liniji

Organizacija bojenih oblika u odnosu na ravan u prostoru

Organizacija trodimenzionalnih oblika u prostoru i na ravni

Pojmovi: akvarel, pastel, tempera

III SLIKARSKI MATERIJALI I TEHNIKE (6+4)

Karakteristike akvarel tehnike

Karakteristike pastelnih boja i kreda u boji (suvi pastel i voštani pastel)

Karakteristike tempera boja

Pojmovi: materijali i tehnike

IV OSNOVNE I IZVEDENE BOJE (6+4)

Crvena + žuta = narandžasta

Crvena + plava = ljubičasta

Žuta + plava = zelena

Pojmovi: osnovne boje, izvedene boje

V LINIJA, POVRŠINA, VOLUMEN, BOJA, PROSTOR (16+8)

1. Linija - prostor

2. Površina - prostor

3. Volumen - prostor

4. Boja - prostor

5. Linija, površina, volumen, boja - prostor

Pojmovi: volumen

VI AMBIJENT - SCENSKI PROSTOR (6+4)

1. Idejna rešenja za izradu maski

2. Izrada maski

3. Izrada scene

4. Predlog za koreografiju, muziku, kostim

5. Izrada scene

6. Realizacija po grupama ili u celini

Pojmovi: ambijent i scenski prostor

Način ostvarivanja programa

I Kolaž, frotaz, dekolaž i asamblaž

Imajući u vidu nastavu likovne kulture u celini i savremeni pristup medijima pod nazivom prošireni mediji, smatra se da je ova celina najprimerenija za uvođenje učenika u nova iskustva. Kada se priđe realizaciji sadržaja kolaža, odmah se misli na već postojeće izvesno iskustvo učenika o kolažu, s tim što se najčešće vodi računa o primerenosti zahteva uzrasnim mogućnostima učenika pa su se u praksi najčešće tražila rešenja po logici šaljivog kolaža. To znači da su preuzimani različiti oblici kojima su stvarani neki novi oblici po ličnom nahodjenju svakog učenika. Praksa je pokazala da se u takvim situacijama često dobijaju duhovita rešenja. Takvo iskustvo je primereno za učenike, stoga se počinje od površinskog kolaža. U daljem radu takvi kolaži mogu da budu izvanredan materijal za odlepljivanje, ponovno lepljenje, docrtavanje, doslikavanje, te se od učenika traži izvesna doza upornosti što je moguće na tom uzrastu. To je istovremeno šansa za učenike da naprave neko novo rešenje a i da se sam voditelj nastavnog procesa pripremi za procenu novonastalih ostvarenja. Takvi radovi mogu da budu podvedeni pod naziv dekolaža. Da bi učenici sačinili frotaz mogu se koristiti prirodni i veštački oblici kao podloga preko koje će učenici stavljati tanji papir i potom sa olovkama koje u sebi imaju meki grafitni uložak prevlačiti preko papira da bi se odštampani najviši delovi (reljefnost - struktura materijala koji se nalazi ispod papira). Kada se radi o asamblažu, misli se na povezivanje trodimenzionalnih oblika u nove za učenike smisaone celine. Bez obzira na veštačke ili prirodne oblike koje učenici ugrađuju u svoj rad, potrebno je da nastavnik ograniči broj materijala iste vrste da bi učenici lakše došli do svojih smisaonih rešenja. Ovakva celina programa je u tesnoj vezi sa proširenim medijima u savremenoj umetnosti. To će biti ujedno i prilika za prepoznavanje savremene umetnosti u muzejima i galerijama. Samim tim, nameće se obaveza nastavniku da učenike povremeno vodi na izložbe koje se nalaze u njihovom neposrednom okruženju.

II Razumevanje trodimenzionalnih oblika i rad na njima

Ova celina je logičan nastavak prethodne celine programa o asamblažu, sa drugom sistematizacijom, kada se može početi s radom polazeći od apstraktnih oblika nekog predmeta. Zapravo, misli se na nefigurativne oblike koji se u daljem radu mogu suprotstaviti figurativnim oblicima. Pre svega se misli na oblike koje možemo prepoznati u prirodi ili na oblike koje je čovek stvorio a ne prepoznamo ih u prirodi. Na primer, oblik šolje, prepoznamo prema karakterističnim linijama. Ako bismo izbrisali linije drške i karakterističnu liniju koja čini oblik šolje, dobićemo nefigurativan oblik - apstraktni oblik. Takav pristup se može načiniti u svim situacijama kada se crtaju ili slikaju mimetički oblici. Na samom početku realizacije ove celine, učenici mogu

da crtaju sa olovkama, sa oznakom B, radi lakšeg intervenisanja u procesu rada. Potom mogu da koriste i slikarske tehnike, ali najprimereniji je trodimenzionalni rad. Ne treba zaobići klasične materijale kao što je glina, ali su posebno zahvalni veštački materijali kao što su delovi dečjih igračaka, koji mogu da sačine neki novi oblik u skladu sa njihovom maštom.

III Slikarski materijali i tehnike

Kako su učenici do 4. razreda, pa i u 4. razredu, koristili tempere kao slikarski materijal, smatra se da je od posebne važnosti da nauče koje su karakteristike akvarela, tempere ili gvaša. Akvarel tehniku karakteriše lazurni način slikanja, što znači da se više koristi voda sa blagim toniranjem boje, a slika deluje sveže bez crne i bele boje. Tempera je pokrivajuća boja, nanosi se više u vidu paste, što znači da takva slika podnosi naslojavanje, za razliku od akvarela koji podrazumeva al-prima rad, što podrazumeva dobro promišljanje koja će boja da se stavi na koju površinu. U temperi se može više puta nanositi boja preko iste površine. Uz dodatke bele pokrivajuće boje i mešanje drugih boja s belom, dobija se gvaš tehnika. Smatra se da s ovim znanjima učenik kasnije može uspešno da prati nastavu likovne kulture.

IV Osnovne i izvedene boje

Učenici su do sada koristili sve boje bez poznavanja karakteristika boja, već su slikali prema svom osećaju, uz pomoć mašte, uglavnom po logici apercepcije. U ovoj celini bi trebalo da dobiju elementarna znanja o osnovnim i izvedenim bojama, što znači da će mešanjem žute i crvene dobiti narandžastu, da će mešanjem plave i crvene dobiti ljubičastu kao izvedenu, i napokon mešanjem žute i plave da će dobiti izvedenu zelenu. Posle tih iskustava učenici mogu uraditi i neke vežbe po percepciji ili apercepciji koristeći i osnovne i izvedene boje.

V Linija, površina, volumen, boja, prostor

U okviru ove celine računa se na povezivanje učenikovih iskustava o linijama, površinama i volumenu u određenom prostoru. U takvom procesu biće od izuzetne važnosti da učenici rade po percepciji, posmatrajući pre svega prirodne oblike i boje. U ovoj celini programa učenici razredne nastave prvi put osmišljenije treba da rade po percepciji. Na nastavniku je da pronade manje prirodne oblike, čime će uputiti učenike da sami otkrivaju bogatstvo prirode, pronalaze prirodne oblike, da vrše analizu kada će moći u svim tehnikama da izraze šta osećaju dok posmatraju neki prirodni oblik. Najprimerenije je da svako dete ima svoj model koji će posmatrati, čime se postiže izbegavanje akademske postavke mrtvih priroda. Pored crtanja i slikanja, preporučuje se i rad u glini koja je najzahvalnija za razvoj motorike, a u funkciji je opažanja i prenošenja nemimetičkog prenošenja posmatranog prirodnog oblika.

VI Ambijent - scenski prostor

Ako se pođe od činjenice da svi živimo u nekom ambijentu, posebno je važno da se sa učenicima razgovara o karakteristikama pojedinih ambijenata. Ambijent učionice, ambijent kuhinje, ambijent ulice, ambijent autobuske stanice, igrališta... Dakle, u celini gledano, svaki ambijent je karakterističan po nečemu, na nastavniku je da zajedno sa učenicima izvuče posebne detalje o nekom prepoznatljivom ambijentu. U duhu takvog zahteva, učenici mogu da rade scenu, maske, kostim, da se opredele za muziku, ali je najvažnije da se ceo proces odvija kroz igru. U toj igri učenici će doći do saznanja o iskustvima civilizacije, što se može pronaći u literaturi, a samim tim i povezivanje ovakvog sadržaja sa drugim oblastima, posebno sa književnošću, muzičkom kulturom, pozorištem...

Nastavni program za dodatak nastavnom programu likovna kultura u nastavi na BOSANSKOM JEZIKU

(za četvrti razred sa fondom od 24 časa)

Napomena: U prijedlogu Plana i programa za dodatak likovnoj kulturi u nastavi na bosanskom jeziku dat je važeći plan i program Ministarstva prosvjete, nauke i tehnološkog razvoja koji se primjenjuje i u nastavi na bosanskom jeziku. Na samom kraju date su nastavne jedinice koje kroz primjere obrađuju kulturu i umjetnost SANDŽAČKIH BOŠNJAKA, i to u procentu od 30%

Likovna kultura za četvrti razred (fond časova 72)

SADRŽAJI PROGRAMA:

1. KOLAŽ, FROTAŽ, DEKOLAŽ I ASAMBLAŽ (površinski i trodimenzionalni kolaž) (6+4)

- Kolaž (dvodimenzionalni - površinski kolaž)
- Pojmovi: kolaž, frotaz, dekolaž, asamblaz
- Frotaz
- Dekolaž (naslojavanje, docrtavanje, doslikavanje...)
- Asamblaz (trodimenzionalni kolaž, instalacije, prošireni mediji...)

2. VEZIVANJE OBLIKA U TRODIMENZIONALNOM PROSTORU I U RAVNI (6+4)

- Komponovanje apstraktnih oblika u prostoru prema položenoj, kosoj ili uspravnoj liniji
- Organizacija bojenih oblika u odnosu na ravan u prostoru
- Organizacija trodimenzionalnih oblika u prostoru i na ravni
- Pojmovi: akvarel, pastel, tempera

3. SLIKARSKI MATERIJALI I TEHNIKE (6+4)

- Karakteristike akvarel tehnike
- Karakteristike pastelnih boja i kreda u boji (suhi pastel i voštani pastel)
- Karakteristike tempera boja
- Pojmovi: materijali i tehnike

4. OSNOVNE I IZVEDENE BOJE (6+4)

- Crvena + žuta = oranž
- Crvena + plava = ljubičasta
- Žuta + plava = zelena
- Pojmovi: osnovne boje, izvedene boje

5. LINIJA, POVRŠINA, VOLUMEN, BOJA, PROSTOR (16+8)

- Linija - prostor
- Površina - prostor
- Volumen - prostor
- Boja - prostor
- Linija, površina, volumen, boja - prostor

Pojmovi: volumen

6. AMBIJENT - SCENSKI PROSTOR (6+4)

- Idejna rješenja za izradu maski
- Izrada maski
- Izrada scene
- Prijedlog za koreografiju, muziku, kostim
- Izrada scene
- Realizacija po grupama ili u cjelini
- Pojmovi: ambijent i scenski prostor

NAPOMENA: Sadržaji programa za nastavu na **bosanskom jeziku** u potpunosti prate sadržaje propisane od strane Ministarstva prosvjete Republike Srbije (tu spadaju i svi ciljevi i zadaci kao i standardi propisani od strane Ministarstva).

Nastavne teme kroz koje bi se ostvarivao zakonski maksimum od 30% nastavnih sadržaja, a odnose se na kulturu i umjetnost Bošnjaka su sljedeći:

PLAN I PROGRAM ZA DODATAK LIKOVNOJ KULTURI U NASTAVI NA BOSANSKOM JEZIKU ZA ČETVRTI RAZRED OSNOVNE ŠKOLE SA FONDOM OD 24 ČASA

- KOLAŽ, FROTAŽ, DEKOLAŽ I ASAMBLAŽ (površinski i trodimenzionalni kola) (2 časa)
- (Kolaž (dvodimenzionalni - površinski kolaž); komponovanje kolaža sa motivima bošnjačke kulture)
- VEZIVANJE OBLIKA U TRODIMENZIONALNOM PROSTORU I U RAVNI (2 časa)
- (Komponovanje apstraktnih oblika u prostoru prema položenoj, kosoj ili uspravnoj liniji; komponovanje skulpture sa simbolikom Bošnjaka, šehera, kasabe, sokaka)
- SLIKARSKI MATERIJALI I TEHNIKE (2 časa)
- (Karakteristike pastelnih boja i kreda u boji (suhi pastel i voštani pastel); motivi bošnjačke kulture)
- OSNOVNE I IZVEDENE BOJE (2 časa)
- (Osnovne i izvedene boje; prirodni motivi, djela bošnjačkih umjetnika)
- LINIJA, POVRŠINA, VOLUMEN, BOJA, PROSTOR (10 časova)
- (Linija - prostor, površina - prostor, volumen - prostor, boja - prostor, linija, površina, volumen, boja - prostor; likovnost i motivi bošnjačke kulture kroz likovne elemente)
- AMBIJENT - SCENSKI PROSTOR (4 časa)

(Izrada scene, realizacija po grupama ili u cjelini; komponovanje scene za izvedbu folklornih bošnjačkih igara)
Izbor tema se odnosi i na izradu budućih udžbenika ili dodataka za nastavu na bosanskom jeziku i obuhvatala bi primjere od kapitalnog značaja za kulturu Bošnjaka, kao i najznačajnije primjere suvremenog bošnjačkog slikarstva.

Cilj vaspitno-obrazovnog rada u nastavi likovne kulture jeste da podstiče i razvija učenikovo stvaralačko mišljenje i djelovanje u skladu sa demokratskim opredjeljenjem društva i karakterom ovog nastavnog predmeta.

Zadaci:

- razvijanje sposobnosti učenika za opažanje oblika, veličina, svjetlina, boja, položaja oblika u prirodi;
- razvijanje pamćenje, povezivanje opaženih informacija, što čini osnovu za uvođenje u vizuelno mišljenje;
- stvaranje uslova za razumijevanje prirodnih zakona i društvenih pojava;
- stvarati uslove da učenici na svakom času u procesu realizacije sadržaja koriste tehnike i sredstva likovno-vizuelno izražavanja;
- razvijanje sposobnosti za prepoznavanje tradicionalne, moderne, savremene umjetnosti;
- razvijati učenikove potencijale u oblasti likovnosti i vizuelnosti, te mu pomagati u samostalno izražavanju korištenjem primerenih tehnika i sredstava;
- razvijati ljubav prema vrijednostima izraženim u djelima svih oblika umjetnosti;
- da stvara i potrebu za posjećivanjem izložbi, galerija, muzeja i čuvanje kulturnih dobara;
- da osjetljivost za likovne i vizuelne vrijednosti koje stižu u nastavi, primjenjuju u radu i životu;
- razvijati senzibilitet za lijepo pisanje;
- razvijati motoričke sposobnosti učenika.

Operativni zadaci:

Učenici treba da:

- likovno izražavanje učenika u funkciji razvijanja mišljenja i vizuelnog likovnog estetskog senzibiliteta za medijume, uz korištenje raznih materijala za komponovanje, pokret u kompoziciji, ornamentiku, prostor, odabiranje slučajno dobijenih likovnih odnosa po ličnom izboru, plakat i likovne poruke kao mogućnost sporazumijevanja;
- uvođenje učenika u različite mogućnosti komunikacija;
- stvaranje uslova za razvijanje svijesti o potrebi čuvanja čovjekove prirodne i kulturne okoline, te aktivnog učestvovanja u kvalitetnom estetskom i prostornom uređenju životne okoline.

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU LIKOVNA KULTURA U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

Ograđena kuća - Pićereser, kuća u Botpaladiju, kuća sa rezbarenom, farbanom fasadom - Hedhazsentspeter, kuća u Holoku, Zadimljena kuhinja, Čista soba iz Maćoa, Trg heroja, Vajdahunjadvarska tvrđava;
Kerített ház - Pityerszer, Botpaládi ház, faragott, festett, oromzatos ház - Hegyhátszentpéter, Hollókői ház, Füstös konyha, Matyó tisztaszoba, Hősök tere, Vajdahunyd vára;
Imre Makovec: Dom kulture u Šarošpataku,
Makovecz Imre: Sárospataki Művelődési Ház,
Beni Ferenci: Medalja Bem,
Ferenczy Béni: Bem érem,
Janoš Gec: Jelen,
Götz János: Szarvas,
Laslo Čeh: Plesači,
Cseh László: Táncolók,
Karolj Ferenci: Oktobar,
Ferenczy Károly: Október,
Adolf Fenješ: Čistači pasulja,
Fényes Adolf: Babfejtők,
Šandor Vagner: Titus Dugovič,
Wagner Sándor: Dugovics Titusz,
Oskar Glac: Hrvači,
Glatz Oszkár: Birkózó fiúk,
Imre Šafranj: Glava đavola,
Sáfrány Imre: Ördögfej,
Tihamer Dobo: Tisa; Kafana u Kanjiži krajem šesdesetih,
Dobó Tihamér: Tisza; Kanizsai vigadó a hatvanas évek végén,
Grafike Ervina Kanjoa,
Kanyó Ervin grafikái,
Laura Sagmajster-Peić: Glinena banja,
Sagmeister-Péity Laura: Agyagfürdő,
Karikature Pala Lephafta.
Léphaft Pál karikatúrái.
Narodna umetnost: čistač motike, vuneni vez iz Kunšaga, farbana jaja, lutke od medenjaka, krčag, činije.
Népművészet: kapatisztító (kapakaparó), kunsági gyapjúhímzés, hímes tojás, mézeskalácsbáb, aratókorsó, tálak, Miskakancsó.
Mađarski krunski nakiti.
Magyar koronázási ékszerek.
Muzeji, galerije: Obrazovno-kulturna ustanova - "Cnesa" u Kanjiži, Gradski muzej u Senti, Narodni muzej u Zrenjaninu, Gradski muzej u Subotici.
Múzeumok, galériák: Művészetek Háza - Cnesa, Magyarakanizsa, Zentai Városi Múzeum, Nagybecskereki Nemzeti Múzeum, Szabadkai Városi Múzeum.
Dečje pozorište, kuća plesa, Đendešbokreta.
Gyermekszínház, táncház, Gyöngyösbokréta.

MUZIČKA KULTURA

Četvrti razred

Cilj i zadaci

Cilj

- razvijanje interesovanja, muzičke osetljivosti i kreativnosti;
- osposobljavanje za razumevanje mogućnosti muzičkog izražavanja;
- razvijanje osetljivosti za muzičke vrednosti upoznavanjem muzičke tradicije i kulture svog i drugih naroda.

Zadaci

- negovanje sposobnosti izvođenja muzike (pevanje/sviranje);
- sticanje navike slušanja muzike, podsticanje doživljaja i osposobljavanje za razumevanje muzičkih poruka;
- podsticanje stvaralačkog angažovanja u svim muzičkim aktivnostima (izvođenje, slušanje, istraživanje i stvaranje muzike);
- upoznavanje tradicionalne i umetničke muzike svog i drugih naroda;
- razvijanje kritičkog mišljenja;
- upoznavanje osnova muzičke pismenosti i izražajnih sredstava muzičke umetnosti.

Operativni zadaci

Učenici treba da:

- pevaju pesme po sluhu;
- pevaju pesme solmizacijom;
- obrade proste i složene taktove;
- usvajaju osnove muzičke pismenosti;
- sviraju na dečjim muzičkim instrumentima;
- izvode dečje, narodne i umetničke igre;
- improvizuju melodije na zadani tekst;
- upoznaju zvuke raznih instrumenata;
- slušaju vredna dela umetničke i narodne muzike.

Sadržaji programa

Izvođenje muzike

a) Pevanje

- Pevanje pesama (učenje po sluhu i učenje pesme sa notnog teksta) različitog sadržaja i raspoloženja, tradicionalne i umetničke muzike, koje su primerene glasovnim mogućnostima i uzrastu učenika. Poželjno je povezivanje sadržaja pesama sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta (učenici i škola, godišnja doba, praznici i običaji, zavičaj i domovina, priroda i okolina, životinje...).
- Pevanje i izvođenje muzičkih igara (igre uz pokret, didaktičke igre).
- Pevanje namenskih pesama kao zvučna priprema za postavku muzičke pismenosti.

b) Sviranje

- Sviranje pratnje za brojalice, pesme, igre na ritmičkim dečjim instrumentima.
- Sviranje pesama na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarijuma.
- Na osnovu iskustva u izvođenju muzike, prepoznati i svirati delove pesama.

Slušanje muzike

- Slušanje vokalno-instrumentalnih kompozicija za decu i kratkih instrumentalnih kompozicija različitog sadržaja, oblika i raspoloženja, kao i muzičkih priča.
- Slušanje narodnih pesama i igara.

U slušanim primerima prepoznati različite tonske boje (glasove i instrumente), različit tempo, dinamičke razlike, različita raspoloženja na osnovu izražajnih elemenata, kao i kompoziciju koju su slušali, a na osnovu karakterističnog odlomka. Osposobljavati učenike da uoče vrednosti i ulogu muzike u svakodnevnom životu.

Stvaranje muzike

- Ritmičkim i zvučnim efektima kreirati jednostavne pratnje za brojalice, pesme, priče, stihove, muzičke igre, koristeći pri tom različite izvore zvuka (glas, telo, Orfov instrumentarijum).
- Kreiranje pokreta uz muziku koju pevaju ili slušaju učenici.
- Smišljanje muzičkih pitanja i odgovora, ritmička dopunjalka, melodijska dopunjalka, melodijska dopunjalka sa potpisanim tekstom, sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva.
- Improvizacija melodije na zadani tekst.
- Improvizovanje dijaloga na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarijuma.

Način ostvarivanja programa

U sklopu ostalih predmeta osnovne škole muzička kultura je jedna od najvažnijih disciplina koja utiče na svestrani razvoj ličnosti savremenog društva.

Nastava muzičkog vaspitanja teži ka svesnom usvajanju znanja i veština tako da muzička umetnost postane potreba svake ličnosti. Svesno muzičko opismenjavanje počinje krajem trećeg, odnosno u četvrtom razredu. Savladavanjem muzičke pismenosti i razvijanjem ukusa učenici se osposobljavaju da aktivno učestvuju u muzičkom životu svoje okoline.

Nastava muzičke kulture ostvaruje se međusobnim prožimanjem sledećih muzičkih aktivnosti:

- **pevanje i sviranje**, uz postupno upoznavanje i usvajanje ritmičkih struktura, muzičkog pisma i intonacije;
- **slušanje muzike** i usvajanje osnovnih pojmova iz opšte muzičke kulture;
- aktivnosti **u muzičkom stvaralaštvu**.

U četvrtom razredu pevanje i sviranje ostvaruje se po sluhu i sa notnog teksta, oponašanjem demonstracije učitelja, ili uz pomoć različitih zvučnih pomagala. I dalje se radi na upoznavanju muzičkog pisma, što traje do kraja osnovnog školovanja. Usvajanjem veštine čitanja nota omogućava se učenicima lakše i tačnije pevanje melodija, kao i aktivno sticanje informacija o sviranju na pojedinim instrumentima. Poželjno je povezivanje muzičkih sadržaja sa sadržajima ostalih nastavnih predmeta ukoliko je to moguće ostvariti.

Preporuke za ostvarivanje programa u četvrtom razredu

Pevanje pesama po sluhu i sa notnog teksta, igre sa pevanjem, opismenjavanje učenika

- Dečje pesme.
- Igre sa pevanjem.
- Utvrđivanje muzičkog rečnika u vezi sa pevanjem/sviranjem: **p** (piano) za tiho pevanje/sviranje, **mf** (meccoforte) srednje glasno, poluglasno pevanje/sviranje, **f** (forte) za glasno pevanje/sviranje.
- Usvajanje muzičkog rečnika u vezi sa pevanjem/sviranjem: **crescendo (krešendo)** za postepeni prelaz iz tišeg u jače pevanje/sviranje, **decrescendo (dekrešendo)** za postepeni prelaz iz jačeg u tiše pevanje/sviranje.
- Usvajanje muzičkog rečnika u vezi sa tempom (brzinom) kojom se izvodi jedno muzičko delo: za lagani tempo nazivi su **Adagio** (adađo) ili **Andante**; za umereni tempo **Moderato**; a za brzi tempo **Allegro** (alegro).
- Savladavanje tonske visine i solmizacije.
- Usvajanje muzičkog pisma i pojmova: cela nota i pauza; nota četvrtine sa tačkom; korona; pojam i nazivi intervala; C dur lestvica; stupanj; stepen i polustepen; znak za repetaciju, prima i sekunda volta; dvodelni i trodelni oblik pesme.

Sviranje

- Sviranje i pevanje modela i namenskih pesama kao zvučna priprema za postavku muzičke pismenosti.
- Izvođenje pesama na melodijskim instrumentima Orfovog instrumentarija.
- Ponavljanje zadatog melodijskog motiva (vežba pamćenja, razvijanje motorike).

Slušanje muzike

- Sticanje iskustva u slušnom razlikovanju zvučnih boja (ljudski glasovi, muzički instrumenti);
- Navikavanje učenika na pažljivo slušanje muzike;
- Podsticanje izražavanja učenika o slušanom delu;
- Upoznavanje muzičkog dela umetničkog i narodnog stvaralaštva.

Muzičko stvaralaštvo

- Stalno podsticanje učenika na što izražajnije pevanje naučenih pesama;
- Izmišljanje ritmičkih celina ostvarenih spontano izgovorenim ili otpevanim grupama glasova;
- Slobodno improvizovani dijalozi pomoću dečjih instrumenata (deca biraju iste ili različite instrumente);
- Improvizacija dečje melodije na vlastiti stih ili na stih koji je predložio učitelj;
- Osmišljavanje pokreta uz muziku;
- Slobodno muzičko izražavanje.

Didaktičko-metodička uputstva

Preporučeni sadržaji ovog nastavnog predmeta treba da pruže znanja i informacije učenicima kako bi mogli da s razumevanjem i radošću prate, razlikuju, doživljavaju i procenjuju muzičke vrednosti.

Da bi bili realizovani ciljevi prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja, kao i zadaci programa obrazovanja i vaspitanja, potrebno je obezbediti nastavna sredstva u skladu s važećim normativima.

Saznajni proces u nastavi muzičke kulture zasniva se na doživljavanju muzike kroz pesmu i slušanje muzike. Pesma je, kao oblik rada, osnov za formiranje i razvijanje sluha i glasa, muzičke pismenosti. Učenicima se prenose neophodni elementi, koji čine osnovu muzičke pismenosti i znanja, a u funkciji su boljeg razumevanja muzike.

Osnovni princip u ostvarivanju ciljeva i zadataka treba da bude aktivno učešće učenika na času, a čas muzičke kulture treba da bude doživljaj za učenike. Usvajanje znanja učenika zavisi od dobre organizacije časa, koji mora biti dobro planiran, osmišljen i zanimljiv. Nastava treba da se odvija u vedroj i radnoj atmosferi. Raznim oblicima rada, tehnikama i očiglednim sredstvima učenicima se prenose znanja i kombinuju razne metode u nastavi.

Domaće pismene zadatke ili pisane testove, kontrolne zadatke, referate ne treba zadavati u okviru ovog predmeta ni u jednom razredu.

Nastavu treba uvek povezivati sa muzičkim životom društvene sredine uz učestvovanje na takmičenjima i muzičkim priredbama.

Sadržaj *Muzičke kulture* čine aktivnosti:

- izvođenje muzike;
- slušanje muzike;
- stvaralački rad;
- horsko i orkestarsko muziciranje.

Zahtevi programa po aktivnostima

Izvođenje muzike

Pevanje u četvrtom razredu jeste pevanje po sluhu i pevanje sa notnog teksta. Potrebno je da učenici, pored pevanja pesama po sluhu, nauče čitanje i pisanje nota kao i ostalih muzičkih znakova pomoću kojih će sami doći do melodije.

Da bi se što pravilnije izvela obrada pesme sa notnog teksta, potrebno je da učenici:

- *analiziraju notni tekst* - Kroz uočavanje tonaliteta, takta, tempa, ritmičkih vrednosti koje se nalaze u melodiji, imena tonova i načina njihovog pevanja, oznaka za: dinamiku, repeticiju, prima i sekunda voltu...;
- *obrade ritam na neutralni slog* - Ritam pesme najbolje će usvojiti ako pevaju pesmu neutralnim slogom na jednom tonu uz taktiranje. Ritmičko čitanje notnog teksta ne treba obrađivati ako je ritam jednostavan i učenicima jasan;
- *obrade ritam parlato* - Za dobar parlato nije dovoljno da je savladan samo ritam, već je potrebno poznavanje položaja i naziva tonova u violinskom ključu. Ako učenicima nisu najjasniji neki tonovi potrebno je konstatovati o kojim je tonovima reč, zatim ih izvesti u sporijem tempu, a onda celu kompoziciju izvesti u odgovarajućem tempu. U toku obrade ritma kombinovati oba načina ritmičkog brojanja tonova - kucanje i taktiranje. Kucanje je pogodno za ravnomerno brojanje osnovnih jedinica, a taktiranje zbog lakšeg usvajanja vrste takta i naglasaka u njemu;
- *pevaju solmizacijom* - Na tabli ili na hameru treba da stoji ispisana cela pesma u vidu melodijske vežbe bez reči. Pre pevanja pesme solmizacijom, dobro je raspevati učenike pevanjem kadence, ili pojedinih tonova lestvice koji će činiti intervalske pokrete iz same pesme. Prvo pevanje je pevanje bez taktiranja da bi nastavnik proverio intoniranje tonskih visina. Naredna pevanja su istovremeno taktiranje i pevanje

pesme dok se melodija ne savlada. Ukoliko učenici pogrešno pevaju neko mesto u pesmi, intonativno ili ritmički, potrebno je odmah zaustaviti pevanje i ispraviti grešku;

- *obrade tekst* - Odgovarajućim razgovorom objasniti učenicima da bi naučena melodijska vežba, dodavanjem literarnog teksta, mogla da postane pesma. Neophodno je kod učenika probuditi želju za učenjem teksta pesme.

Tekst pesme treba izgovoriti pravilno, a nepoznate reči je potrebno objasniti. Poželjno je povezivanje muzičkih sadržaja sa sadržajima ostalih predmeta, a posebno sa nastavnim predmetom Priroda i društvo;

- *pevaju pesmu sa tekstom, odnosno da se oslobađaju solmizacionih slogova i povezuju ritam i melodiju sa tekstom u jednu celinu* - Literarni tekst treba ispisati ispod nota, tako da ispod svake notne vrednosti stoji po jedan slog reči. Umesto solmizacionih slogova sa učenicima pevati slogove reči;
- *utvrđuju i izražajno doteruju pesmu* - Koristiti sposobnost i predznanje učenika o muzičkim elementima pogodnim za odslikavanje literarnog teksta, npr. tempo i dinamika. Ukoliko je tempo naznačen, onda učenicima treba ukazati na značenje te oznake, kao i na njenu povezanost sa karakterom kompozicije. Ako tempo nije naznačen, nastavnik može sam da ga odredi, a da učenicima objasni razloge za takvu odluku. Bolji postupak je pevanje pesme u nekoliko različitih tempa, a učenicima prepustiti da se opredele za pravi tempo na osnovu doživljenog utiska. Za izražajno pevanje važna je pravilna dinamika. Ona proizlazi iz melodije pesme, ali i iz dobre psihološke analize literarnog teksta. Poželjno je pevati kompoziciju u dinamičkom rasponu od **pp** do **mf** zbog osobenosti dečjeg glasa. Kod učenika nižih razreda forte pevanje može izazvati negativne posledice kao što su promuklost i slabija pevačka izdržljivost. Ako nastavnik ne poseduje glasovne sposobnosti kojima bi izražajno otpjevao pesmu, tada će rečima, slikovito, objasniti značenje dinamičkih oznaka. Posle obrađene pesme, gde je to moguće, koristiti dramatizaciju teksta i ilustraciju pesme kako bi učenici uzeli aktivno učešće u radu;
- *izvode pesmu uz instrumentalnu pratnju* - Da bi učenicima predstavio izvođenje kompozicije u vidu muzičkog doživljaja, nastavnik će svirati na nekom harmonskom instrumentu. Uz pevanje naučene pesme mogu se koristiti za pratnju i dečji muzički instrumenti Orfovog instrumentarijuma;

Nastava nema zadatak da stvara umetnike, već kod učenika razvija ljubav prema umetnosti i smisao za lepo i uzvišeno, potpomaže njihov svestrani razvoj, oplemenjuje ga i ulepšava mu život.

Prilikom izbora kompozicija nastavnik ima slobodu, ali mora paziti da budu zastupljene dečje, narodne, prigodne pesme drugih naroda, kao i pesme savremenog muzičkog stvaralaštva za decu. Nastavnik treba, radi aktuelizacije programa, da nauči decu i neku pesmu koja nije navedena u preporučenom izboru za pevanje, ako to odgovara cilju i zadacima programa i ako zadovoljava kriterijume vaspitne i umetničke vrednosti.

Sviranje

Sviranje na instrumentima Orfovog instrumentarijuma razvija kod učenika svest o sopstvenim mogućnostima, a pored pevanja pruža mu zadovoljstvo i lično uživanje. Sviranjem se učenici uključuju u razne oblike muzičkog komuniciranja, aktivira se njihova radoznalost, razvija interesovanje za instrumentalno muziciranje, reguliše se i oslobađa motorika, neguje se interesovanje za grupne muzičke aktivnosti...

Kroz sviranje učenici razvijaju:

- osećaj za lepo, ritam, dinamiku, tempo;
- sposobnost memorisanja muzičkih celina, primene muzičke pismenosti.

U toku školovanja korisno je da svaki učenik svira na instrumentima Orfovog instrumentarijuma. Da bi učenik uživao u sviranju njegovi pokreti treba da budu:

- opušteni,
- da što bolje iskoristi mogućnosti instrumenta,
- da sa svojim instrumentom izgleda lepo, što podrazumeva otklanjanje svake nespretnosti pri pokretima.

Uživajući u sviranju na priredbama učenik će svoje oduševljenje prenositi na orkestar i publiku.

Nastavnik može sam, prema raspoloživim instrumentima, da pravi aranžmane za pesme, malu muzičku dramatizaciju ili muzičku igru tako da upotpuni zvučni utisak i obogati izvođenje.

Slušanje muzike

Od svih oblika muzičko-vaspitnog rada slušanje muzike pored stvaralačke aktivnosti najjače deluje na formiranje učenikove individualnosti. Učenik treba da je tokom celog svog školovanja u direktnom dodiru sa dobrom muzikom namenjenom njegovom uzrastu.

Slušanje muzike treba da doprinese da nastava teče u radosnoj i vedroj atmosferi. Pomoću muzike učenici treba da stupe u dodir sa umetničkim izrazom bogatog registra ljudskih misli i osećanja (hrabrosti, radosti, oduševljenja, tuge itd.).

Svoje doživljavanje muzike učenici mogu ispoljiti: pokretom, mimikom, opisom, pričom ili razgovorom.

Kompozicije koje se slušaju moraju svojim trajanjem, sadržajem i muzičkim izrazom odgovarati mogućnostima percepcije učenika, što znači da su:

- kratke,
- vokalne ili priče ilustrovane muzikom,
- vokalno-instrumentalne.

Najpogodnije za prvo slušanje i upoznavanje muzike su priče ilustrovane muzikom čiji su literarni sadržaji donekle poznati i u kojima će učenik po muzičkim nagoveštajima naslutiti sadržaj koji sledi. U pričama u kojima se ličnosti prikazuju muzikom, učenici će uočavati koji glas, tempo ili ritam dočarava određenu ličnost. Vokalno-instrumentalne kompozicije programskog karaktera slušaju se onda kada učenici mogu da shvate mogućnosti muzičkog izražavanja.

Kod slušanja dečjih pesama sa instrumentalnom pratnjom treba uočavati i objašnjavati tekst; uočavati instrumentalnu pratnju i davati zapažanja kako je muzika ilustrovala tekst.

U radu na razvijanju učenikovih mogućnosti za doživljavanje i primanje muzike nastavnik može da koristi dela i programskog i apsolutnog karaktera da bi izgradio i razvio njegove estetske i emotivne osobine.

U radu na slušanju muzike glavna pažnja treba da bude koncentrisana na razvijanje učenikove ljubavi prema dobroj muzici, a ne na neprekidnu borbu sa lošom.

Stvaralački rad

Do četvrtog razreda stvaralački rad se svodio na najelementarnije oblike stvaralaštva, više kroz igru i improvizaciju u kojoj je dominirala maštovitost učenika. Polazeći od prirodnog pokreta, punog ličnog raspoloženja i doživljaja nastalih pod snažnim uticajem ritma i muzike, učenici su stvarali slobodnu formu, kreirajući sopstveni izraz, pun dinamičnosti i gradacija iz sveta dečje mašte. Estetski kvaliteti nastali na ovaj način bogatili su ueničku emotivnost i razbijali fizičku i psihičku ukočenost.

Sada će muzičko stvaralaštvo biti raznovrsnije i izražajnije i pružće veće mogućnosti za invenciju.

Stvaralaštvo može biti zastupljeno kroz:

- muzička pitanja i odgovore,
- ritmičku dopunjalku,
- melodijsku dopunjalku sa potpisanim tekstom,
- melodijsku dopunjalku,
- improvizaciju ritma na zadani tekst sa zapisivanjem,
- sastavljanje melodije od ponuđenih dvotaktnih motiva,
- komponovanje melodije na zadani tekst,
- ilustraciju nepoznate kompozicije,
- improvizaciju igre i pokreta na određenu muziku.

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE U ČETVRTOM RAZREDU

Himne

1. Državna himna
2. Svetosavska himna
3. Školska himna

Narodne pesme

1. Poranila devojčica
2. Spustila se gusta magla
3. Lepo ti je rano uraniti
4. Dodola
5. Jedna stara majka
6. Dva se petla pobiše
7. Jeste li videli moga sina Janka
8. Visoko se viju labudovi
9. Bosa Mara
10. Domaćice od kuće

11. Poduna, mori poduna

Dečje pesme

1. Zima - B. Stančić
2. Bliži se, bliži leto - B. Stančić
3. Vetar - B. Stančić
4. Medved Brundo - A. Korać
5. Veverice - G. Ilić
6. Ima jedna Marija - G. Ilić
7. Deca su ukras sveta - M. Subota
8. Na livadi - M. Milojević
9. Stiglo je leto - pesma iz Danske
10. Domovina - N. Vukomanović
11. Dečja prava - S. Marinković
12. Priča o čobančetu sa frulicom - pesma iz Rumunije
13. Princeza - S. Malušić
14. Jesen - M. Šouc
15. Jesenja pesma - S. Gajić

Sviranje na Orfovim instrumentima

1. Izgubljeno pile - V. Tomerlin
2. Prvi sneg - B. Stančić
3. Srećna Nova godina - S. Barić
4. Ptice se vraćaju - narodna pesma iz Nemačke
5. Igra kolo u pedeset i dva
6. Prva slovenska igra - A. Dvoržak

Pesme čiji su stvaraoci deca

1. Čemu služi srce - I. Simulov
2. Deca mogu da polete - N. Majdevac
3. Prolećni san - J. Dragović
4. Ponašam se poput paše - A. Ban

Preporučene kompozicije za rad horova

1. Čaj goro čarna - Z. Vauda
2. Pod onom, pod onom - Z. Vauda
3. Nikola Tesla - Z. Vauda
4. Pesme starog ratnika - Z. Vauda
5. Dukun - narodna
6. Zaljubljeni zeka - N. Hercigonja
7. Malo cveća, malo ptica - A. Korać
8. Drugarstvo - A. Korać
9. Pevač - D. Radić
10. Tri devojke - M. Tajčević
11. Jana šeta - M. Tajčević
12. Uspavanka - Brams
13. Vrabac i mačka - M. Milojević
14. Vetar - M. Milojević
15. Cvetna livada - M. Milojević
16. Srpkinja - I. Bajić
17. Moja se zemlja sloboda zove - B. Herman
18. Nek svud ljubav sja - Tiso (obrađeno Z. Vauda)
19. Svetosavska himna - zapis P. Krstić
20. Ko udara tako pozno - Vojislav Ilić
21. Tihi poziv - V. Đorđević
22. Žuna - Kaplan
23. Jesen na pijaci - D. Šarković
24. Eci, peci, pec - A. Obradović
25. Povratak - J. Marinković

26. Sve tičice zapjevale - narodna, obrada K. Babić
27. Višnjičica rod rodila - narodna, obrada K. Babić
28. Na Svetog Savu - B. Stančić
29. Oda radosti - Betoven, obrada Z. Vauda
30. Kada se voli - P. Popović, klavirsku pratnju priredio Z. Vauda
31. Zdravica - pesma iz Jugoslavije
32. Potočara - J. Ce
33. Sumrak - Betoven

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA SLUŠANJE U ČETVRTOM RAZREDU

Himne

1. Državna himna
2. Svetosavska himna
3. Školska himna

Narodne pesme i kola

1. Narodna - Krstonoše boga mole
2. Narodna - Tri девојке drugovale
3. Narodno kolo - Radmilino kolo
4. Narodno kolo i čoček
5. Narodna iz Srbije - Frulaški razgovor
6. Narodna iz Srbije - Dim se vije na vrh Čakora

Domaći kompozitori

1. Novak Radulović - Ljubav se prava na pesku piše
2. Slavica Stefanović - Vjeruj
3. Isidor Bajić - Srpkinja
4. Stevan Mokranjac - IX rukovet
5. Nikola Srbin - Heruvimska pesma
6. Petar Ozgijjan - Mala svita za orkestar harmonika
7. Jovan Jovičić - Makedonska rapsodija
8. Nepoznati autor - Zeleni rukavi

Strani kompozitori

1. Kamij Sen-Sans - Karneval životinja (Kenguri; Kornjače; Antilope; Akvarijum; Finale)
2. Jozef Hajdn - Dečja simfonija
3. Feliks Mendelson - Svadbeni marš
4. Žorž Bize - Svita (Dečja igra; Marš; Empromti; Galop)
5. Wolfgang Amadeus Mocart - Menuet
6. Antonjin Dvoržak - Slovenska igra br. 1
7. Modest Musorgski - Slike sa izložbe (Igra pileta u ljusci od jajeta; Baba Jaga)
8. Edvard Grig - Povorka patuljaka
9. Žan Filip Ramo - Tamburin
10. Franc Šubert - Muzički trenutak op. 94 br. 3 (f-moll)
11. Tomazo Albinoni - Adado (transkripcija za orkestar i mandoline)
12. Petar Ilić Čajkovski - Napolitanska pesma
13. Petar Ilić Čajkovski - balet, "Labudovo jezero" (valcer iz I čina; Igra labudova iz II čina)
14. Frederiko Moreno Toroba - Burgalesa
15. Edvard Grig - Jutro

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU MUZIČKA KULTURA U NASTAVI NA MAĐARSKOM JEZIKU

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE U ČETVRTOM RAZREDU

(dopuna)

Narodne pesme

1. Hej, Vargáné
2. Még azt mondják, nem illik
3. Én Istenem
4. Udvarom, udvarom
5. Megfogtam egy szúnyogot
6. Sárga csikó, csengő rajta
7. A juhásznak jól van dolga
8. Tegnap jártam zabaratni
9. Már én többet nem kapálok
10. Kösziklán felfutó
11. Virágos kenderem
12. Engem hívnak Fábián Pistának
13. Molnárlegény voltam én
14. Megüzentem az édesanyámnak
15. Kolozsváros olyan város
16. Kis pej lovam az út mellett
17. Csipkefa bimbója

Dečje pesme

1. Bárdos L.: Hétfő, kedd...
2. Karai József: Erdő mélyén
3. Nepoznati autor: Ábécédé
4. Karácsonyi pásztortánc
5. Bárdos: Baskíros
6. Király Ernő: Köszöntő - anyák napjára
7. Bárdos: Dalra, táncra, itt a nyár!

Muzičko-didaktičke igre

1. Békák dala

Kanoni:

1. Bárdos: Májusi kánon

Himne:

1. Magyar Köztársaság himnusza

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA SLUŠANJE U ČETVRTOM RAZREDU

(dopuna)

Narodne pesme

1. Hála Isten, makk is van
2. Hej, Jancsika
3. Megismerni a kanászt
4. Narodne pesme sa sinkopom: Hull a szilva, Hej, Dunáról, Virágos kenderem

Pesme za decu

1. Gryllus Vilmos: Hová mész, falevél
2. Gryllus Vilmos: Mókus, mókus
3. Gryllus Vilmos: Borz
4. Ábécédé - Gyermekkar
5. Szőnyi Erzsébet: Sárga csikó
6. Kodály: A juhász
7. Bartók Béla: Jóságigéző
8. Kodály Zoltán: Pünkösdlő

DODATNI SADRŽAJI PROGRAMU MUZIČKA KULTURA U NASTAVI NA HRVATSKOM JEZIKU

PREPORUČENE KOMPOZICIJE ZA PEVANJE:

Himne

- Lijepa naša domovino - državna himna Republike Hrvatske
- Kolo igra tamburica svira - S. Mukić-N. Kujundžić
- Oda radosti

Narodne pesme

- Uranila divojčica golube da 'rani
- Molimo se višnjem Bogu - dodolska bunjevačka
- Da je višnja k'o trišnja
- Žito žela lipota divojka - žetelačka bunjevačka
- Igrala bi dere - kolo
- Radujmo se i pivajmo - božićna
- Kriči, kriči, tiček - hrvatsko Prigorje

Dečje pesme

- Blistaj blistaj zvijezdo mala
- Subotica vridnija od zlata - Đ. Milodanović
- Lutkica na dar - Đ. Jusić
- Zvončići
- Fašnički pes - M. Matanović
- Maestral - I. Stamać
- Jesen - P. Kutnjak
- Moja baka - R. Zvrko - N. Konecki

Pesme čiji su stvaraoci deca

- Proljeće - učenici 3. a OŠ F. Galovića - Zagreb

Sviranje na orfovom instrumentarijumu

- Penjemo se gore, gore - T. Štricki Seg
- Mi pjevamo intervale

Preporučene kompozicije za slušanje u 4. razredu:

Himne

- Lijepa naša domovino - državna himna Republike Hrvatske
- Kolo igra tamburica svira - S. Mukić - N. Kujundžić
- Oda radosti

Narodna pesme i kola

- Crne oče dobro vidu - šokačka pesma
- Momačko kolo - bunjevački narodni ples
- Vilin ples - Marš

FIZIČKO VASPITANJE

Četvrti razred

Cilj i zadaci

Cilj fizičkog vaspitanja jeste da raznovrsnim i sistematskim motoričkim aktivnostima, u povezanosti sa ostalim vaspitno-obrazovnim područjima, doprinese integralnom razvoju ličnosti učenika (kognitivnom, afektivnom, motoričkom), razvoju motoričkih sposobnosti, sticanju, usavršavanju i primeni motoričkih umenja, navika i neophodnih teorijskih znanja u svakodnevnim i specifičnim uslovima života i rada.

Zadaci nastave fizičkog vaspitanja jesu:

- podsticanje rasta, razvoja i uticanje na pravilno držanje tela;
- razvoj i usavršavanje motoričkih sposobnosti;
- sticanje motoričkih umenja koja su kao sadržaji utvrđeni programom fizičkog vaspitanja i sticanje teorijskih znanja neophodnih za njihovo usvajanje;
- usvajanje znanja radi razumevanja značaja i suštine fizičkog vaspitanja definisanog ciljem ovog vaspitno-obrazovnog područja;
- formiranje moralno-voljnih kvaliteta ličnosti;
- osposobljavanje učenika da stečena umenja, znanja i navike koriste u svakodnevnim uslovima života i rada;
- sticanje i razvijanje svesti o potrebi zdravlja, čuvanja zdravlja i zaštiti prirode i čovekove sredine.

Operativni zadaci:

- usmereni razvoj osnovnih motoričkih sposobnosti, prvenstveno brzine i koordinacije;
- usmereno sticanje i usavršavanje motoričkih umenja i navika predviđenih programom fizičkog vaspitanja;
- primena stečenih znanja, umenja i navika u složenijim uslovima (kroz igru, takmičenje i sl.);
- zadovoljavanje socijalnih potreba za potvrđivanjem, grupnim poistovećivanjem i sl. ;
- estetsko izražavanje kretanjem i doživljavanje estetskih vrednosti;
- usvajanje etičkih vrednosti i podsticanje voljnih osobina učenika.

Sadržaji programa

OPŠTI ZAJEDNIČKI PROGRAM

Ovladati prirodnim i izvedenim, elementarnim (pravilnim) kretanjima, u različitim uslovima izvođenja.

ATLETIKA

Tehnika trčanja:

Rad na tehnici trčanja u mestu i u kretanju. Rad ruku sa savijenim laktovima (napred, napred šaka do visine brade, a nazad 5 do 10 cm iza zgloba kuka). Stopala paralelna i trči se na prednjem delu stopala. Trup uspravan, glava podignuta i disanje slobodno (na nos i na usta). Varijanta trčanja: napred, bočno i leđima okrenuti u pravcu kretanja. Trčanje kraćim i dužim korakom (uz nagib trči se kratkim korakom i na prednjem delu stopala). Kod kros trčanja i na slobodnim površinama (trava, šuma i sl.) obratiti pažnju na neravnine zbog mogućih povreda.

Savlađivanje brzog trčanja kroz ubrzanja (2 do 3 ubrzanja na 30-40 m).

Tehnika visokog i niskog starta. Sprint na deonicama do 50 m.

Za razvoj izdržljivosti koristiti intervalni metod rada, umerenog intenziteta (npr. na stazi dužine najviše do 800 metara naizmenično 100 m trčanja, 100 m hoda, ili u ukupnom trajanju od 5 do 10 minuta).

Skok uvis

Usavršavanje prekoračene tehnike na većim visinama.

Skok udalj

Usavršavanje tehnike zgrčne i predvežbe za tehniku uvinuća.

Bacanje

Bacanje loptice od 200 grama u dalj jačom i slabijom rukom, tehnikom iz mesta i tehnikom iz zaleta. Bacanje medicinke od 2 kg. Sa dve i jednom rukom na različite načine (napred, uvis i nazad preko glave).

Štafetno trčanje

Igre, deonice do 20 m sa dodirima (ruka dodirne rame, leđa, ruku).

VEŽBE NA TLU I SPRAVAMA

U realizovanju programa vežbi na spravama značajno je iskoristiti sve sprave koje su na raspolaganju, na kojima se, **bez obzira na pol**, mogu izvesti vežbe u visu i uporu, vežbe na smanjenoj površini oslonca i preskoci. Određene vežbe, koje su predviđene za učenike mogu izvoditi i učenice (paralelni razboj, krugovi, konj sa hvataljkama). Individualni pristup učenicima postiže se diferenciranim pristupom, na svakoj spravi posebno.

Tlo (učenici i učenice): 1) ponoviti obavezni sastav (kombinaciju vežbi) iz trećeg razreda; 2) kolut napred do čučnja, okret u čučnju za 180° i spojeno (u daljem tekstu i sl.) kolut nazad do čučnja; 3) sunožnim odrazom kolut napred preko prepreke; 4) stav na šakama uz pomoć; 5) predvežbe za premet uporom strance; 6) iz ležanja na leđima most i ponovo leći na leđa (uz pomoć - posle mostova uraditi pretklone); 7) vaga pretklonom i zanoženjem. 8. Kombinacije savladanih vežbi (obavezni sastav iz prvog, drugog i trećeg razreda dopuniti novim vežbama, diferencirano prema polu i sposobnostima učenika. **Za naprednije učenike i učenice**, pored prethodnih vežbi, dodati: iz stava raskoračnog kolut nazad do stava raskoračnog; kolut leteći (na sunder strunjače); premet uporom strance; most zaklonom i usklon uz pomoć.

Preskok (učenici i učenice): 1) ponoviti pripremne vežbe za preskok, prvo fazu doskoka; 2) pripremne vežbe za raznošku i raznoška preko kozlića 110 cm. **Za naprednije učenike i učenice**: udaljiti dasku.

Dvovisinski razboj (ukoliko škola nema spravu, učenice mogu vežbati na jednoj pritki razboja, vežbe u visu izvesti na vratilu, a vežbe u uporu na dočelnom vratilu): 1) odrazom jedne noge uzmak do upora prednjeg i sp. zanjihom saskok; 2) ispod više pritke, licem prema nižoj pritki naskok u vis prednji (uz pomoć); klim i trećim klimom premah desnom (levom) u vis ležeći jašući; preхват raznoručno do seda jašućeg; pothvatom desne (leve) saskok odnoška sa okretom za 90°, završiti desnim bokom prema razboju. **Za naprednije učenice**: obavezan sastav za školsko takmičenje od prvog do četvrtog razreda.

Greda (učenice): ponoviti kombinacije vežbi i sastave iz prethodnih razreda. U sastav ukomponovati korake unazad zibom počučnjem, slobodna noga pored grede; okret u usponu za 90° i saskok pruženim telom (čeo). **Za naprednije učenice** saskok uvitim telom; delovi iz obaveznog sastava za školsko takmičenje od prvog do četvrtog razreda. Učenici: hodanjem, trčanjem, okretima i izdržajima u određenom položaju treba da razvijaju osećaj za ravnotežu).

Paralelni razboj (učenici): 1) ponoviti vežbe iz trećeg razreda; 2) prednjihom sed raznožno pred rukama; prinožiti jednom (levom) nogom do seda van (udesno); saskok udesno desnoročke sa okretom za 180° (uz pomoć), doskok desnim bokom prema razboju, 2) njih u uporu; prednjihom upor sedeći raznožno pred rukama; sasedom njih u uporu prednjem. **Za naprednije učenike** obavezan sastav za školsko takmičenje od prvog do četvrtog razreda.

Učenice: 2) njih u uporu; prednjihom upor sedeći raznožno pred rukama; sasedom njih u uporu prednjem.

Vratilo (učenici): ponoviti vežbe iz trećeg razreda: dočelno vratilo: naskok u upor prednji aktivni (sa povišene površine ili odskokom), zanjihom saskok. **Za naprednije učenike** obavezan sastav za školsko takmičenje od prvog do četvrtog razreda.

Krugovi (učenici i učenice): dohvatni krugovi: 1) sunožnim odzivom vis uzneto, vis stražnji, saskok; 2. učenici: doskočni krugovi: vis prosti prednji, njih u visu uz pomoć. **Za naprednije učenike** delovi obaveznog sastava za školsko takmičenje od prvog do četvrtog razreda.

Konj sa hvataljkama (učenici i učenice): 1) upor prednji aktivni; 2) upor stražnji aktivni; 3) upori mešovito odnožno; 4. učenici: iz upora prednjeg (stražnjeg) odnožiti jednom sa prenosom težine u drugu stranu - isto sa odnoženjem druge noge - povezano (zamasi). **Za naprednije učenike**: iz upora prednjeg premah odnožno u upor jašući (naznačiti), premah drugom nogom u upor stražnji i delovi obaveznog sastava za školsko takmičenje od prvog do četvrtog razreda.

Minimalni obrazovni zahtevi za učenike i učenice:

Vežbe na tlu: kolut napred do čučnja, okret u čučnju za 180° i spojeno kolut nazad do čučnja; kolut napred sunožnim odrazom preko prepreke; stav na šakama uz pomoć.

Preskok: raznoška.

Greda - niska, švedska klupa: naskok na jednu nogu bočno, koraci (učenice u usponu) do sredine grede, čučanj, okret u čučnju za 180°, usprav, dva koraka unazad, uspon okret za 90°, saskok pruženim telom, završiti leđima prema spravi.

Vratilo - niža pritka razboja: uzmak odrazom jedne noge, saskok zanjihom.

Organizovati međuodeljenjsko takmičenje u obaveznim sastavima na tlu i spravama prema programu stručnog veća.

RITMIČKA GIMNASTIKA I NARODNI PLESOVI

Obnoviti program iz prethodnog razreda. Povezati različite pokrete ruku, trupa i nogu u kompleks vežbi oblikovanja.

Ravnoteže usponom na dve i jednoj nozi.

Okreti za 180° i 360° osloncem na dve i jednoj nozi.

Skokovi: visoko-daleki skok i povezivanje sa galopom.

Vijača: povezivanje galopa sa dečjim poskokom i elementima iz prethodnog razreda.

Lopta: bacanja i hvatanja povezati sa ravnotežama, okretima i skokovima i dopuniti obavezni sastav iz trećeg razreda ovim elementima.

Obruč: zamasi u bočnoj i čeonj ravni sa prehvatanjem i niskim izbacivanjem iz ruke u ruku u mestu i kretanju (korakom, trčeći korakom i dečjim poskokom).

Plesovi: Srpsko kolo. Jedno kolo iz kraja u kojem se nalazi škola.

OSNOVI SPORTSKIH IGARA

Ponoviti vežbe osnovnih stavova iz prethodnog razreda i kombinovati sa raznim varijantama situacija igre.

Rukomet: ponoviti osnovne vežbe držanja lopte, hvatanja i dodavanja. Vežbe osnova tehnike kombinovati sa vežbama situacije u igri; šutiranje iz mesta posle vođenja i zaustavljanja; skok - šut (za naprednije). Igru 3:3 usavršiti sa konkretnim zadatkom iz osnova taktike u odbrani i napadu.

Košarka: ponoviti vežbe rukovanja loptom i usložnjavati vežbama "žongliranja"; vežbe hvatanja i dodavanja ponoviti i dalje ih primeriti situaciji njihove primene u osnovnoj taktici odbrane i napada; šutiranje ispod koša posle vođenja i zaustavljanja sa leve i desne strane ; dvokorak (za naprednije). Igra 3:3 sa konkretnim zadatkom iz osnova taktike u odbrani i napadu.

Odbojka: ponoviti vežbe dodavanja prstima iz prethodnog razreda; za naprednije učenike: primena tehnike u nekoliko situacija igre; dodavanje preko glave i bočno. Igra preko niže mreže (lastiša) na smanjenom terenu 2:2 sa primenom osnovne tehnike i za naprednije učenike 3:3 iz osnovne taktike u napadu i odbrani.

Fudbal: vođenje lopte pravolinijsko i sa promenom pravca; primanje lopte i dodavanje lopte različitim delovima stopala; šutiranje; oduzimanje lopte; igra sa osnovnim pravilima za mali fudbal.

Organizovati takmičenja između grupa u odeljenju iz sve četiri igre:

Zdravstveno vaspitanje:

- tvoja fizička forma,
- lična higijena i higijena zdravlja,
- pravilna ishrana,
- pravilan ritam rada i odmora,
- prva pomoć.

Minimalni obrazovni zahtevi:

Atletika: trčanje na 40 m iz niskog starta (bez startnih blokova). Skok uvis prekoračnom tehnikom. Skok udalj zgrčnom tehnikom, zaletom do 15 m. Trčanje na 500 m (učenici) i 400 m (učenice).

Vežbe na spravama i tlu: obavezni sastav na tlu, razboju i gredi; preskok: raznoška: na vratilu, konju sa hvataljkama i krugovima: po jedan izborni elemenat.

Osnovi timskih igara: osnovna tehnika u kretanju (odabrati 2 - 3 vežbe koje su korišćene u obučavanju i uvežbavanju).

Ritmička gimnastika i plesovi: obruč - zamasi u bočnoj ravni u kretanju sa niskim izbacivanjem iz ruke u ruku. Kolo iz kraja u kojem se nalazi škola.

Zdravstveno vaspitanje: pravilno držanje tela, lična higijena i higijena zdravlja, pravilna ishrana, ritam rada i odmora.

SLOBODNE AKTIVNOSTI

Dodatni rad organizuje se za učenike koji ispoljavaju posebnu sklonost i interesovanje za sport.

Rad se odvija u sportskim sekcijama ili školskim ekipama koje se formiraju prema interesovanju, sposobnostima i polu učenika. Nastavnik sačinjava *poseban program*, uzimajući pri tom u obzir materijalne i prostorne uslove rada, uzrasne karakteristike i sposobnosti učenika, kao i takmičarski program za školsku populaciju.

AKTIVNOSTI U PRIRODI - OBAVEZNI PROGRAM

Iz fonda radnih dana, predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u prirodi: *dva krosa - jesenji i prolećni* (dužinu staze određuje stručni aktiv).

KURSNI OBLICI I OBAVEZAN STRUČNO-PEDAGOŠKI RAD

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj i radnih dana predviđenih zajedničkim planom, škola organizuje aktivnosti u časovnoj, školskoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada, kao i obavezan stručno-instruktivni rad.

Plivanje

Učenici mlađih razreda treba da imaju po jedan kurs plivanja u svakom razredu, a najmanje jedan tokom četvorogodišnjeg školovanja u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Kurs plivanja planira se za 12 časova od ukupnog fonda predviđenog za zajednički program. Nastavnik ili instruktor sprovodi obuku plivanja i usavršavanje obučene tehnike. Na kraju obuke, učenik treba da prepliva najmanje do 20 m izabranom tehnikom.

Sportska aktivnost od značaja za društvenu sredinu

Iz fonda časova za zajednički programski sadržaj škola može da planira 12 časova za onu sportsku aktivnost koja nije obuhvaćena ovim zajedničkim programom, a za koju sredina u kojoj je škola ima interesovanja (stoni tenis, borilački sportovi, veslanje i kajakarenje,...). Ova aktivnost planira se za učenike od trećeg do osmog razreda, a program priprema i sprovodi nastavnik ili instruktor.

KOREKTIVNO-PEDAGOŠKI RAD

Korektivno-pedagoški rad organizuje se za učenike sa posuralnim poremećajima.

ŠKOLSKA I DRUGA TAKMIČENJA

Škola organizuje i sprovodi sportska takmičenja kao integralni deo procesa fizičkog vaspitanja, prema planu stručnog aktiva u i to:

Obavezna unutarškolska i međuodeljenjska takmičenja u:

- gimnastici (u zimskom periodu),
- atletici (u prolećnom periodu),
- najmanje u jednoj sportskoj igri (u toku godine).

Stručni aktiv i škola planiraju i programiraju unutarškolska takmičenja i prilagođavaju ih kalendaru školskih sportskih takmičenja u organizaciji Ministarstva prosvete i sporta.

OBAVEZNI PROGRAM - IZABRANE SPORTSKE GRANE

Obavezni program - izborne sportske grane ostvaruje se sa po jednim časom sedmično u svakom razredu od 4 do 8 razreda(obavezno). Obavezni program - izborne sportske grane, odnosi se na izabranu sportsku granu, po izboru učenika, a u skladu sa mogućnostima škole. Učenicima se pruža prilika da, svojim izborom uz savet nastavnika fizičkog vaspitanja, zadovolje svoje želje i interesovanja.

Za sportske grane učenici se opredeljuju na početku školske godine. Jedna izabrana sportska grana obrađuje se tokom školske godine. U mešovitim odeljenjima (devojčice i dečaci) mogu se izabrati dve sportske grane. Nastava je obavezna za sve učenike u odeljenju i pripada redovnom rasporedu časova.

Časovi obaveznog programa - izabrane sportske grane za učenike mogu se organizovati na način koji najviše odgovara mogućnostima škole (mogu biti održavani u suprotnoj smeni - npr. časovi plivanja i dr.).

U slučajevima kad škola ne raspolaže predviđenim uslovima za realizaciju obaveznog programa - izabrane sportske grane, aktiv učitelja i nastavnika fizičkog vaspitanja predlaže učenicima onu sportsku granu čiji se program može realizovati.

Sadržaj obaveznog programa - izabrane sportske grane, ostvaruje se: u objektu škole; van škole u odgovarajućim vežbalištima (sportska hala, bazen, otvoreni tereni, klizališta, ski tereni itd).

Sadržaj obaveznog programa - izabrane sportske grane predlažu nastavnici fizičkog vaspitanja, a u skladu sa interesovanjima učenika, materijalnom opremljenošću škole, uzrasnim karakteristikama učenika i stečenim stručnim kvalifikacijama nastavnika.

Organizacija ostvarivanja obaveznog programa - izabrane sportske grane (u istoj ili suprotnoj smeni) usklađuje se sa uslovima rada škole.

Način ostvarivanja programa

Osnovne karakteristike programa

1. Programska koncepcija fizičkog vaspitanja u osnovnoj školi zasniva se na jedinstvu nastavnih, vančasovnih i vanškolskih organizacionih oblika rada, kao osnovne pretpostavke za ostvarivanje cilja fizičkog vaspitanja.
2. Program fizičkog vaspitanja pretpostavlja da se kroz razvijanje fizičkih sposobnosti i sticanje mnoštva raznovrsnih znanja i umenja, učenici osposobljavaju za zadovoljavanje individualnih potreba i sklonosti, u krajnjem, za korišćenje fizičkog vežbanja u svakodnevnom životu. Iz tih razloga, u programu su precizirani operativni zadaci s obzirom na pol i uzrast učenika, a program se ostvaruje kroz sledeće etape: utvrđivanje stanja; određivanje radnih zadataka za pojedince i grupe učenika; utvrđivanje sredstava i metoda za ostvarivanje radnih zadataka; ostvarivanje vaspitnih zadataka; praćenje i vrednovanje efekata rada; ocenjivanje.
3. Programski zadaci ostvaruju se, osim na redovnim časovima, i kroz vančasovne i vanškolske organizacione oblike rada, kao što su izlet, kros, kursni oblici, slobodne aktivnosti, takmičenja, korektivno-pedagoški rad, dani sporta, priredbe i javni nastupi.
4. Da bi fizičko vaspitanje bilo primereno individualnim razlikama učenika, koji se uzimaju kao kriterij u diferenciranom pristupu, nastavnik će svakog učenika usmeravati na one programske sadržaje u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada koji odgovaraju njegovim individualnim interesovanjima i mogućnostima.
5. Program polazi od činjenice da se cilj fizičkog vaspitanja ne može ostvariti bez aktivnog i svesnog učešća učenika u nastavnim i drugim oblicima rada, te se predviđa sticanje određenih teorijskih znanja, koja omogućavaju učeniku da shvati zakonitosti procesa na kojima se zasniva fizičko vežbanje. Teorijsko obrazovanje treba da bude usklađeno sa nivoom intelektualne zrelosti i znanjima koje su učenici stekli u drugim nastavnim predmetima. Za obradu pojedinih tema ne predviđaju se posebni časovi, već se koriste razne mogućnosti da se u toku vežbanja učenicima pružaju potrebne informacije u vezi sa konkretnim zadatkom.
6. Učenicima, koji usled oslabljenog zdravlja, smanjenih fizičkih ili funkcionalnih sposobnosti, lošeg držanja tela i telesnih deformiteta ne mogu da prate obavezni program, obezbeđen je korektivno-pedagoški rad, koji se realizuje u saradnji sa odgovarajućom zdravstvenom ustanovom.
7. Programski sadržaji odnose se na one vežbe i motoričke aktivnosti koje čine osnov za sticanje trajnih navika za vežbanje i za koje škola ima najviše uslova da ih realizuje (prirodni oblici kretanja, vežbe oblikovanja, atletika, vežbe na tlu i spravama, ritmička gimnastika, igre). Kako su za ostvarivanje postavljenog cilja pogodne i one motorne aktivnosti koje nisu obuhvaćene obaveznim programom, predviđaju se kursni oblici nastave. To su skijanje, plivanje, klizanje, veslanje, kao i one aktivnosti za koje je zainteresovana sredina u kojoj škola živi i radi.
8. Radi ostvarivanja postavljenih programskih zadataka, određenim zakonskim regulativima, precizira se obaveza škole da obezbedi sve prostorne i materijalne uslove rada za uspešno ostvarivanje vrlo složenih društvenih interesa u školskom fizičkom vaspitanju.

Organizacija obrazovno-vaspitnog rada

Proces fizičkog vaspitanja usmeren je na:

- razvijanje fizičkih sposobnosti,
- usvajanje motoričkih znanja, umenja i navika,
- teorijsko obrazovanje.

Ove komponente čine jedinstven i veoma složen proces fizičkog vaspitanja, a u praksi svi ti zadaci prožimaju se i povezuju sa situacijama koje nastaju u toku rada.

1. U cilju *razvijanja fizičkih sposobnosti* - snage, brzine, izdržljivosti, preciznosti, gibljivosti i pokretljivosti, na svim časovima, vančasovnim i vanškolskim oblicima rada, sprovodi se niz postupaka (metoda) i oblika rada putem kojih se postižu optimalne vrednosti ovih sposobnosti, kao osnov za uspešno sticanje motoričkih znanja, umenja, navika i formiranja pravilnog držanja tela.

2. *Programski sadržaji* dati su po razredima, a gde je to potrebno, odvojeno i prema polu. Akcenat se stavlja na one motoričke aktivnosti kojima se najuspešnije može suprotstaviti posledicama svakodnevnih hipokinezija i na one koji su u našoj sredini najrazvijeniji i za koje ima interesovanja u pojedinim sredinama.

U trećem i četvrtom razredu može se organizovati predmetna nastava

2.1. Od organizacionih oblika rada koji treba da doprinesu usvajanju onih umenja i navika koji su od značaja za svakodnevni život, program se realizuje u vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada i predviđa:

- kursne oblike rada;
- korektivno-pedagoški rad;
- izlete;
- kroseve;
- takmičenja;
- slobodne aktivnosti.

Kursni oblici rada

Program kursnih oblika smatra se integralnim delom obaveznog nastavnog programa. S obzirom na to da se za njegovu realizaciju traže specifični materijalni uslovi, ovu nastavu treba organizovati na poseban način: na časovima u rasporedu redovne nastave, u drugim objektima, u suprotnoj smeni od redovne nastave (plivanje) i na drugim objektima, a u za to planirane dane.

Programom se predviđa najmanje jedan *kurs za obuku plivanja* od prvog do četvrtog razreda i aktivnosti koja je od interesa za sredinu kojoj škola živi i radi.

Razredni učitelj (ili predmetni nastavnik) treba da upućuju učenike da u slobodno vreme *samostalno vežbaju*, jer se sadržaji u najvećoj meri savladavaju samo na času fizičkog vaspitanja. Zbog toga bi se ova uputstva prvenstveno odnosila na one učenike čije fizičke i motoričke sposobnosti ne zadovoljavaju, ali i na ostale, kako bi stekli trajnu naviku za vežbanje. U tom smislu tokom časova fizičkog vaspitanja razredni učitelj i nastavnik treba da učenicima prikaže i objasni vežbe, koje za određeno vreme oni treba kod svojih kuća, samostalno, ili uz pomoć drugih, da savladaju. Posle izvesnog perioda, razredni učitelj ili nastavnik, na redovnim časovima kontrolisaće šta je učenik od postavljenih zadataka ostvario.

Korektivno-pedagoški rad organizuje se sa učenicima koji imaju loše držanje tela (posturalni poremećaji). Rad sprovodi nastavnik u saradnji sa lekarom ili fizijatrom koji utvrđuje vrstu i stepen deformiteta i, s tim u vezi, vežbe koje treba primeniti. Teži slučajevi telesnih deformiteta tretiraju se u specijalizovanim zdravstvenim ustanovama.

Svi učenici, koji se upućuju i na korektivno-pedagoški rad, uz ograničenja, vežbaju na redovnim časovima i najmanje jednom nedeljno na časovima korektivno-pedagoškog rada. Program sačinjavaju nastavnik i lekar specijalista, i on treba da je primeren zdravstvenom stanju učenika.

Izleti se mogu organizovati po odeljenjima, ili sa više odeljenja, a njihove operativne zadatke, kao i lokaciju, utvrđuju razredna veća. U četvrtom razredu organizuju se dva poludnevna izleta sa obaveznom pešačenjem od 6 kilometara u oba pravca. Izleti se organizuju u radne dane ili subotom.

Krosevi se održavaju dva puta godišnje za sve učenike. Organizacija ovog zadatka zbog velikog broja učesnika, osim što pripada nastavniku fizičkog vaspitanja, zadatak je i svih nastavnika škole. Održavanje kroseva pretpostavlja blagovremene i dobre pripreme učenika. Kros se održava u okviru radnih dana, planiranih za ovu aktivnost. Aktiv nastavnika utvrđuje mesto održavanja i dužinu staze, kao i celokupnu organizaciju.

Takmičenja učenika čine integralnu komponentu procesa fizičkog vaspitanja na kojima učenik proverava rezultat svoga rada. Škola je obavezna da stvori materijalne, organizacione i druge uslove kako bi školska takmičenja bila dostupna svim učenicima. Aktiv nastavnika na početku školske godine sačinjava plan takmičenja (propozicije, vreme...). Obavezna su unutarodeljenjska i međuodeljenjska takmičenja iz *atletike, vežbi na tlu i spravama i jedne sportske igre*. Učenici učestvuju i na onim takmičenjima koja su u programu Ministarstva prosvete i sporta.

Slobodne aktivnosti - sekcije organizuju se najmanje jednom nedeljno prema planu rada kojeg sačinjavaju nastavnik razredne nastave i nastavnik fizičkog vaspitanja. Na početku školske godine, učenici se opredeljuju za jednu od aktivnosti za koje škola ima uslova da ih organizuje. Časovi slobodnih aktivnosti organizuju se za više sportskih grana.

Zahtev da se cilj fizičkog vaspitanja ostvaruje i preko onih organizacionih oblika rada koji se ostvaruju u vančasovno i vanškolsko vreme, podrazumeva i prilagođavanje celokupne organizacije i režima rada škole, te će se u koncipiranju godišnjeg programa rada vaspitno-obrazovno delovanje proširiti i na ove organizacione oblike rada i za njihovu realizaciju obezbediti potreban broj dana i neophodni materijalni uslovi za rad. Na taj način, čitav proces fizičkog vaspitanja u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada biće jedinstven i pod kontrolnom ulogom škole, kao najodgovornijeg i najstručnijeg društveno-vaspitnog faktora, kako bi se sačuvala osnovna programska koncepcija nastave fizičkog vaspitanja.

3. *Teorijsko obrazovanje* podrazumeva sticanje određenih znanja putem kojih će učenici upoznati suštinu vežbaonog procesa i zakonitosti razvoja mladog organizma, kao i sticanje higijenskih navika, znanja o zdravlju, kako bi shvatili krajnji cilj koji fizičkim vaspitanjem treba da se ostvari. Sadržaji se realizuju na redovnim časovima, na vančasovnim i vanškolskim aktivnostima, uz praktičan rad i za to se ne predviđaju posebni časovi.

Iz oblasti zdravstvenog vaspitanja teorijski deo programskih sadržaja realizuju se u toku nastavne školske godine sa četiri časa (dva u prvom polugodištu i dva u drugom polugodištu) i na svakom praktičnom času. Nastavnik realizuje predložene teme određuje teme, shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika i integrisanim tematskim planiranjem kroz obavezne i izborne predmete. Prilikom donošenja godišnjeg plana i programa vaspitno-obrazovnih zadataka škole, na nivou aktiva i nastavničkog veća, usaglašavaju se tematska područja koja će se realizovati iz oblasti zdravstvenog vaspitanja.

Časovi fizičkog vaspitanja - organizacija i osnovni didaktičko-metodički elementi

Osnovne karakteristike časova fizičkog vaspitanja treba da budu: jasnoća nastavnog sadržaja; optimalno korišćenje raspoloživog prostora, sprava i rekvizita; izbor racionalnih oblika i metoda rada; izbor vežbi optimalne obrazovne vrednosti; funkcionalna povezanost svih delova časa - unutar jednog i više uzastopnih časova jedne nastavne teme; puna vedrina i aktivnost učenika tokom časa - motorička i misaona; vizualizacija pomoću savremenih tehničkih sredstava.

U četvrtom razredu časovi se moraju dobro organizovati, kako u pogledu jasnih i preciznih oblika i metoda rada, tako i u pogledu stvaranja radne i vedre atmosfere. U didaktičkoj četvorodelnoj podeli treba da preovladaju igre, ali i sadržaji koji zahtevaju preciznost izvođenja, a kojima prethode tačna uputstva učitelja ili predmetnog nastavnika. Zatim, učitelj ili predmetni nastavnik treba da prati tok rada i ukazuje na greške, kako bi sadržaji, pretežno prirodnog karaktera, dali dobru osnovu za usvajanje sadržaja sa konvencionalno složenijom biomehaničkom strukturom, koji se planiraju za naredne razrede. Od metoda preovladava metod žive reči, praktični prikazi zadatka od strane učitelja ili učenika starijih razreda, kao i prikazi prigodnih sadržaja putem slika, skica i video-tehnike. Na kraju časa, učitelj ili predmetni nastavnik, prigodnim rečima treba da da ocenu rada tokom proteklog časa i učenike upozna sa narednim sadržajem. Nikako ne treba da se dogodi situacija da deci nije jasno koje sadržaje su uvežbavali i u kojoj meri su ih savladali. U tom cilju će i pedagoške mere, kao što su pohvale i isticanje dobrih primera izvođenja, uticati na efikasniju saznavnu funkciju i motivisanost za usvajanje određenih znanja i sticanje navika, pošto deca u ovom uzrastu imaju velike potrebe za takmičenjem, što samo treba pozitivno usmeriti.

Prilikom izbora oblika rada, učitelj ili predmetni nastavnik treba da uzmu u obzir prostorne uslove rada, broj učenika na času, broj sprava i rekvizita, dinamiku obučavanja i uvežbavanja nastavnog zadatka, što znači da prednost ima onaj oblik rada (frontalni, grupni, individualni) koji se pravovremeno primenjuje. *Frontalni rad* se obično primenjuje u početnoj fazi obučavanja i kada je obezbeđen dovoljan prostor i broj rekvizita u odnosu na broj učenika (trčanja, vežbe na tlu, elementi timskih igara); *grupni rad* sa različitim zadacima primenjuje se u fazi uvežbavanja i to tako da su grupe stalne za jednu tematsku oblast, sastavljene prema individualnim sposobnostima učenika (homogenizirane), a koje i čine osnov u diferenciranom pristupu izboru sadržaja, u odnosu na te individualne sposobnosti, radna mesta u grupnom radu, osim glavnog zadatka, treba da sadrže i pomoćne sprave za uvežbavanje delova biomehaničke strukture glavne vežbe (predvežbe), kao i one vežbe koje se odnose na razvijanje one sposobnosti koja je relevantna za izvođenje glavne vežbe (najviše tri vežbe). Radno mesto je po sadržaju konzistentno u odnosu na glavni zadatak, što je u skladu sa principima intenzivno organizovane nastave. *Individualan rad* primenjuje se za učenike manjih sposobnosti, kao i za učenike natprosečnih sposobnosti.

Prilikom izbora metodskih postupaka obučavanja i uvežbavanje motoričkih zadataka, nastavnik treba da odabere vežbe takve obrazovne vrednosti koje će za raspoloživ broj časova obezbediti optimalno usvajanje tog zadatka.

Demonstracija zadatka mora da bude jasna i precizna uz korišćenje savremenih mogućnosti.

Planiranje obrazovno-vaspitnog rada

Nastava fizičkog vaspitanja organizuje se sa po 3 časa nedeljno. Nastavnik treba da izradi:

- *opšti globalni plan rada*, koji sadrži sve organizacione oblike rada u časovnoj, vančasovnoj i vanškolskoj organizaciji rada sa operativnim elementima za konkretnu školu;

- *opšti globalni plan po razredima*, koji sadrži organizacione oblike rada koji su predviđeni za konkretan razred i njihovu distribuciju po ciklusima. Zatim, ovaj plan rada sadrži distribuciju nastavnog sadržaja i broj časova po ciklusima i služi kao osnova za izradu operativnog plana rada po ciklusima;
- *plan rada po ciklusima sadrži* obrazovno-vaspitne zadatke, sve organizacione oblike rada koji se realizuju u konkretnom ciklusu, raspored nastavnog sadržaja sa vremenskom artikulacijom (mesec, broj časova i redni broj časova) i methodske napomene.

Nastavno gradivo podeljeno je u tri ciklusa, ili četiri, ukoliko se za taj razred predviđa kursni oblik. To su:

- jedan ciklus za atletiku,
- jedan ciklus za vežbe na tlu i spravama,
- jedan ciklus za timsku igru,
- jedan ciklus za kursni oblik (ukoliko je planiran za određeni razred u časovnoj organizaciji rada),
- teorijski deo (2+2) za realizaciju tema iz zdravstvenog vaspitanja.

Ukoliko se organizuje kursni oblik za aktivnost u časovnoj organizaciji rada, onda se planira četvrti ciklus, tako što se po četiri časa oduzima od prva tri ciklusa. Nastavno gradivo po ciklusima može da se ostvaruje u kontinuitetu za jedan vremenski period (npr. atletika u jesenjem, vežbe na tlu i spravama u zimskom i timska igra u prolećnom), ili u dva perioda (npr. trčanja i skokovi iz atletike u jesenjem, a bacanja u prolećnom periodu).

Praćenje i vrednovanje rada učenika

Praćenje napretka učenika obavlja se sukcesivno u toku cele školske godine, na osnovu jedinstvene metodologije koja predviđa sledeće tematske celine. U četvrtom razredu ocenjivanje se vrši bročano, na osnovu ostvarivanja operativnih zadataka i minimalnih obrazovnih zahteva.

1. Stanje motoričkih sposobnosti;
2. Usvojene zdravstveno-higijenske navike;
3. Dostignuti nivo savladanosti motornih znanja, umenja i navika u skladu sa individualnim mogućnostima;
4. Odnos prema radu.

1. Praćenje i vrednovanje motoričkih sposobnosti vrši se na osnovu savladanosti programskog sadržaja kojim se podstiče razvoj onih fizičkih sposobnosti za koje je ovaj uzrast kritičan period zbog njihove transformacije pod uticajem fizičkih aktivnosti-koordinacija, gipkost, ravnoteža, brzina, snaga i izdržljivost.

2. Usvojenost zdravstveno-higijenskih navika, prati se na osnovu utvrđivanja nivoa pravilnog držanja tela i održavanja lične i kolektivne higijene a takođe i na osnovu usvojenosti i primene znanja iz oblasti zdravlja.

3. Step savladanosti motornih znanja i umenja sprovodi se na osnovu minimalnih programskih zahteva, koji je utvrđen na kraju navođenja programskih sadržaja.

4. Odnos prema radu vrednuje se na osnovu redovnog i aktivnog učestvovanja u nastavnom procesu, takmičenjima i vanškolskim aktivnostima.

Ocenjivanje učenika u okviru praćenja i vrednovanja nastavnog procesa, vrši se na osnovu pravilnika o ocenjivanju učenika osnovne škole i na osnovu savremenih didaktičko metodičkih znanja.

Pedagoška dokumentacija i didaktički materijal

Obavezna pedagoška dokumentacija je:

1. *Dnevnik rada*, struktura i sadržaj utvrđuje se na republičkom nivou, i odobrava ga ministar, a nastavniku se ostavlja mogućnost da ga dopuni onim materijalom za koje ima još potrebe.
2. *Planovi rada*: godišnji, po razredima i ciklusima, plan stručnog aktiva, plan vančasovnih i vanškolskih aktivnosti i praćenje njihove realizacije.
3. *Pisane pripreme* nastavnik sačinjava za pojedine nastavne teme koje sadrže: vremensku artikulaciju ostvarivanja nastavne teme (ukupan i redni broj časova, vreme realizacije), konzistentnu didaktičku strukturu časova (oblike rada, metodičke postupke obučavanja i uvežbavanja).
4. *Radni karton*: treba da ima svaki učenik sa programom vežbaonog sadržaja kojeg sačinjava učitelj ili predmetni nastavnik, a koji su prilagođeni konkretnim uslovima rada.
5. *Formulari za obradu podataka za*: stanje fizičkih sposobnosti, realizaciju programskih sadržaja u časovnoj i vančasovnoj organizaciji rada.
6. *Očigledna sredstva*: crteži, konturogrami, video-trake aranžirane, tablice orijentacionih vrednosti motoričkih sposobnosti, raznovrsna obeležavanja radnih mesta i drugi pisani materijali koji upućuju učenike na lakše razumevanje radnih zadataka.

IZBORNI NASTAVNI PREDMETI

VERSKA NASTAVA

Cilj i zadaci

Ciljevi verske nastave jesu da se njome posvedoče sadržaj vere i duhovno iskustvo tradicionalnih crkava i religijskih zajednica koje žive i deluju na našem životnom prostoru, da se učenicima pruži celovit religijski pogled na svet i život i da im se omogući slobodno usvajanje duhovnih i životnih vrednosti Crkve ili zajednice kojoj istorijski pripadaju, odnosno čuvanje i negovanje sopstvenog verskog i kulturnog identiteta. Upoznavanje učenika sa verom i duhovnim iskustvima sopstvene, istorijski date Crkve ili verske zajednice treba da se ostvaruje u otvorenom i tolerantnom dijalogu, uz uvažavanje drugih religijskih iskustava i filozofskih pogleda, kao i naučnih saznanja i svih pozitivnih iskustava i dostignuća čovečanstva.

Zadaci verske nastave su da kod učenika:

- razvija otvorenost i odnos prema Bogu, drugačijem i savršenom u odnosu na nas, kao i otvorenost i odnos prema drugim ličnostima, prema ljudima kao bližnjima, a time se budi i razvija svest o zajednici sa Bogom i sa ljudima i posredno se suzbija ekstremni individualizam i egocentrizam;
- razvija sposobnost za postavljanje pitanja o celini i konačnom smislu postojanja čoveka i sveta, o ljudskoj slobodi, o životu u zajednici, o fenomenu smrti, o odnosu sa prirodom koja nas okružuje, kao i o sopstvenoj odgovornosti za druge, za svet kao tvorevinu Božju i za sebe;
- razvija težnju ka odgovornom oblikovanju zajedničkog života sa drugim ljudima iz sopstvenog naroda i sopstvene Crkve ili verske zajednice, kao i sa ljudima, narodima, verskim zajednicama i kulturama drugačijim od sopstvene, ka iznalaženju ravnoteže između zajednice i vlastite ličnosti i ka ostvarivanju susreta sa svetom, sa prirodom, i pre i posle svega, sa Bogom;
- izgradi sposobnost za dublje razumevanje i vrednovanje kulture i civilizacije u kojoj žive, istorije čovečanstva i ljudskog stvaralaštva u nauci i drugim oblastima;
- izgradi svest i uverenje da svet i život imaju večni smisao, kao i sposobnost za razumevanje i preispitivanje sopstvenog odnosa prema Bogu, ljudima i prirodi.

VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS

Naziv predmeta: **VERSKA NASTAVA - PRAVOSLAVNI KATIHIZIS**

Godišnji fond časova: **36**

Razred: **Četvrti**

TEMA (nastavne jedinice)	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će:	PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
I - UVOD 1. Družimo sa Bogom i svetima - uvodni čas	• upoznavanje učenika sa sadržajima i načinom rada • učenik će biti motivisan da pohađa časove verske nastave	<i>Kognitivni aspekt:</i> • steći osnovne informacije o temama koje će se obrađivati u nastavi Pravoslavnog katihizisa tokom četvrtog razreda • uočiti kakvo je njegovo predznanje iz gradiva obrađenog u prethodnom razredu školovanja <i>Afektivni aspekt :</i> • želeti da aktivno učestvuje na časovima verske nastave	• Upoznavanje sa sadržajem programa i načinom rada	Katihizacija kao liturgijska delatnost-zajedničko je delo katihe (veroučitelja) i njegovih učenika. Katiheta (veroučitelj) bi trebalo stalno da ima naumu da katiheza ne postoji radi gomilanja informacija ("znanja o veri"), već kao nastojanje da se učenje i iskustvo Crkve lično usvoje i sprovedu u život kroz slobodno učešće u bogoslužbenom životu Crkve. Na početku svake nastavne teme učenike bi trebalo upoznati sa ciljevima i ishodima nastave, sadržajima po temama, načinom ostvarivanja programa rada, kao i sa načinom vrednovanja njihovog rada. Vrste nastave Nastava se realizuje kroz sledeće oblike nastave:

II - CRKVA JE NAŠ IZBOR 2. Zajednica je osnov života 3. Crkva je naš izbor 4. Crkva je zajednica sa Svetom Trojicom 5. Crkva je cilj stvaranja sveta 6. Svet izvan zajednice sa Bogom 7. Svet u zajednici sa Bogom	• Pružiti učenicima neophodno znanje da postojanje sveta ima svoj cilj - da postane Crkva; • Razvijanje svesti učenika da je sve stvoreno da postoji u zajednici sa Bogom; • Ukazati učenicima na značenje reči Crkva; • Razvijanje svesti učenika da smo u Crkvi pozvani na život u zajednici.	<i>Kognitivni aspekt:</i> • uočiti važnost postojanja zajednice • uočiti razliku između Crkve i svake druge zajednice; • uočiti da je Crkva slobodna zajednica u kojoj učestvuju samo oni koji to žele; • znati da se oni koji su u zajednici sa Hristom nazivaju hrišćani i da je Crkva njihova zajednica; • znati da se zajednica Boga, ljudi i prirode zove Crkva; • uočiti da izvan Crkve svet ne može postojati večno. <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut da aktivno učestvuje u životu Crkve • biti podstaknut da prepoznaje život kao dar Božji; • biti podstaknut da prepoznaje Život Večni kao Božji dar.	• Priča "Nedostajati" (za zajednicu kao osnov života) T. Telehton • Pesma Sv. Vladike Nikolaja "Zajedničarenje sa nebom" • Odabrani odeljci iz knjige "Iz Ja-grada u Ti-grad" • Odlomak iz pesme "Zimska idila" Vojislava Ilića	• teorijska nastava (32 časova) • praktična nastava (2 časa) Mesto realizacije nastave • Teorijska nastava se realizuje u učionici; • Praktična nastava se realizuje u crkvi - učešćem u liturgijskom sabranju; Didaktičko metodička uputstva za realizaciju nastave • Uvodne časove trebalo bi osmisлити tako da doprinesu međusobnom upoznavanju učenika, upoznavanju učenika s ciljevima, ishodima, nastavnim sadržajima, ali i tako da nastavnik stekne početni uvid u to kakvim predznanjima i stavovima iz područja Pravoslavnog katihizisa, grupa raspolaže. • Realizacija programa trebalo bi da se odvija u skladu s principima savremene aktivne nastave, koja svojom dinamikom podstiče učenike na istraživački i problemski pristup sadržajima tema. U toku realizacije stavljati naglasak više na doživljajno i formativno, a manje na saznanje i informativno. • Kvalitet nastave se postiže kada se nastavni sadržaji realizuju u skladu sa savremenim pedagoškim zahtevima u pogledu upotrebe raznovrsnih metoda, oblika rada i nastavnih sredstava. • Imajući u vidu zahteve nastavnog programa i mogućnosti transponovanja nastavnog sadržaja u pedagoško didaktička rešenja, nastavnik bi trebalo da vodi računa i o psihološkim činionicima izvođenja nastave - uzrastu učenika, nivou psihofizičkog razvoja, interesovanjima, sklonostima, sposobnostima i motivaciji učenika. • U ostvarivanju savremene nastave nastavnik je izvor znanja, kreator, organizator i koordinator učeničkih aktivnosti u nastavnom procesu. • Nastava je uspešno realizovana ako je učenik spreman da Crkvu shvati kao prostor za ostvarivanje svoje ličnosti kroz zajedničarenje sa bližnjima i Trojičnim Bogom koji postaje izvor i punoća njegovog života. Evaluacija nastave Evaluaciju nastave (procenjivanje uspešnosti realizacije nastave i ostvarenosti zadataka i ishoda nastave) nastavnik će ostvariti na dva načina: • procenjivanjem reakcije učenika ili prikupljanjem komentara učenika putem anketnih evaluacionih listića;
III - HRISTOS NAS SVE ZOVE 8. Hristos poziva Apostole 9. Vera osnov zajednice 10. Apostoli pozivaju svet 11. Čovek samo srcem jasno vidi 12. Hristos nas zove 13. Božić	• Omogućiti učenicima da uoče da Hristos zove sve ljude u zajednicu sa Njim; • Ukazati učenicima na značaj vere za ostvarenje zajednice sa Bogom; • Omogućiti učenicima da se upoznaju sa novozavetnim svedočanstvom o Hristu i Apostolima.	<i>Kognitivni aspekt:</i> • uočiti da nas Hristos poziva u lični odnos - zajednicu ljubavi; • uvideti da su apostoli ljudi koji su slični nama; • uočiti da je vera osnov zajednice sa Bogom; • uvideti da su Apostoli pozivali ljude u zajednicu ljubavi sa Hristom; • razumeti značaj Hristovog ovaploćenja (rađanja); • Usvojiti tekst i melodiju pesme "Zvezda se zasja" <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut da doživi Hrista	• Prilagođena i prepričana novozavetna priča o Hristovom pozivu Apostola • Novozavetna priča o ap. Petru kada tone • O delima Apostola • "Mali princ", A. S. Egziperi - odlomci • Pesma "Zvezda se zasja"	

		kao Ličnost koja nam ide u susret.		• proverom znanja koje učenici usvajaju na času i ispitivanjem stavova; Ocenjivanje Neposredno opisno ocenjivanje učenika može se vršiti kroz: • usmeno ispitivanje; • pismeno ispitivanje; • posmatranje ponašanja učenika; Okvirni broj časova po temama Uvod - 1 Crkva je naš izbor - 7 Hristos nas sve zove - 7 Divan je Bog u svetima svojim - 7 Značaj orlinskog života - 7 Sa nama je Bog - 4 Evaluacija - 1+2
IV - DIVAN JE BOG U SVETIMA SVOJIMA 14. Svetitelji - svedoci ljubavi Božje 15. Sveti Sava - putevoditelj u život večni 16. Uspinjanje ka Hristu (opis n.j - priča o Zakheju) 17. Sveti Simeon Bogoprimećak - susret sa Hristom 18. Liturgijsko putovanje zajednice svih svetih	• Omogućiti učenicima da uoče da su svetitelji naši putevoditelji ka Carstvu Božjem; • Omogućiti učenicima da uoče značaj želje za ostvarivanje zajednice sa Bogom; • Ukazati učenicima da je Liturgija zajednica svih svetih sa Bogom.	Kognitivni aspekt: • postupno izgrađivati svest o tome ko su svetitelji; • uvideti da su svi pozvani da budu svetitelji; • uočiti važnost svetitelja kao naših uzora za ostvarivanje ličnog jedinstva sa Bogom; • znati kakvu važnost Savine reči i dela imaju za nas danas; • uočiti da je za ostvarivanje jedinstva sa Bogom potrebna iskrena želja; • znati da je Liturgija način na koji svi ostvarujemo zajednicu sa Bogom; • prepoznati da u našu zajednicu sa Bogom uvodimo sve one (i sve ono) što volimo. Afektivni aspekt: • biti podstaknut da sleduje svetiteljima Božjim i da bude dobar čovek; • biti podstaknut da prepoznaje ljubav kao najveću vrlinu.	• Prilagođena i prepričana neka žitija svetih • Priče iz života Svetoga Save • Pripovest o Svetom Savi, njegovim delima i duhovnim podvizima. Ukazati na neke od najvažnijih pouka iz knjiga koje je Sveti Sava napisao (Žitije Sv. Simeona, Zakonopravilo, Hilendarski tipik, Studenički tipik,) • Odlomak iz knjige Mihajla Pupina " Sa pašnjaka do naučenjaka" (odlomak u kome se govori o našoj veri i Svetome Savi) • Priča o Zakheju - prepričana i prilagođena • Praznik Sretenje Gospodnje • Sv. Vladika Nikolaj odlomak iz "Nebeske Liturgije"	
V - ZNAČAJ VRLINSKOG ŽIVOTA 19. Na putu svetosti 20. Usavršavanju nema kraja 21. Put ka večnosti 22. Hrišćanske vrline 23. Vrlinoslov - sveti nas uče	• Omogućiti učenicima da shvate greh kao promašaj cilja; • Pružiti učenicima mogućnost da razumeju da je samoljublje izvor greha; • Omogućiti učenicima da uoče šta su vrline; • Ukazati učenicima da vrline predstavljaju prihvatanje Božje volje; • Pružiti učenicima mogućnost da primete da oni	Kognitivni aspekt: • uvideti da se greh javlja kao posledica odsustva istinske ljubavi; • uočiti da je greh naš pogrešan izbor; • uvideti šta je samoljublje i po čemu se ono razlikuje od ljubavi; • uvideti da bez vrlina nema ljubavi; • uočiti da je samo vrlinama moguće ostvariti odnos ljubavi sa Bogom i	• Greh kao promašaj cilja • Posledice pada u greh • Obrada odabranih poglavlja iz knjige "Iz Ti-grada u Nebeski grad" • Pouke svetih: Grigorije S. Petrov; • Vaskršnja priča darovi dobrog mudraca Hristu Spasitelju "Četvrti mudrac"; • Sveti Spiridon (priča o smirenju); • Sveti Vasilije Ostroški - (priča "Svečev lijek"); • Pouke vladike Nikolaja • Sv. Justin Čelijski ("Srna u izgubljenom raju" odlomak iz kazivanja belih srna)	

	upravljaju svojom voljom i prave lične izbore.	ljudima; • upoznati najvažnije hrišćanske vrline; • uvideti da vrline nisu čoveku date, već da se za njih treba truditi; • uvideti da se i vrline usavršavaju. <i>Afektivni aspekt:</i> • biti podstaknut da sleduje svetiteljima Božjim; • biti podstaknut da se trudi da u sebi razvija hrišćanske vrline.		
VI - SA NAMA JE BOG 24. Vaskrsenje i Pedesetnica 25. Crkva je ikona Carstva Božijeg 26. Crkvena umetnost - odsjaj Carstva Božijeg	• Pružiti učenicima mogućnost da razumeju da je Crkva ikona Carstva Božijeg i da smo sa Bogom u najprisnijoj zajednici na Svetoj Liturgiji; • Omogućiti učenicima da uoče razliku između ikone i neke druge umetničke slike ili fotografije; • Omogućiti učenicima da izgrade svest o tome da ikone svedoče buduće Carstvo Božije u sadašnjem veku; • Ustanoviti obim i kvalitet znanja stečenih u toku školske godine iz Pravoslavnog katehizisa.	<i>Kognitivni aspekt:</i> • uočiti da služenjem Liturgije postajemo učesnici Carstva Božijeg i sjedinjujemo se sa Bogom; • upoznati sadržaj molitve "Care nebeski"; • uvideti da sam izgled pravoslavnog hrama izražava jedinstvo Neba i zemlje. <i>Afektivni aspekt:</i> • kod učenika će se razvijati želja za očuvanjem prirode; • biti podstaknut da uredi školski prostor najuspešnijim radovima; • biti podstaknut da i naredne godine pohađa časove Pravoslavnog katehizisa; • uočiti u kojoj meri je napredovao i savladao gradivo Pravoslavnog katehizisa četvrtog razreda osnovne škole.	• Pedesetnica - rođendan Crkve; • Molitva Care nebeski; • Kroz odlomke iz jevanđelskih tekstova, dopunjene fotografijama fresaka, prikazati domostroj spasenja.	

KORELACIJA S DRUGIM PREDMETIMA / MODULIMA:

1. Srpski jezik i književnost
2. Matematika
3. Poznavanje prirode i društva
4. Likovna kultura
5. Muzička kultura
6. Građansko vaspitanje

ISLAMSKA VERONAUKA (ILMUDIN)

VJERSKA NASTAVA - KATOLIČKI VJERONAUKE

VERSKA NASTAVA - SLOVAČKE EVANGELIČKE CRKVE A. V.

VERSKO VASPITANJE REFORMATORSKE HRIŠĆANSKE CRKVE

VERONAUKA EVANGELIČKE HRIŠĆANSKE CRKVE

VERONAUKA - JUDAIZAM

GRADANSKO VASPITANJE - SAZNANJE O SEBI I DRUGIMA

Četvrti razred

Cilj i zadaci

Opšti cilj predmeta je podsticanje razvoja ličnosti i socijalnog saznanja kod učenika IV razreda osnovne škole. Ovaj predmet treba da pruži učenicima mogućnost da postanu aktivni učesnici u procesu obrazovanja i vaspitanja, i da izgrade saznanja, umenja, sposobnosti i vrednosti neophodne za formiranje autonomne, kompetentne, odgovorne i kreativne ličnosti, otvorene za dogovor i saradnju, koja poštuje i sebe i druge.

Zadaci:

U obrazovno-vaspitnom radu na realizaciji ovog predmeta razlikujemo nekoliko osnovnih grupa zadataka:

Zadaci koji se odnose na razumevanje, usvajanje sledećih najvažnijih pojmova:

- dečja i ljudska prava i slobode - **poznavanje svojih prava, prepoznavanje najvažnijih kategorija dečjih i ljudskih prava, upoznavanje Konvencije o dečjim i ljudskim pravima, razumevanje odnosa između ljudskih prava, demokratije, mira i razvoja;**
- **identitet** - razumevanje pojma identitet, prepoznavanje svojih potreba i želja, shvatanje sebe u društvenom kontekstu, shvatanje razlike između pojedinačnog i grupnog, manjinskog i građanskog identiteta;
- **društvena odgovornost** - razumevanje pojma odgovornosti, shvatanje razlike između odgovornosti prema sebi, drugim ljudima, zajednici;
- **različitost kultura** - poznavanje najvažnijih obeležja svoje kulture i shvatanje uticaja svoje kulture na lično ponašanje, razumevanje uzroka kulturnih razlika i podsticanje shvatanja da je različitost kultura temelj bogatstva sveta, razumevanje odnosa između kulturnih razlika, ljudskih prava i demokratije, prepoznavanje i prevazilaženje stereotipa i predrasuda;
- **jednakost** - poznavanje pojma jednakosti u kontekstu rasnih, kulturnih, nacionalnih, verskih i drugih razlika;
- **pravo i pravda** - razumevanje značenja pojmova prava i pravde, shvatanje odnosa između prava i pravde; poznavanje uloge prava u osiguranju pojedinačne i društvene sigurnosti, poznavanje osnovnih posledica nepoštovanja pravnih normi;
- **mir, sigurnost i stabilnost** - razumevanje značenja pojmova mir, shvatanje uloge koju saradnja i mirno rešavanje sukoba ima za lični, nacionalni i globalni razvoj, poznavanje nekih osnovnih postupaka mirnog rešavanja sukoba;
- **demokratija** - poznavanje osnovnih obeležja demokratskog procesa i razumevanje odnosa između demokratije i dečjih i ljudskih prava.

Zadaci koji se odnose na veštine i sposobnosti:

- primena pojmova - **primerena upotreba pojmova u komunikaciji;**
- kritičko mišljenje - **preispitivanje utemeljenosti informacija, postavki i stavova;**
- jasno i razgovetno iskazivanje ličnih stavova;
- samostalno donošenje odluka i izvođenje zaključaka - **odgovornost u prosuđivanju i tumačenju;**
- saosećajna komunikacija - **iznošenje svojih osećanja, potreba, mišljenja i slušanje, razumevanje i uvažavanje tuđih;**
- istraživanje - **izbor, prikupljanje, kritička analiza i provera podataka iz više izvora kao način rešavanja problema;**
- timski rad - **prilagođavanje svoga mišljenja grupi radi iznalaženja zajedničkog rešenja;**
- nenasilno rešavanje sukoba - **dijalog, pregovaranje, argumentovano izlaganje, koji su usmereni prema zajedničkim ciljevima;**
- rukovođenje - **odgovorno upravljanje grupom prema kriterijumu opšte dobrobiti;**
- učešće - **uključivanje u proces odlučivanja od zajedničkog interesa.**

Zadaci koji se odnose na stavove i vrednosti:

- privrženost demokratskim načelima i postupcima - **dečja i ljudska prava, jednakost, pravda, društvena odgovornost, pluralizam, solidarnost, privatnost;**
- privrženost miroljubivom, participativnom i konstruktivnom rešavanju problema;

- spremnost na zastupanje i zaštitu svojih i tuđih prava;
- spremnost na preuzimanje javne odgovornosti za svoje postupke;
- zainteresovanost za svet oko sebe i otvorenost prema razlikama;
- spremnost na saosećanje sa drugima i pomoć onima koji su u nevolji;
- spremnost na suprotstavljanje predrasudama, diskriminaciji i nepravdi na svim nivoima.

Sadržaji programa

I Tema: Podsticanje grupnog rada, dogovaranja i saradnje sa vršnjacima i odraslima

1. *Roditeljski sastanak* - susret roditelja, nastavnika i učenika. Razmena o uzajamnim očekivanjima, potrebama, zahtevima, teškoćama u vezi sa ostvarivanjem programa građanskog vaspitanja,
2. *Uvodni čas* - upoznavanje učenika sa sadržajem predmeta i načinom rada.

II Tema: Dečja prava su univerzalna, jednaka za sve

1. *Drvo dečijih prava* - uvođenje ljudskih i dečjih prava u razred, podsećanje na ono što već znaju o pravima i razmatranje značaja ovih prava za sopstveni život.
2. *Pravimo reklamni štand konvencije o dečijim pravima* - učenici detaljno proučavaju jedno pravo za koje se opredele dogovaranjem, analiziraju tekst, istražuju način simboličkog prikazivanja. Uče se da objasne svoj izbor, da ga javno prezentuju u stvarnoj situaciji.
3. *Svi različiti* - svi jednaki - učenici će naučiti da se upoznaju međusobno i da razlike prihvate kao bogatstvo
4. *Nepravda je kad...* - kroz igru sastavljanja slagalice simuliraju nepravdu. Postaju svesni svoje reakcije na nepravdu i shvataju značaj saradnje za rešenje problema.
5. *Stavovi o pravdi* - povezivanje prava sa dužnostima; prihvatanje da pravedno za jednog nije uvek nužno pravedno i za drugog

III Tema: Zajedno stvaramo demokratsku atmosferu u našem razredu, školi

1. *Prava, dužnosti, pravila* - uvođenje učenika u demokratski način dogovaranja oko zajedničkih pravila, shvatanje međusobne povezanosti prava, dužnosti, pravila, zakona
2. *Uloga pravilnika, kućnog reda škole* - podsticanje učenika da odaberu vrednosti u okvirima ljudskih/dečjih prava; da ih razmatraju, upoređuju, da ih se pridržavaju. Pomoći deci da dođu do rešenja: kad je teško da poštuju pravila...
3. *Svi mi imamo predrasude* - učenici preispituju postojanje predrasuda i stereotipa vezanih za uzrast, pol, nacionalnost. Uče se da uvide uzročno-posledičnu vezu između postojanja predrasuda i kršenja prava drugih. Uče se da prepoznaju sukob različitih vrednosti.
4. *Da sam čarobnjak, ja bih* - podstaći učenike da stvaraju vizije sa značenjem, da kreiraju svet u kojem se poštuju prava, u kojem se prihvataju odgovornosti, prevazilaze stereotipi, prihvataju različitosti kao bogatstvo...
5. *Stavovi o moći* - pomoći učenicima da prepoznaju vrednosti koje podržavaju dečja/ljudska prava i razvijaju demokratske odnose. Pomoći učenicima da prepoznaju nametanje volje jednoga ili grupice u odnosu na zajedničko dogovaranje i da sagledaju posledice jednog i drugog načina ponašanja po zajednički život.

IV Tema: Živim demokratiju, demokratska akcija

1. *Sukobi i prevazilaženje sukoba, pregovaranje* - upoznavanje učenika sa konstruktivnim načinom za rešavanje međuljudskih sukoba, koji je primenljiv u raznim situacijama.
2. *Timski rad* - stavljanje učenika u situaciju u kojoj uviđaju prednost timskog rada, način funkcionisanja u timu, uloge svakog od članova tima.
3. *Da se čuje naš glas* - ohrabriti učenike da izlistaju situacije u školi za koje smatraju da ne podržavaju ili krše njihova prava na igru, razvoj, zdravlje...
4. *Delujemo jedinstveno* - upoznavanje i vođenje učenika sa i kroz demokratske procedure odlučivanja, radi dolaženja do zajedničkog rešenja problema za koji se svi zalažu
5. *Argumentujemo i zastupamo naše interese* - uče se prikupljanju podataka/argumenata, zastupanju, javnom nastupanju
6. *Tražimo zakon za...* - planiranje i sprovođenje akcije za rešavanje problema koji su odabrali

V Tema: Ljudsko biće je deo celog sveta, razvijanje ekološke svesti

1. *Međuzavisnost* - razumevanje sveta kao sistema u kome su svi elementi - ljudi, događaji, mesta - međusobno povezani
2. *Mreža života* - međuzavisnost postoji i u prirodi
3. *Brinemo o biljkama i životinjama* - kako brinemo o biljkama i životinjama, kakva je naša odgovornost prema njima

VI Tema: Evaluacija

1. *Ja pre, ja posle* - učenici se podstiču da sami procene program koji su prošli, kao i sopstveno napredovanje.
2. *Prezentacija* rezultata rada roditeljima.

Način ostvarivanja programa

Teorijski, predmet saznanje o sebi i drugima je utemeljen na interakcionoj teoriji psihičkog razvoja po kojoj je socijalna interakcija osnovni konstruktivni činilac razvoja učenika. Odlučujuću ulogu u razvoju ima upravo saradnja između odraslog i učenika u zoni narednog razvoja, tj. u oblasti onih funkcija koje u vreme interakcije još nisu razvijene kod učenika nego su u fazi nastajanja. Odrasli se pojavljuje kao organizator razmene među decom, koja će predstavljati podsticaj za razvoj njihovog socijalnog saznanja, samosvesti, moralnog i kritičkog mišljenja.

Bitne **metodičke** odrednice obrazovno-vaspitnog rada su:

- iskustveno učenje, tj. uobličavanje i poimanje ličnih, autentičnih doživljaja i stavova učenika kroz razmenu u grupi a ne prenošenje gotovih znanja;
- igrovni kontekst, tj. da kroz igru istražuju raznovrsna rešenja za probleme sa kojima se suočavaju;
- metoda participacije i interakcije omogućava učenicima da steknu samopouzdanje i da se postupno osposobe za razgovetno iznošenje svojih stavova i asertivni nastup pred drugima, da prihvate timski pristup rešavanju problema i da budu motivisani za postizanje ciljeva od zajedničkog interesa.
- metoda refleksije primerena je situacijama u kojima se javljaju suprotstavljeni stavovi i pomaže učenicima da se ispitivanjem svojih i tuđih stavova i potreba odlepe od svog stava kad je on kočnica zajedničkom rešenju, jača veštinu dokaznog mišljenja koja je temelj procesa pregovaranja.

Svaku od spomenutih metoda moguće je kombinovati sa sledećim metodama i tehnikama rada:

- istraživačke metode (projekti, analize slučaja),
- interaktivne metode (diskusija, rasprava, pregovaranje, dijalog, intervju, dopisivanje, prikupljanje pomoći),
- simulacijske metode (igra uloga, simuliranje donošenja odluka, simuliranje međukulturnih odnosa),
- igrovne metode (dramatizacija, igre uloga iz priča, igre opuštanja),
- stvaralačke metode (oluja ideja, izrada novina, pisanje pisama ili priloga za novine, obraćanje lokalnoj upravi, izrada plakata).

Kako je u predmetu građansko vaspitanje - saznanje o sebi i drugima važno da učenici stiču znanja, usvajaju vrednosti i razvijaju primerene veštine učeći sa drugima i uz njihovu pomoć, programom su predviđeni sledeći oblici obrazovno-vaspitnog rada:

- rad u paru,
- rad u grupi,
- razmena u velikoj grupi - odeljenju,
- rad celog razreda,
- individualni rad.

Pri pravljenju pripreme za realizaciju vaspitnog rada važno je voditi računa o nekoliko činilaca koji su od suštinskog značaja za kvalitetnu i razvojno podsticajnu razmenu:

- jasno artikulisanje cilja aktivnosti i dogovor o pravilima kojih treba da se pridržavaju svi učesnici razmene.

Budući da se radi o učenju kroz razmenu, ključan činilac uspešnosti razmene je kvalitet uzajamnog slušanja. Važno je da učenici uvide da slušanjem tuđih gledišta i stavova imaju priliku da sagledaju svoje polazište u novom svetlu, da ga dograde i obogate;

- raspored sedenja koji omogućuje svim učesnicima razmene da vide jedni druge;
- sled aktivnosti koji je tako koncipiran da podstiče i održava interesovanje i saznavnu motivaciju učenika. To se postiže dinamičnom smenom različitih vidova aktivnosti i razmene;
- nastava se izvodi po redosledu nastavnih jedinica kako su date **u priručniku Građansko vaspitanje - saznanje o sebi i drugima 4.**

Saglasno prirodi predmeta, njegovom cilju i zadacima nastave, učenici se ne ocenjuju klasičnim školskim ocenama niti porede. Problem može biti to što učenici žele da znaju koliko su uspešni u određenoj aktivnosti. Zadatak nastavnika je da im jasno stavi do znanja da je svaka lična ekspresija podjednako dragocena, da ohrabri decu da iznesu svoje mišljenje i kad je različito od ostalih, samo na način koji ne vređa druge. *Najvažniji zadatak odraslog u procesu vaspitanja i obrazovanja je:*

- da pomogne učenicima da formiraju pozitivnu sliku o sebi, da steknu samopouzdanje, da osete da kroz proces razmene s drugima mogu da obogate svoju ličnost i saznanje,
- da podstiče kod učenika razvoj onih stilova ponašanja kojima se štite dečja/ljudska prava i jačaju demokratski odnosi u školi.

Za ovaj predmet nastavnik mora da bude spreman da podrži učenike kad im je teško da se izraze ili da slušaju, i otvoren da čuje i ono što nije u skladu s njegovim vrednostima, bez kritikovanja i procenjivanja. Podsticajnim pitanjima treba da navede učenike da sagledaju situaciju iz druge perspektive, da kroz socio-kognitivni konflikt sami restrukturiraju svoje mišljenje i stavove.

Pošto je učenje po modelu važan oblik socijalnog učenja, bitno je da nastavnik svojim ponašanjem, načinom rada i odnosom prema učenicima demonstrira (demokratske) vrednosti koje želi da njegovi učenici usvoje.

Kriterijumi i način ocenjivanja

Uspeh učenika iz predmeta građansko vaspitanje ocenjuje se **opisno** na osnovu:

- a) procene ostvarenih postignuća,
- b) zapažanja o načinu angažovanja učenika u toku nastave,
- v) preporuke za dalje napredovanje.

Na kraju školske godine izvodi se zaključna ocena: veoma uspešan, uspešan.

Kriterijumi za ocenjivanje su: **redovnost** u pohađanju nastave, **zainteresovanost**, **postignuće**, **aktivno uključivanje u proces nastave**.

Prostor, oprema i nastavna sredstva

Prostor u kojem se izvodi nastava, učionica opšte namene, treba da pruža mogućnost za sedenje ukруг i rad u odvojenim manjim grupama (od 4 do 6 učenika). Poželjno je da se za nastavu ovog predmeta koristi posebna prostorija i/ili da se materijali i produkti rada učenika čuvaju na jednom mestu i mogu izložiti u učionici. Materijal potreban za rad na realizaciji predmeta: 30 listova papira A4 formata po učeniku, 20 komada velikih pakpapira, flomasteri i bojice za svakog učenika, selotejp i makaze.

Priručnik za nastavnike:

"Građansko vaspitanje - Saznanje o sebi i drugima 4", Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, 2004.

Preporučena literatura za nastavnike:

Ršumović Ljubivoje, Bukvar dečjih prava, UNICEF, 1995.

KONVENCIJA UN o pravima deteta, UNICEF

Rozenberg M., Jezik saosećanja, Zavod za izdavanje udžbenika, 2002.

Kolberg Lorens, Dete kao filozof morala, u zborniku Procesi socijalizacije kod dece, Zavod za izdavanje udžbenika, 1986.

Dejvid Belami, 101 način da spasemo zemlju, Odiseja, 2004.

NARODNA TRADICIJA

Četvrti razred

Cilj i zadaci

Uvođenje najmlađih naraštaja u tradicijsku kulturu kroz odgovarajuću nastavu usmerenu na revitalizaciju tradicije, jedan je od načina da se spreči ubrzano odumiranje mnogih važnih elemenata *tradicijske kulture* i njihov nestanak iz prakse, odnosno iz samog života. Pravilnim, odmerenim i pravovremenim plasiranjem informacija o narodnoj tradiciji postižu se i mnoga druga dobra, kao što su sticanje svesti o sebi samom i svom mestu u svetu sličnih i različitih, formiranje predstave o kontinuitetu i ukorenjenosti i sl.

Koncepcija nastave ovog izbornog predmeta poseban naglasak stavlja na lokalnu narodnu tradiciju, čime se u multinacionalnoj i multikonfesionalnoj sredini, kakva preteže u Srbiji, čuvaju prava i osobenosti manjina i njihov identitet.

Opšti cilj:

Ostvariti direktno uvođenje učenika u aktivnosti revitalizacije tradicije kroz neposredno upoznavanje materijalne i duhovne tradicijske kulture svog naroda i naroda u užem i širem okruženju.

Zadaci:

Usvajanje elementarnih znanja o:

razlici između folklornog i aktuelnog okruženja, i to kroz:

- upoznavanje sa osnovnim folklornim tekstovima (bajke, legende, priče, pesme, poslovice);
 - upoznavanje sa dečjim folklorom (igre i kratke tekstualne forme kao što su zagonetke, uspavanke, razbrajalice itd.);
 - usvajanje elementarnih znanja o nosećim nastavnim motivima (različiti za svaki razred u prvom ciklusu);
- godišnjem ciklusu*, i to kroz poznavanje:

- osnovnih razlika između gradskog i seoskog načina života;
- osnovnih sezonskih radova;
- osnovnih običajno-obrednih radnji vezanih za te radove;
- osnovnih i opštih praznika;
- običajno-obrednih radnji vezanih za te praznike.

U **četvrtom razredu**, u okviru ovog izbornog predmeta, radi se i dalje na razvijanju tema iz prva tri razreda i dodaju im se novi noseći motivi kroz teme *Tradicionalni oblici transporta i transportna sredstva*, *Narodni muzički instrumenti* i *Nosioci narodne tradicije*.

Cilj i zadaci:

- produbljivanje znanja o folklornim praznicima, biljkama, kući, zanatima;
- sticanje elementarnih znanja o tradicionalnim oblicima transporta i transportnim sredstvima i njihovom značaju za život ljudi na selu i u gradu;
- upoznavanje različitih narodnih muzičkih instrumenata i njihove uloge u tradicijskoj kulturi;
- upoznavanje sa nosiocima narodne tradicije (usmenim, pisanim i materijalnim);
- shvatanje važnosti čuvanja i negovanja narodne tradicije.

Sadržaji programa

U četvrtom razredu radi se i dalje na produbljivanju, proširivanju i sistematizovanju znanja koja su učenici poneli od kuće i/ ili stekli u prethodna tri razreda preko izučavanja ovog izbornog predmeta. U ovom nastavnom programu težište je na novim nosećim motivima. To su: *Tradicionalni oblici transporta i transportna sredstva* i *Narodni muzički instrumenti*, sa pratećim folklornim obeležjima prostora i vremena u kojima su nastali. Učenici će takođe, moći da upoznaju načine prenošenja sadržaja narodne tradicije sa jedne na drugu generaciju.

Preko izučavanja ovih tema, učenici će upoznati mnoge, već zaboravljene oblike transporta i transportnih sredstava, kao i narodne muzičke instrumente i moći će da se približe jednom sasvim drugačijem načinu života koji je, većini njih, danas nepoznat. Odluku o izboru nastavnih sadržaja donosi učitelj u skladu sa mogućnostima koje nudi okruženje-ambijent. Nastavni sadržaji mogu biti:

Tema: *Tradicionalni oblici transporta i transportna sredstva*

- suvozemni unutrašnji saobraćaj (pešački saobraćaj, kolski saobraćaj, zanimanja u suvozemnom saobraćaju);
- trasiranje, izgradnja i održavanje puteva;
- prateći objekti (hanovi, karavan - saraji...);
- značajni putevi u prošlosti;
- poštanski saobraćaj (golubovi pismonoše, pismonoše - tatari, telali...);
- saobraćaj na vodi (transport vodom, od balvana do broda, prelaz preko vode - brvno, skela, korpe, mostovi...)

Tema: *Narodni muzički instrumenti*

- vrste narodnih muzičkih instrumenata (gusle, frula, gajde, svirala od slame, svirala od perja crnog luka, pištaljka od vrbove grane, "violina" od kukuruzovine, svirala od kukute, tikva...);
- materijali od kojih su izrađeni muzički instrumenti;
- uloga muzičkih instrumenata u obeležavanju godišnjeg ciklusa običaja (obredi i praznici) i životnog ciklusa običaja (rađanje, krštenje, svadba, ispraćaj u vojsku).

Tema: *Nosioci narodne tradicije*

- načini prenošenja narodne tradicije (usmeni, pisani i materijalni sadržaji);
- načini čuvanja tradicijske kulture;
- nauke, ustanove i društva koje se bave čuvanjem i negovanjem tradicijske kulture;
- prenošenje sadržaja narodne tradicije iz sadašnjeg vremena na naredna pokolenja.

Izbor sadržaja za ovaj predmet prepušta se učitelju, uz preporuku da povede računa o direktnoj povezanosti nosećih tema sa temama u okviru obaveznih nastavnih predmeta: *Srpski (maternji) jezik, Priroda i društvo, Muzička kultura i Likovna kultura*. Ova neposredna korelacija sadržaja obaveznih i izbornog predmeta može se iskoristiti kao prednost pri integrisanom tematskom planiranju u realizaciji razredne nastave. Osim integrisanog tematskog planiranja, poželjno je koristiti fenomenološki pristup pri izučavanju navedenih sadržaja.

Način ostvarivanja programa

Kako god da se osmisli nastava ovog izbornog predmeta, komparativni metod ostaje nezaobilazan zbog stalne potrebe da se tradicija sopstvenog naroda stavlja u uži i širi kontekst. Ovaj izborni predmet može se, i treba ga tako shvatiti, kao interdisciplinarno sredstvo za lakše savlađivanje novih i nepoznatih činjenica (uz pomoć bliskih i poznatih). Preko savladavanja dekorativnih elemenata običaja i obreda, vezanih za verske i sezone folklorne praznike, preporučuje se pristup koji u okviru nastavnih predmeta iz oblasti umetnosti ima razrađenu metodologiju za takav rad.

I dalje se preporučuje izostanak teorijske nastave, u šta spadaju i svi pokušaji potpune ili delimične rekonstrukcije lokalnih ili opštih običaja i obreda. Učenici samo na pojmovnom nivou treba da se upoznaju sa naukama, ustanovama i društvima koja se bave očuvanjem i negovanjem narodne tradicije, kad što su etnologija, narodna književnost, istorija, arheologija, etnomuzikologija, muzeji, SANU, etno sela, kulturno-umetnička društva, društvo tkalja i drugo.

Realizacija ovog programa, kao i kod prethodna tri, zahteva angažovanje nastavnika na istraživačkom radu i stalnu razmenu informacija sa učenicima u cilju što bolje spoznaje sadržaja lokalne tradicijske kulture.

Prilikom realizacije teme *Narodni muzički instrumenti* poželjno bi bilo da učenici sami izrade neke od instrumenata i pokušaju da na njima sviraju. U tome im mogu pomoći sledeće knjige:

D. Golemović, *Narodna muzika Jugoslavije*, Beograd 1997.

Z. Marković, *Negovanje izvornog folklora u radu sa decom*, Beograd 1976.

Preporuka je da se na kraju školske godine, kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira usvojeno znanje, organizuje izložba/priredba kojom bi učenici pokazali koja su znanja stekli i koje su materijale, predmete,

tekstove i folklorne sadržaje prikupili izučavajući ovaj izborni predmet. Ovakve izložbe/priredbe zahtevaju od nastavnika da planira časove na kraju školske godine za njihovu pripremu i saradnju sa nekim od nastavnika čiji je predmet u korelaciji sa *Narodnom tradicijom*.

Druga pitanja od značaja za ostvarivanje programa

Da bi se obezbedila kvalitetna nastava u okviru nastavnog predmeta *Narodna tradicija*, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara, od kojih su prvi u vezi sa predmetom, drugi sa nastavom, a treći sa nastavnim ambijentom.

Predmetni parametri

- Sadržaji koji se proučavaju u okviru ovog predmeta jesu deo tradicijske kulture, odnosno kulture koja se održava na tradiciji, usmenom prenošenju znanja i podataka sa kolena na koleno. Ali u najopštijem vidu, tradicijsku (kao i svaku drugu) kulturu, čine spomenici duhovne i materijalne prirode, te se analogno tome može govoriti o materijalnoj i duhovnoj tradicijskoj kulturi.

Nastavni parametri

- Praktični vid nastave u ovom predmetu podrazumeva aktivan dodir sa objektima koji čine materijalnu komponentu tradicijske kulture, bilo da se oni izrađuju prema postojećem modelu, bilo da se sa njima upoznaje u autentičnom ambijentu.
- Teorijska nastava daje tumačenje određene običajno-obredne prakse, postavlja je u jasno definisan kontekst i prikazuje njen istorijski razvoj, tamo gde je to moguće, ili se zamenjuje folklornim tekstovima koji na odgovarajući način prate sticanje prvih, elementarnih znanja o tradiciji i kulturi.

Ambijentalni parametri

- Ambijent u kome se škola nalazi utiče na izbor sadržaja nastavnog programa, čime se otvara mogućnost najboljeg i najpotpunijeg plasiranja lokalnih prednosti i resursa.

RUKA U TESTU - OTKRIVANJE SVETA

Naziv predmeta ***Ruka u testu - otkrivanje sveta*** upućuje na neposrednu aktivnost dece pri izučavanju pojava u prirodi i otkrivanju sveta koji ih okružuje. Osnovna ideja uvođenja ovog izbornog predmeta jeste negovanje, podsticanje i razvijanje prirodne dečje radoznalosti i traženje odgovora na pitanja ŠTA, KAKO i ZAŠTO.

Razmatranje pitanja o prirodi na ranom školskom uzrastu pomaže detetu u njegovom razvoju i uspostavljanju odnosa sa materijalnim svetom u okruženju. Dete otkriva da je materijalni svet pogodan za istraživanje i postavljanje brojnih pitanja. Ono razvija svoju ličnost, inteligenciju, kritički duh i formira stav prema realnom svetu. Na taj način se menja njegova uloga, od pasivnog posmatrača ono postaje istraživač.

U okviru ovog izbornog predmeta predloženi su ogledi koji ne zahtevaju složenu i skupu opremu. Dovoljni su predmeti i materijali iz svakodnevnog života. Ogledi su jednostavni i može ih izvoditi svako dete.

Neki ciljevi i zadaci predmeta *Ruka u testu - otkrivanje sveta* oslanjaju se na ciljeve i zadatke predmeta *Svet oko nas* i **Priroda i društvo**, čime se omogućuje kompleksnije dodatno razumevanje pojava u prirodi i razvijanje aktivnog istraživačkog odnosa prema okruženju. Polazeći od saznanja stečenih u okviru predmeta *Svet oko nas*, učenik će razvijati intelektualnu aktivnost i veštine u kontekstu prirodnih nauka.

Cilj i zadaci ovog izbornog predmeta su:

- razvijanje osnovnih pojmova iz prirodnih nauka i njihovo povezivanje;
- razvijanje radoznalosti i istraživačkih sposobnosti;
- razvijanje osnovnih elemenata logičkog i kritičkog mišljenja;
- podsticanje usmenog i pismenog izražavanja kroz diskusije i zapise o izvedenim ogledima;
- razvijanje tolerancije, samostalnosti i sposobnosti za rad u grupi.

Četvrti razred

Ciljevi i zadaci

- formiranje i razvijanje osnovnih pojmova iz prirodnih nauka i njihovo povezivanje;
- razvijanje sposobnosti za aktivno sticanje znanja o prirodnim pojavama kroz istraživanje;
- razvijanje dečjih interesovanja i intelektualne aktivnosti;
- razvijanje sposobnosti zapažanja osnovnih svojstava objekata (materijala), pojava i procesa i uočavanje njihove povezanosti;
- formulisanje pitanja, postavljanje hipoteza i iskazivanje pretpostavki za rešavanje problema;
- razvijanje kritičkog mišljenja kroz posmatranje i eksperiment;
- istraživanje i uočavanje uzročno-posledičnih veza pojava i procesa okruženju i u izvedenim ogledima, izdvajanje parametara i uočavanje njihovog odnosa;
- rešavanje jednostavnih problem-situacija, samostalno i u timu;
- korišćenje naučnog rečnika, primerenog uzrastu, za opisivanje promena svojstava materijala, pojava i procesa i postupaka i koraka u istraživanju;
- podsticanje usmenog i pismenog izražavanja kroz diskusije i vođenje eksperimentalne sveske;
- razvijanje kritičkog odnosa prema informacijama koje se dobijaju čulima;
- prepoznavanje opasnosti i uslova za bezbedan rad.

Sadržaji programa

Istražimo:

Ima li pravila koja važe za sva kretanja.

Da li je lakše pomoću strme ravni

(podizanje predmeta, savlađivanje uspona).

Čemu služi poluga.

Prisustvo pritiska vazduha (atmosferskog pritiska).

Boca kao barometar.

Kako ugasiti užareno drveće.

Pritisak u vodi.

Kako vodu učiniti bistrom.

U kojoj vodi sapun bolje peni
(kišnica, voda sa česme, morska voda).
Kako voda provodi toplotu.
Kako napraviti vodeni termometar.
U kojoj će posudi čaj najduže ostati topao.
Limun kao baterija.
Kako su vezane dve sijalice koje svetle ako pri odvrtnju jedne druga ostane da svetli.
Kako napraviti kompas.
"Strujni" magnet.
Kako pomoću ogledala osvetliti deo tela koji je u senci.
Šta se događa iza ugla zgrade (periskop).
Likovi kod ravnog ogledala (različiti položaj predmeta i ogledala).
Koji se efekti mogu postići sa dva ravna ogledala.
Kašika kao ogledalo.
Da li nas oči varaju (prelamanje svetlosti).
Lupa nam pomaže - kako.

Način ostvarivanja programa

U okviru predmeta *Ruka u testu - otkrivanje sveta* učenicima treba pružiti priliku da:

- razmišljaju i razvijaju intelektualnu aktivnost i veštine u procesu upoznavanja i razumevanja pojava u prirodi;
- zadovolje svoju radoznalost na različite načine: posmatranjem, istraživanjem, kroz samostalnu aktivnost i dobro osmišljen postupak, razmišljanjem, unošenjem malih promena i proveravanjem njihovih efekata.

Ovaj pristup karakteriše:

- primena istraživačkih metoda u naučnom obrazovanju;
- partnerski odnos nastavnik-učenik, koji podrazumeva zajedničko formulisanje problema i pitanja;
- vođenje akcija od strane učenika i predviđanje njihovog ishoda, tj. postavljanje hipoteza i njihovo proveravanje;
- objašnjavanje i kontinuirano beleženje u eksperimentalnu svesku svojih zapažanja, postupaka i koraka u istraživanju.

Opisani pristup predstavlja karakteristične korake naučnog metoda, a nastavnik vodi i usmerava učenike u radu. On ih ohrabruje da postavljaju pitanja, istražuju i diskutuju.

Treba posebno imati u vidu da se ciljevi i zadaci ovog predmeta postižu kroz neposrednu istraživačku aktivnost dece i nenametljiv podsticaj i podršku nastavnika.

Aktivnosti učenika

Za ostvarivanje ciljeva i zadataka ovog predmeta važno je da se omogući nastava u kojoj će aktivnosti učenika biti raznovrsne: posmatranje, sakupljanje materijala i podataka, upoređivanje, klasifikovanje, beleženje, zamišljanje i postavljanje ogleđa (eksperimenata), objašnjavanje, korišćenje podataka, predstavljanje onog što je viđeno i urađeno, postavljanje jednostavnih modela, diskutovanje rezultata i davanje predloga novih eksperimenata, samostalno i grupno istraživanje.

Aktivnosti nastavnika

Nastavnik vodi i usmerava učenike u svim etapama istraživačkog rada: prilikom postavljanja pitanja i hipoteza, predlaganja ogleđa, njihovog izvođenja i predstavljanja rezultata rada.

Priprema nastavnika za ovakve časove obuhvata razmatranje važnih pitanja o temi časa, izboru sadržaja, aktivnosti, ambijentu za realizaciju, korišćenjem različitih izvora informacija (udžbenici, popularna i stručna literatura, Internet...). Pored toga, na časove se mogu pozvati razni gosti - stručnjaci (nastavnici predmeta prirodnih nauka, naučnici/istraživači...) koji mogu preneti svoja iskustva deci i dati im uputstva kako da unaprede svoj način rada.

ČUVARI PRIRODE

Četvrti razred

Ciljevi i zadaci:

- osposobljavanje za aktivno upoznavanje stanja životne sredine;
- poznavanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini;
- poznavanje negativnih uticaja čoveka na životnu sredinu;
- ispitivanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini izvođenjem jednostavnih ogleda;
- podsticanje odgovornog odnosa prema živom svetu;
- podsticanje odgovornog odnosa za racionalno korišćenje prirodnih bogatstava;
- uočavanje različitosti u živom svetu kao uslova za opstanak;
- ispitivanje pojava i promena u prirodi;
- podsticanje odgovornog, zdravog odnosa prema sebi;
- osposobljavanje za rešavanje problemskih situacija samostalno/timski;
- osposobljavanje za donošenje pravilnog stava i za kritičko mišljenje.

Sadržaji programa

ŽIVOTNA SREDINA

- Snalaženje u prirodi (povratak prirodi, staze u prirodi, znaci orijentacije i ishrana u prirodi).
- Istraživanje uzročno-posledičnih veza u životnoj sredini (vazduh, voda, zemljište i buka).
- Aktivno upoznavanje stanja životne sredine izvođenjem jednostavnih ogleda u učionici.

PRIRODNE POJAVE I PROMENE U ŽIVOTNOJ SREDINI

- Raznovrsnost živog sveta kao uslov za opstanak (biodiverzitet).
- Nestajanje vrsta (najčešće ugrožene biljke i životinje).
- Kruženje materije i proticanje energije kroz odnose ishrane.
- Prirodne pojave i promene u životnoj sredini.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

- Aktivna zaštita životne sredine kroz organizovanje raznih akcija čuvara prirode van učionice (štednja, reciklaža, ozelenjavanje...).
- Odgovoran odnos prema životinjama i biljkama.
- Pravo na zdravu životnu sredinu, kvalitet života.
- Odgovoran odnos prema sebi i životnoj sredini u celini.
- Kritički i otvoren stav i saradnja sa lokalnom sredinom, društvom za zaštitu životne sredine, za zaštitu životinja...

Način ostvarivanja programa

Navedeni sadržaji izbornog nastavnog predmeta Čuvari prirode imaju za cilj podizanje svesti o zdravoj životnoj sredini; produbljivanje znanja, veština i navika u vezi sa zaštitom prirode; jačanje sopstvene inicijative, sposobnosti i odgovornog odnosa prema životnoj sredini.

Sadržaji programa omogućavaju uspešniju realizaciju ciljeva i zadataka, a operativna razrada prepuštena je nastavnicima koji sami kreiraju vreme, mesto izvođenja i broj časova za određene teme.

Navedeni sadržaji imaju za cilj podizanje znanja o zaštiti životne sredine na viši nivo u odnosu na prethodno stečeno znanje, a usmereni su na primenu i praktičnu realizaciju i van školskog prostora, u neposrednom okruženju - prirodi.

Izborni nastavni predmet Čuvari prirode pruža velike mogućnosti za integraciju i korelaciju sa drugim nastavnim predmetima, jer su mu sadržaji multidisciplinarni (srpski jezik, matematika, likovna kultura, muzička kultura, priroda i društvo...).

OD IGRAČKE DO RAČUNARA

Naziv predmeta: **OD IGRAČKE DO RAČUNARA**

Godišnji fond
časova: **36**

Razred: **četvrti**

- Ciljevi predmeta:
- Osposobljavanje učenika za algoritamski način razmišljanja kroz upotrebu softvera za izradu programa
 - Osposobljavanje učenika za rad u softveru za obradu teksta i rad sa dokumentima
 - Osposobljavanje učenika za saradnički rad i komunikaciju u onlajn okruženju
 - Kombinovanje stečenih znanja kroz kreativno izražavanje tokom rada na plakatu i odeljenjskom projektu
 - Osposobljavanje učenika za kritičko analiziranje sadržaja na internetu i poštovanje autorskih prava
 - Upoznavanje učenika sa pojmom elektronskog nasilja, merama zaštite i procedurom prijave nasilja

TEMA	CILJ	ISHODI Po završetku teme učenik će biti u stanju da:	OBAVEZNI I PREPORUČENI SADRŽAJI PO TEMAMA	NAČIN OSTVARIVANJA PROGRAMA
Algoritamski način mišljenja	Upoznavanje i osposobljavanje učenika za korišćenje aplikacije za izradu programa u vizuelnom okruženju. Osposobljavanje za kreiranje programa u aplikaciji sa vizuelnim komponentama korišćenjem niza komandi, petlji i uslova. Razvijanje algoritamskog i logičkog načina mišljenja. Razvijanje samopouzdanja i sigurnosti prilikom rešavanja jednostavnih programa.	• koristi radno okruženje aplikacije za izradu programa sa vizuelnim okruženjem koje je prilagođeno uzrastu učenika • samostalno izrađuje jednostavne programe u aplikaciji • izrađuje programe u kojima se koriste ulazne vrednosti, niz komandi, petlje i uslovi. • analizira ulazne i izlazne vrednosti programa i na osnovu njih ispravlja greške u programu	• Osnovni elementi aplikacije Scratch • Uvoz pozadine, sprajta, kostima za sprajt i zvuka • Osnovne komande programiranja, petlje i uslovi • Programiranje sprajtova i pozadine kroz zadatke	Na početku teme učenike upoznati sa ciljevima i ishodima nastave odnosno učenja, planom rada i načinima ocenjivanja. Oblici nastave Predmet se realizuje kroz sledeće oblike nastave: • teorijska nastava i praktičan rad Podela odeljenja na grupe • Odeljenje se može podeliti u grupe ne manje od 15 učenika Mesto realizacije nastave • Nastava se realizuje u učionici i digitalnoj učionici Preporuke za realizaciju nastave Prilikom realizacije časova nastave, teme se mogu prožimati, kombinovati, nadovezivati. Nastavnik treba da proceni kada će koje sadržaje realizovati i time doprineti potpunijem ostvarivanju planiranih ishoda. • Algoritamski način mišljenja: Temu započeti objašnjenjem delova prozora aplikacije Scratch. Objasniti različite mogućnosti zadavanja pozadine i sprajtova koji su osnovni delovi svakog programa u Scratch-u. Pokazati načine zadavanja različitih kostima i zvuka jednom sprajtu koji se kasnije mogu koristiti u programu. Pokazati učenicima blokove u kojima su grupisane skripte/komande po osobinama pomoću kojih se programiraju sprajтови i pozadine. Objasniti skripte koje će se najčešće koristiti za izradu programa, kao i skripte ponavljanja i petlji. Izraditi razne jednostavne i složenije programe koristeći raznovrsne skripte. Podsticati učenike da analiziraju program na osnovu ulaznih i izlaznih vrednosti i da na osnovu njih ispravlja greške u programu. • IKT: Temu započeti povezivanjem sa već

				stečenim znanjem o korišćenju tastature i digitalnog pravopisa. U softveru za obradu teksta učenike upoznati sa poravnanjem, centriranjem, veličini, vrstom i oblikom fonta, unošenjem slike. Nakon teorijsko-praktičnog objašnjenja sledi praktični rad učenika. Kako bi realizacija ovog sadržaja bila funkcionalna, povezati ga sa sadržajem ostalih nastavnih predmeta (na primer, učenici mogu pisati temu iz srpskog jezika ili predstaviti određene nastavne sadržaje iz drugih predmeta). Naredni sadržaj je povezan sa prethodnim i odnosi se na rad sa dokumentima i kreiranje foldera. Potrebno je osposobiti učenike za kreiranje foldera, čuvanje dokumenta u odgovarajućem folderu, pronalaženje dokumenta, otvaranje, a zatim preimenovanje i ponovo čuvanje u odgovarajućem folderu. Ovaj nastavni sadržaj je veoma važan zbog kasnije nastave informatike i računarstva u 5. razredu. Sledeći nastavni sadržaj se, takođe, zasniva na onome što je učenicima već poznato, a u isto vreme doprinosi razvoju njihove kreativnosti. Učenici treba da iskoriste stečena znanja o obradi teksta, kreiranju fotografije, crteža, video-zapisa i kreiraju plakat pomoću odgovarajućeg onlajn alata po izboru nastavnika. Poslednji sadržaj odnosi se na osposobljavanje učenika za saradnički rad u onlajn okruženju. Nastavnik treba da odredi temu projekta, podeli učenike u grupe i odabere odgovarajući saradnički alat (saradnički blog ili wiki alat) sa kojim će upoznati učenike i objasniti im način funkcionisanja alata i način rada. Učenici, po grupama, rade na projektu, koristeći sve prednosti onlajn saradnje i komunikacije, a koristeći do sada stečena znanja. Po završetku projekta, svaka grupa će predstaviti svoj rad (zadatak, deo projekta) i izvršiti vrednovanje projekta i samovrednovanje sopstvenog rada pomoću onlajn alata koji predloži nastavnik. Sadržaje ove teme je moguće povezati sa sadržajima teme Bezbednost (posebno sadržaj Plakat). • Bezbednost: Temu započinjemo kratkim osvrtom na naučeno u prethodim razredima. Usvajanje novih sadržaja moguće je realizovati istraživanjem odgovarajućih sajtova edukativnog karaktera i kroz diskusiju. Važno je, u okviru ove teme, razgovarati sa učenicima o autorskim pravima i skrenuti im pažnju da uvek treba navesti izvor kada se nešto preuzima sa interneta. Veoma svrsishodno je organizovanje vršnjačke edukacije i to dvojako: učenici 4. razreda kao vršnjački edukatori mlađim učenicima i učenici starijih razreda kao vršnjački edukatori učenicima 4. razreda. Podsticati učenike da budu informisani i primerni korisnici interneta. Ukazivati im
--	--	--	--	---

				na važnost uključenosti roditelja u njihov digitalni svet.
IKT	• Osposobljavanje učenika za rad u softveru za obradu teksta • Osposobljavanje učenika za rad sa dokumentima • Osposobljavanje učenika za saradnju u onlajn okruženju • Razvijanje kreativnosti kroz kreiranje plakata i zajedničkog projekta	• koristi softver za obradu teksta (poravnanje, centriranje, vrsta, veličina i oblik fonta, unošenje slike) • sačuva dokument u odgovarajućem folderu, pronađe ga, preimenuje i ponovo sačuva • kreira odgovarajući folder • kreira plakat kombinujući tekst, crtež, fotografije, uz pomoć odgovarajućeg softvera • koristi odgovarajuće saradničke alate tokom rada na zajedničkom projektu	• Softver za obradu teksta • Rad sa dokumentima i folderima • Plakat • Saradnički alati - zajednički rad na odeljenjskom projektu	Takođe, moguće je organizovati kviz kao igroliku aktivnost koja bi proverila koliko su uspešno savladali sadržaje o bezbednom ponašanju na internetu. Kao još jedna moguća aktivnost je kreiranje plakata koji će učenike stalno podsećati na pravila bezbednog ponašanja na internetu (povezati ovaj sadržaj sa sadržajem Plakat iz teme IKT). Ocenjivanje Vrednovanje ostvarenosti ishoda vršiti kroz: • praćenje ostvarenosti ishoda • praćenje praktičnog rada učenika • aktivnost na času Okvirni broj časova po temama • Algoritamski način mišljenja (16) • IKT (16) • Bezbednost (4 časa)
Bezbednost	• Upoznavanje učenika sa pravilima bezbednog ponašanja na internetu • Osposobljavanje učenika za odgovorno ponašanje na internetu	• objasni pojam elektronskog nasilja • navede oblike elektronskog nasilja • objasni proceduru prijavljivanja elektronskog nasilja • primeni prijavljivanje i blokiranje osobe koja vrši elektronko nasilje • navede moguće rizike kod uključivanja geolokatora • pravilno koristi tehnologiju kako bi izbegao zdravstvene probleme • analizira i proceni izvore informacija sa interneta • objasni pojam "autorska prava" • pomaže vršnjacima u zaštiti od neželjenih sadržaja • reaguje na neprihvatljivo i uvredljivo ponašanje u digitalnom okruženju	• Elektronsko nasilje • Verodostojnost informacija sa interneta • Tehnologija i zdravlje • Autorska prava	

KORELACIJA SA DRUGIM PREDMETIMA:

- Obavezni predmeti
- Izborni predmeti
- Vannastavne aktivnosti

MATERNJI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE
Četvrti razred

MAĐARSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ROMSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

RUMUNSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

RUSINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

SLOVAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

HRVATSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BOŠNJAČKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

BUNJEVAČKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

MAKEDONSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ČEŠKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

VLAŠKI GOVOR SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

UKRAJINSKI JEZIK SA ELEMENTIMA NACIONALNE KULTURE

ŠAH

Četvrti razred (1 čas nedeljno, 36 časova godišnje)

Sadržaji programa

I tema: *Uvodni čas (1)*

1. Uvodni čas - upoznavanje sa ciljevima i zadacima programa i načinom rada.

II tema: *Otvaranje (6)*

OTVORENE IGRE

Kraljev gambit:

- primeri dobre igre (smisao gambitne igre);
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

POLUOTVORENE IGRE

Sicilijanska odbrana:

- primeri dobre igre;
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

ZATVORENE IGRE

Damin gambit:

- primeri dobre igre;
- kratke partije (minijature);
- praktična igra.

III tema: *Središnjica (11)*

1. Kombinatorni motivi:

- otkrivanje i prekrivanje linija, redova i dijagonala (složeniji primeri);
- odvlačenje i dirigovanje (složeniji primeri);
- oslobađanje i zauzimanje polja (osnovni primeri);
- uništavanje odbrane i blokada (osnovni primeri);
- dejstvo kroz figure i pregrađivanje (osnovni primeri).

2. Prelazak iz otvaranja u središnjicu:

- značaj inicijative;
- zaostao kralj u centru.

3. Strategija napada i njen značaj:

- napad pri suprotnim rokadama;
- napad pri istostranim rokadama.

IV tema: *Završnica - topovske završnice: top i pešak protiv topa (8)*

4. Odsecanje kralja (sprečavanje prilaza slobodnom pešaku).
5. Pobeda jače strane primenom metode "mosta".
6. Kralj ispred pešaka: odbrana primenom "pravila šestog reda".

V tema: *Odigravanje partija (10)*

4. Turnir učenika (6 školskih časova).
5. Simultanka predmetnog nastavnika protiv učenika.
6. Podvrste šaha.

Podvrste šaha (igre) koje mogu da se koriste za četvrti razred:

1. Igre sa manjom kvadratnom tablom i standardnim figurama.
2. Igre sa manjom pravougaonom tablom i standardnim figurama.
3. Igre sa nestandardnim asimetričnim položajem figura.
4. Igre sa nestandardnim simetričnim položajem figura.

5. Igre sa standardnom tablom i figurama - ali drugačijim ciljem.
6. Igre u kojima svako igra za sebe.
7. Partnerske i timske igre.

Uputstvo za ostvarivanje programa

Da bi se organizovala kvalitetna nastava, primerena potrebama i mogućnostima učenika od prvog do četvrtog razreda osnovne škole, neophodno je voditi računa o tri grupe osnovnih parametara.

I. Predmetni parametri

Sadržaji koji se proučavaju u okviru ovog predmeta deo su opšte šahovske kulture, koja afirmiše ovu drevnu igru kao društveno prihvatljiv model za sagledavanje životnih zakonitosti kroz simboliku šahovskog nadmetanja dveju suprotstavljenih strana. Trinaesti svetski prvak, Gari Kasparov govorio je o tome: "Kreativnost, imaginacija i intuicija su nezamenljivi, baš kao i čvrst karakter; ali, pobeda dolazi samo kroz borbu." Na taj način pregnuće i voljni momenat izbijaju u prvi plan, pružajući oslonac mladoj osobi koja se nalazi u delikatnoj životnoj fazi, u kojoj se od nje očekuje da odgovori zahtevima koje pred njega/nju postavlja školski sistem.

Kako se sedmogodišnjaci nalaze u ranoj fazi kognitivnog razvoja, u kojoj tek stiču osnovne predstave o nizovima, poretku i klasifikaciji, što između ostalog čini osnovu za sveobuhvatno razumevanje pojma broja, šah im prirodno pomaže u usvajanju, a zatim i konsolidaciji ovih znanja. Na ovaj način deca se pripremaju za narednu fazu (oko 9-10 godina života) koju, prema Pijaževovoj klasifikaciji, karakterišu "konkretno logičke operacije", kao npr. obuhvatnije razumevanje matematičkih operacija. Putem savladavanja šahovske notacije daje se značajan podsticaj razvoju veština čitanja i pisanja, ali se postiže i napredak u razumevanju prostorne organizacije, pre svega kroz koncepte horizontalnosti i vertikalnosti, kao preteča koordinatnih sistema, baš kao i diskriminacije lateralizovanosti, što znači da su za to ostvarivanje veoma pogodni zahtevi za pravilnom orijentacijom šahovske table: u odnosu na beloga i crnoga (tj. crnu boju polja u igračevom levom uglu), ali i postavljanje dama na polja iste boje, a kraljeva na polja suprotne boje od figure koja se na njemu nalazi. Proučavanje šaha treba da podstakne napredak logičkog mišljenja i sposobnosti generalizacije, a posebno je dragocena pouka legendarnog svetskog šampiona Emanuela Laskera, doktora filozofskih nauka, koji je naglašavao da putem šaha treba "podučavati o nezavisnom razmišljanju i prosuđivanju".

Šahovska igra predstavlja i model koji promoviše ravnopravnost, a negira svaki oblik diskriminacije: u igri podjednako mogu napredovati i uživati učenici i učenice svih rasa, nacionalnosti i veroispovesti, kako nadareni, tako i oni sa posebnim potrebama - učenici sa slušnim oštećenjima, gluvi i nemi, slabovidni i slepi (šahovska literatura se uspešno prilagođava zapisu Brajeve azbuke, a postoje i posebno dizajnirane šahovske table i figure koje slabovidni i slepi mogu potpuno samostalno da koriste; većina šahista ume da igra i "naslepo", tj. putem izgovaranja poteza onako kako se zapisuju šahovskom notacijom), učenici sa fizičkim hendikepom, autistični ili sa drugim razvojnim poremećajima (između ostalog, šah razvija svest o prisustvu drugoga i na taj način predstavlja osnovu za dalji razvoj komunikacije) - mršavi i buckasti, visoki i niski, ćutljivi i pričljivi, neustrašivi i povučeni... Primenljivost šaha kao zaštitnog okrilja je posebno izražena u okviru kampanja protiv droge i nasilja, dok u okviru njegove preventivne funkcije spada i smanjivanje izostanaka iz škole, kao i smisleno restrukturiranje slobodnog vremena.

II. Nastavni parametri

Teorijska nastava iz šaha pruža minimalan skup fundamentalnih znanja koja su neophodna da bi se ovladalo svim pravilima i opštom kulturom šahovske igre. Na ovom aspektu nastave treba insistirati u onolikoj meri koliko je potrebno da se učenicima pruže najosnovnije informacije na osnovu kojih bi, pre svega kroz mnogobrojne praktične primere i životne analogije, mogli da samostalno otkrivaju ogromno bogatstvo sveta šaha. Stoga, kad god je to moguće, predmetni nastavnik u ulozi moderatora treba da izdvoji dovoljno vremena za praktičnu nastavu u vidu rešavanja primera na demonstracionoj tabli (frontalni oblik rada) i kroz testove (individualni oblik rada), ali i kroz proigravanje u parovima i grupne aktivnosti učenika.

Šah se može shvatiti kao permanentno didaktičko sredstvo za lakše savlađivanje dragocenih životnih lekcija, pri čemu se simbolizam šahovske igre kao paradigme samog života stavlja u užu i širi kontekst. Kao primer možemo da navedemo situaciju u kojoj se učenik nalazi na pešačkom prelazu, a na semaforu za pešake je crveno svetlo. Za malog šahistu sve je jasno: na potezu je protivnik (u ovom slučaju, to su automobili), tako da treba biti strpljiv i sačekati svoj potez. Kada se pojavi zeleno svetlo za pešake, to je kao da je protivnik

završio svoj potez i pritisnuo sat, tako da je sada red na njega da u predviđenom vremenu pređe ulicu, to jest "odigra svoj potez".

Tokom prve godine učenja, putem upoznavanja kvadratne crno-bele table kao poprišta ove igre savršenog sklada, učenici usvajaju prostorne relacije kroz koncepte polja, linija, redova i dijagonala. Druženje sa šahovskim figurama i njihovim kretanjem približava ih znanjima iz geometrije, dok kroz odnos relativnih vrednosti figura (pešak = 1, skakač i lovac = 3, top = 5, dama = 9 ili 10) stižu i osnove iz aritmetike, ali i pouke o vođenju brige o vrednostima koje su im poverene na čuvanje. Postavljanje figura na početna polja primer je za organizaciju i urednost, čime se neuporedivo lakše usvajaju i neki "nepopularni" svakodnevni zahtevi, kao što je odlaganje stvari (npr. školskog pribora, odevnih predmeta, igračaka itd.) na odgovarajuća mesta. Upoznavanje sa šahovskom notacijom (gde se kao prelazni model koristi popularna igra "podmornica") i koncept zapisivanja poteza podsticajno deluju na usavršavanje veština čitanja i pisanja, koje se sreću u okviru ostalih predmeta.

Tokom obuke početnika u okviru nastave šaha kao izbornog predmeta u osnovnim školama u Srbiji uočena je pojava pada zainteresovanosti za dalje učenje šaha usled predugog trajanja obuke - tempom od jednog časa sedmično. Inicijalan impuls sa kojim deca dolaze na nastavu je da se igraju šaha, a suočavaju se sa ne tako kratkim periodom kada izostaje praktična igra, čime mogu biti do te mere nezadovoljni da ih to može obeshrabit i odbiti od daljeg rada. Ukoliko dođe do toga, šah prestaje da bude igra, nailazi na otpor kod učenika, a samim tim i ne uspeva da opravda svoju ulogu nastavnog sredstva po meri deteta.

Predlaže se plansko uvođenje odabranih podvrsta šaha, koje bi svojom privlačnošću igre unapredile dinamiku nastave i podstakle aktivnost i motivaciju učenika, pre svega, u mlađem školskom uzrastu. Sistematizacijom podvrsta šaha, koju prati skup specifičnih metodičko-didaktičkih uputstava, dobija se dopunsko sredstvo za utvrđivanje i provežbavanje određenih tematskih jedinica i obogaćuju se nastavni i vannastavni sadržaji.

III. Parametri okruženja i ostali parametri

U zavisnosti od neposrednog okruženja u kojem se nalazi škola, poželjno je koristiti prednosti lokalnih resursa i negovati kontakte sa obližnjim šahovskim klubovima. Ukoliko postoje mogućnosti, prirodno je najmotivisanije uključiti u rad šahovske sekcije, organizovati gostovanja nekog od aktivnih šahista iz neposrednog okruženja - uz mogućnost odigravanja simultanke protiv zainteresovanih učenika. Preporuka je da se na kraju školske godine (u proširenom obimu od 6 časova), kao mogućnost da se sistematizuje i rekapitulira do tada stečeno znanje u ovom izbornom predmetu, organizuje takmičenje (ukoliko nastavnik proceni da bi neuspeh mogao da obeshrabri decu sa manje razvijenom tolerancijom na frustraciju, ovakvi susreti se mogu okarakterisati kao "druženje"; u tom slučaju se ne bi insistiralo na obračunavanju konačnog takmičarskog učinka, kako učenici ne bi međusobno upoređivali ostvarene rezultate i uspešnost, a mogu se promovisati i drugi nenasilni scenariji, npr. da figure koje su uzete "idu na klupu za rezervne igrače" i da će se, ponovo poredane na početne pozicije, vratiti već u narednoj partiji) među učenicima istog razreda, gde bi oni u uslovima odigravanja šahovskih partija (poštovanje turnirskih pravila) pokazali koja su znanja stekli tokom nastavnog ciklusa.

A) ŠKOLSKI PROSTOR

Specijalizovana učionica za izborni nastavni predmet šah

Veličina učionice: 100 m²

B) ŠKOLSKA OPREMA

Red. br.	Vrste i naziv nastavnog sredstva	Jedinica mere	Količina
1.	Školska tabla		1
2.	Demonstraciona šahovska tabla		1
3.	Radni sto za nastavnika		1
4.	Stolica za nastavnika sa naslonom		1
5.	Stolovi za učenike		16
6.	Stolice za učenike		16
PRIBOR I MATERIJAL ZA RAD			
1.	Šahovska garnitura (tabla* + figure)	komplet	16
2.	Šahovski sat		8
3.	Listići za zapisivanje partije		500
VIZUELNA SREDSTVA			
1.	Zidne slike svetskih šahista		5
PREPORUČENA LITERATURA ZA NASTAVNIKA I UČENIKA			
1.	<i>Šahovska škola u 30 lekcija (knjiga i kompakt-disk)</i> , Aleksandar Matanović, Šahovski informator, Beograd, 2002.		1
2.	<i>Šah - Igra miliona (niži i viši kurs)</i> , Dragoslav Andrić, 6. izdanje, Sportska knjiga, Beograd, 1991.		1
3.	<i>Škola šaha I-IV</i> , Borislav Ivkov, Centar za unapređivanje šaha, Beograd, 1975-1978.		1
4.	<i>Metod početka šahovske partije</i> , Zoran J. Petrović, Šahovski informator, Beograd, 2006.		1
5.	<i>Šahovski udžbenik</i> , Budimir B. Lakićević, ITP Zmaj, Novi Sad, 2003.		1

*Minimalna propisana dimenzija polja šahovske table je 45×45 mm (odgovarajuća dimenzija cele table je 400×400 mm). Odnos između figura i dimenzija šahovske table je takav da je moguće smestiti četiri pešaka na površinu jednog šahovskog polja.

Grupa učenika za realizaciju sadržaja programa nastavnog predmeta šah broji od 10 do 16 učenika.

Obrazovno-vaspitni rad za sadržaje nastavnog programa šah može da izvodi nastavnik ili stručni saradnik:

- profesor razredne nastave;
- nastavnik razredne nastave;
- profesor predmetne nastave u osnovnoj školi;
- nastavnik predmetne nastave u osnovnoj školi,

koji je stekao najmanje I (prvu) kategoriju ili titulu ženskog majstorskog kandidata.**

**Provera stručne šahovske kvalifikacije vrši se uvidom u takmičarsku knjižicu predmetnog nastavnika, na osnovu koje se ustanovljava da li je zahtevani nivo registrovan i overen od strane nadležnog Šahovskog saveza.

3. PREPORUČENE VRSTE AKTIVNOSTI U OBRAZOVNO-VASPITNOM RADU

Preporučene vrste aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu date su uz obavezne i preporučene sadržaje svakog obaveznog i izbornog nastavnog predmeta, u odeljku Način ostvarivanja programa.

4. NAČIN PRILAGODAVANJA PROGRAMA

4.1. Način prilagođavanja programa za muzičko i baletsko obrazovanje i vaspitanje

Muzičke i baletske škole donose svoje školske programe u skladu sa Nastavnim planom i programom, a specifičnosti se iskazuju posebnim nastavnim planovima i programima za ovu delatnost.

4.2. Način prilagođavanja programa za obrazovanje odraslih

Prilagođavanje programa za obrazovanje odraslih vrši se u pogledu organizacije, trajanja, ciljeva, zadataka i ocenjivanja, saglasno potrebama i mogućnostima odraslih u skladu sa zakonom.

4.3. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa smetnjama u razvoju

Školski programi donose se na osnovu Nastavnog plana i programa za četvrti razred osnovne škole, a specifičnosti se iskazuju posebnim programima u zavisnosti od vrste i stepena ometenosti.

4.4. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje učenika sa posebnim sposobnostima

Prilagođavanje programa za učenike sa posebnim sposobnostima vrši se:

- individualizacijom nastavnih aktivnosti i prilagođavanjem nastavnih metoda i tehnika;
- izborom odgovarajućih nastavnih sredstava;
- formiranjem manjih grupa u okviru odeljenja za intenzivniji nastavni rad sa ovim učenicima, a u skladu sa potrebama;
- procenjivanjem napredovanja i uspeha standardima naprednih postignuća;
- ponudom odgovarajućih izbornih predmeta;
- ponudom fakultativnih nastavnih predmeta i slobodnih aktivnosti u fakultativnom delu školskog programa;
- uključivanjem stručnih saradnika u pripremu individualizovanih nastavnih aktivnosti za ove učenika, kao i za procenjivanje i praćenje njihove efikasnosti i uspešnosti.

4.5. Način prilagođavanja programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine

Prilagođavanje programa za obrazovanje i vaspitanje na jeziku nacionalne manjine vrši se tako što:

- maternji jezik nacionalne manjine ima status obaveznog nastavnog predmeta;
- nastava srpskog jezika, kao nematrnjeg jezika, izvodi se kao nastava obaveznog predmeta;
- fond časova za nastavu obaveznih predmeta srpski jezik ili srpski jezik kao nematrnji jezik i maternjeg jezika određuje se nastavnim planom;
- nastava maternjeg jezika prilagođava se potrebama, interesima i mogućnostima škole, učenika, roditelja i lokalne sredine, u skladu sa zakonom i nastavnim planom i programom;
- za pripadnike nacionalnih manjina program nastave prilagođava se u pogledu sadržaja koji se odnose na istoriju, umetnost i kulturu nacionalne manjine.

5. OPŠTI I POSEBNI STANDARDI ZNANJA

Standardi obrazovanja određuju nivo razvijenosti očekivanih znanja, sposobnosti i veština na opštem i posebnom nivou.

Očekivana znanja, sposobnosti, veštine identifikuju se u rezultatima pedagoškog procesa, čija su polazišta određena ciljevima i zadacima obrazovanja i vaspitanja.

Posebni standardi određuju nivo razvijenosti znanja, sposobnosti i veština koje učenik ostvaruje na kraju svakog razreda, nivoa obrazovanja i vaspitanja u okviru svakog nastavnog predmeta. Posebni standardi su dati u programima za pojedine nastavne predmete.

Standardi znanja su referentna osnova za prikupljanje pouzdanih i valjanih podataka o stepenu ostvarenosti očekivanih postignuća i, posredno, ciljeva i zadataka vaspitanja i obrazovanja.

Na osnovu rezultata nacionalnih ispitivanja i očekivanog, odnosno poželjnog nivoa postignuća - nacionalnih standarda, formuliše se republički plan razvoja kvaliteta obrazovanja. Ovim planom određuju se realistička

očekivanja u okviru definisanih postignuća za pojedine nastavne oblasti i nastavne predmete za određeni vremenski period - za celu zemlju, na nacionalnom nivou.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća propisanih na školskom nivou, određuje se takođe na osnovu:

- rezultata školskih ispitivanja i
- očekivanog i poželjnog nivoa postignuća - školskog standarda.

Na osnovu rezultata ispitivanja i očekivanog i poželjnog nivoa postignuća formuliše se školski plan razvoja kvaliteta obrazovanja, kojim se određuje stepen ostvarenosti postignuća koji se očekuje u određenom vremenskom periodu.

Standardi ostvarenosti zadataka, odnosno postignuća, određuju se tako da budu u određenoj meri iznad nivoa koji se u datom trenutku može utvrditi na osnovu ispitivanja učenika, kako bi se na taj način uticalo na razvoj kvaliteta obrazovanja. Na osnovu ispitivanja postignutog, standardi se menjaju i pomeraju na više.

6. DRUGA PITANJA OD ZNAČAJA ZA OSTVARIVANJE NASTAVNIH PROGRAMA

ŠKOLSKI PROGRAM

Školski program sadrži obavezni, izborni i fakultativni deo.

Obavezni deo školskog programa sadrži nastavne predmete i sadržaje koji su obavezni za sve učenike određenog nivoa i vrste obrazovanja.

Izborni deo školskog programa obuhvata izborne nastavne predmete i sadržaje programa po nivoima i vrstama obrazovanja od kojih učenik obavezno bira jedan ili više nastavnih predmeta prema svojim sklonostima. Jedan od obaveznih izbornih predmeta jeste verska nastava ili građansko vaspitanje.

Učenik se obavezno opredeljuje za versku nastavu ili građansko vaspitanje, i izabrani nastavni predmet zadržava do kraja započetog ciklusa osnovnog obrazovanja.

Škola je dužna da u četvrtom razredu učenicima ponudi, pored obaveznih izbornih nastavnih predmeta, verske nastave i građanskog vaspitanja, još tri izborna predmeta, od kojih učenik bira jedan.

Fakultativni deo školskog programa zadovoljava interese učenika u skladu sa mogućnostima škole kao i sadržaje i oblike slobodnih aktivnosti (hor, orkestar, ekskurzije, sekcije, kulturne i druge aktivnosti...).

Učenik razredne nastave ima do 20 časova nedeljno, odnosno 23 časa ako obrazovanje stiče na jeziku nacionalne manjine.

Navedeni broj časova može se uvećati do 5 časova ostalim aktivnostima (časovi izbornih i fakultativnih nastavnih predmeta, slobodne aktivnosti).

Preporuke za ostvarivanje programa zdravstvenog vaspitanja

Zdravstveno vaspitanje je proces koji se planski i kontinuirano odvija. Nastavnik razredne nastave realizuje predložene teme iz oblasti zdravstvenog vaspitanja shodno uzrasnom i obrazovnom nivou učenika i integrisanim tematskim planiranjem kroz obavezne i izborne predmete. Naučna istraživanja su pokazala da se 52 odsto svih mogućih uticaja na zdravlje odnose na svakodnevno ponašanje pojedinca. Veliki broj patoloških stanja mogao bi se izbeći pravilnim odnosom prema zdravlju i životu. Zdrav način života se uči u porodici, školi i široj društvenoj zajednici, te škola treba kod učenika da pokrene: pozitivne emocije, formiranje pravilnih stavova, sprovedi pozitivnu akciju za zdravlje, ugradi znanja u obliku navika u karakter učenika i trasira put ka veštinama zdravog življenja.

Za zdrav razvoj ličnosti učenicima je neophodno pomoći da sigurnost traže u sopstvenoj moći poimanja sveta, intelektualno, emocionalno i estetski. *Zdravo ponašanje je neposredno povezano sa zdravljem i predstavlja svaku aktivnost preduzetu radi unapređivanja, očuvanja i održavanja zdravlja. Suprotno tome "rizično ponašanje" definisano je kao specifičan oblik ponašanja koji povećava osetljivost za specifične poremećaje zdravlja.* Same informacije nisu dovoljne da učenici prihvate zdravo ponašanje. To je samo početna faza, odnosno azbuka vaspitnog procesa koja se mora dopuniti savremenim zdravstveno-vaspitnim strategijama, sa dobro planiranim i kontrolisanim intervencijama koje utiču na postepeno dobrovoljno prihvatanje ponašanja koje vodi zdravlju.

Opšti cilj zdravstvenog vaspitanja je da učenici ovladaju osnovnim znanjima, veštinama, stavovima i vrednostima iz oblasti zdravstvenog vaspitanja, kroz učenje zasnovano na iskustvu.

Učenje sadržaja zdravstvenog vaspitanja ima za cilj upoznavanje sebe i svog okruženja radi prevođenja onoga što znamo o zdravlju u željeni način ponašanja, uz prepoznavanje pravih životnih vrednosti i podsticanje optimalnog razvoja ličnosti.

Ostali ciljevi i zadaci zdravstvenog vaspitanja su:

- sticanje osnovnih medicinskih znanja i njihovo povezivanje radi razvijanja psihički i fizički zdrave ličnosti, odgovorne prema sopstvenom zdravlju,
- stvaranje pozitivnog odnosa i motivacije za zdrav način življenja,
- vaspitavanje učenika za rad i život u zdravoj sredini,
- sticanje znanja, umenja, stavova i vrednosti radi očuvanja i unapređenja zdravlja,
- promovisanje pozitivnih socijalnih interakcija radi očuvanja zdravlja,
- podsticanje saznanja o sebi, svom telu i sopstvenim sposobnostima,
- motivisanje i osposobljavanje učenika da budu aktivni učesnici u očuvanju svog zdravlja,
- razvijanje navika kod učenika za očuvanje i negovanje svoje okoline,
- razvijanje odgovornog odnosa prema sebi i drugima,
- uključivanje porodice na planu promovisanja zdravlja i usvajanja zdravog načina života,
- razvijanje međusobnog poštovanja, poverenja, iskrenosti, uvažavanja ličnosti, jednakosti i otvorene komunikacije,
- usvajanje i prihvatanje pozitivnih i suzbijanje negativnih oblika ponašanja značajnih za očuvanje zdravlja,
- upoznavanje najosnovnijih elemenata zdravog načina života,
- upoznavanje protektivnih faktora za zdravlje, kao što su: fizička aktivnost i boravak u prirodi,
- sticanje novih saznanja o rađanju, reprodukciji i polnim razlikama.

Četvrti razred Sadržaji programa

I Tema - Ishrana - vrste hranljivih materija

Podela, osobine, uloga masti, belančevina, vitamina, ugljenih hidrata, minerala, vode. Bolesti koje se prenose putem hrane. Opasnosti od nekontrolisane primene dijeta.

II Tema - Značaj rekreacije i sporta

Zašto se bavimo sportom? Vrste i značaj rekreacije i pojedinih sportova. Pravilna rekreacija - nadzor, ishrana, hidratacija.

III Tema - Pubertet

Osvrt na usvojeno gradivo u trećem razredu. Dopuniti znanja novim sadržajima. Anatomske i fiziološke promene u pubertetu. Akne u pubertetu. Odnosi među polovima, sa osvrtom na značaj produžetka vrste i zdravog potomstva. Bolesti endokrinog sistema.

IV Tema - Bolesti dečjeg doba

Izvor infekcije, putevi širenja i ulazno mesto infekcije. Zoonoze - higijena i nega u domu sa kućnim ljubimcima. Odnos dece u seoskim sredinama prema domaćim životinjama - ugroženost od bolesti koje se prenose sa životinja na ljude.

Bolesti respiratornog trakta - prehlada, grip, bronhitis.

Bolesti digestivnog trakta - oralna higijena, bolesti zuba, alimentarne infekcije, paraziti, značaj redovnog uzimanja hrane.

Bolesti lokomotornog sistema - deformiteti kičmenog stuba, spuštene stopala.

Dečje zarazne bolesti. Zamke i opasnosti od tetovaže i pirsinga.

V Tema - Prva pomoć

Prva pomoć kod krvarenja, sunčanice, kolapsa.

Prva pomoć kod trovanja, alkoholizma, povraćanja.

Stres - posledice stresa i prevencija u cilju podizanja psihičke kondicije i sprečavanja nastanka bolesti.

VI Tema - Bolesti zavisnosti

Pušenje, alkoholizam, narkomanija - znanja usvojena u trećem razredu osnovnog obrazovanja dopuniti i proširiti u skladu sa mogućnostima učenika četvrtog razreda. U realizaciji programskih sadržaja svih predmeta naći mogućnosti da učenici shvate štetno dejstvo alkohola, nikotina i psihoaktivnih supstanci.

Način ostvarivanja programa

Preporučene aktivnosti u obrazovno-vaspitnom radu

Sastavni deo nastavnog programa je uputstvo za način realizacije programskih sadržaja. Sadržaji zdravstvenog vaspitanja u četvrtom razredu predstavljaju programski kontinuitet iz prethodna tri razreda osnovnog obrazovanja i vaspitanja. Konceptija predmeta podrazumeva nadgradnju znanja, umenja i veština, kako bi se učenici osposobili za praktičnu primenu znanja. Principom postupnosti u skladu sa uzrasnim karakteristikama učenika, po sistemu koncentričnih krugova, sadržaji su u svakom sledećem razredu sve složeniji i obimniji.

Na času odeljenjskog starešine neophodno je obraditi nastavne sadržaje koji nisu našli svoje mesto u programskim sadržajima obaveznih, izbornih predmeta i ostalih organizacionih formi rada na nivou škole. Učitelj ima određenu slobodu u kreiranju nastavnog procesa. Za određene teme neophodno je angažovati zdravstvene radnike koji se bave tom problematikom (bolesti zavisnosti, HIV infekcije, zlostavljanje i zanemarivanje dece, ishrana, oralna higijena), roditelje, društveno-humanitarne, sportske, rekreativne, kulturne i druge organizacije i udruženja.

Rad na realizaciji programa odvija se u okviru:

- redovne nastave, tj. integracije zdravstveno-vaspitnih sadržaja u programe drugih predmeta,
- vannastavnih aktivnosti - sportskih sekcija klubova zdravlja, akcija za unapređenje školskog prostora, kao i prostora oko škole, akcija posvećenih zdravoj ishrani i svim ostalim aktivnostima planiranih kalendarom zdravlja,
- vanškolskih aktivnosti na uređivanju zelenih površina, saradnje sa zajednicom, na organizovanju kulturnih aktivnosti i drugih sadržaja za kreativno i rekreativno korišćenje slobodnog vremena.

Sadržaj programa koncipiran je u šest tematskih celina, sa tendencijom da se pri realizaciji programskih sadržaja uspostavi korelacija sa svim nastavnim predmetima. Praktična nastava uključuje aktivan odnos učenika prema materijalnom svetu i na taj način potvrđuje primenljivost stečenih teoretskih znanja.

Predloženi programski sadržaji predstavljaju polaznu osnovu za kontinuiran rad i realizaciju zadatih ciljeva. Unutrašnju strukturu planiranih sadržaja treba fleksibilno prilagoditi postavljenim ciljevima obrazovanja i uslovima rada u školi. Efikasnim i podsticajnim metodama rada s učenicima doći do načina koji omogućava usvajanje generativnih, transfernih i funkcionalnih osnovnih znanja i veština, koja predstavljaju osnovu za usvajanje pojmova i znanja u narednim fazama školovanja.

Primenom principa postupnosti - od lakšeg ka težem, u četvrtom razredu se proširuju znanja kako po obimu, tako i po složenosti sadržaja. Podsticanjem misaone aktivnosti i primenom metoda analize i sinteze postiže se logičan način razmišljanja i viši saznavni nivo. U realizaciji programa pratiti razvojni put učenika vodeći računa o individualnim karakteristikama svakog ponosob, kao i o socijalnom miljeu u kom učenik živi.

Podrška učitelja kao i celog odeljenja tokom rada bitan je preduslov uspešne realizacije programa. Priminiti niz metodičkih radnji tokom svakog časa obrade sadržaja. Pored teorijskih informacija i njihove praktične primene radi sagledavanja celovitosti materije, potrebno je dijaloškom metodom što više podsticajno aktivirati učenike u radu koristeći pri tom životno iskustvo, odnosno situacije u kojima su se nekada našli.

Za uspešnu realizaciju pojedinih nastavnih jedinica potrebno je angažovati roditelje, jer su oni neophodan partner nastavnicima i istovremeno izvor ideja aktivnosti i dobre volje, vođeni iskrenom željom za stvaranjem što humanijih i zdravijih uslova za školovanje svoje dece. Oblici saradnje s roditeljima mogu biti različiti: preko dece, individualno, roditeljski sastanci, tribine, neposredno učešće roditelja u realizaciji nastavnih tema. Dinamika realizacije programskih sadržaja zavisi od prethodnih znanja učenika, njihovih razvojnih mogućnosti, zainteresovanosti za materiju, kao i od kreativnosti učitelja pri realizaciji sadržaja.

Deci je neophodno približiti činjenicu da je zdravlje pojedinca ne samo lično, već i opšte dobro. **Ono se u velikoj meri uči te svako može značajno uticati na kvalitet svoga zdravlja ako prihvati zdrav stil života.**

Deca moraju dobiti blagovremenu i kvalitetnu informaciju koju će umeti da usvoje i ugrade u svakodnevno ponašanje. Postoje brojne mogućnosti kako se svaka tema može približiti učenicima. To sigurno ne treba da bude jednostavno iznošenje činjenica, već raznovrsne aktivnosti koje svestrano uključuju učenike kroz radionice, edukativne igre, imitacije... Neophodno je ostvariti interaktivno i dinamično učenje u odeljenju kako bi učenici s lakoćom prihvatili i usvojili znanja, a da pri tome nemaju utisak napornog rada. Stvoriti

dinamičku i promenljivu sredinu za učenje sa osmišljeno organizovanim materijalom koji odgovara razvojnom nivou i individualnim interesovanjima učenika.

Nastavne aktivnosti potrebno je usmeriti na životnu praksu i time znanja i umenja staviti u funkciju primenljivosti. U radu s učenicima neophodno je podsticati radoznalost, samostalnost i stvaralačke ideje, sa uvažavanjem razvojnih i individualnih karakteristika.

Za uspešnu realizaciju programa izuzetno je značajna podrška u vidu obuke nastavnika sa priručnikom kao pratećom literaturom i osnovnim osloncem u realizaciji programa zdravstvenog vaspitanja. Učenici kao izvor informacija koriste postojeće udžbenike i raspoloživu literaturu iz ostalih nastavnih predmeta na nivou uzrasta, kao i ostale izvore informacija (štampane, audiovizuelne, elektronske...).

Preporuke za ostvarivanje programa slobodnih aktivnosti (hor i orkestar)

Hor

Učešćem u horu mlada ličnost se socijalizira i sagledava vrednosti zajedničkog učestvovanja u postizanju određenog umetničkog izraza. Hor je najmasovniji vid kolektivnog muziciranja u osnovnoj školi i od njegovog rada zavisi i ugled škole. Jedino se kod hora traži jedinstven (pevani) odgovor od svih učenika.

Horsko pevanje može biti:

- odeljenjsko horsko pevanje,
- razredno horsko pevanje,
- horsko pevanje mlađih razreda.

Pevanje u odeljenjskom horu ima obrazovni i vaspitni cilj. Obrazovni cilj obuhvata razvijanje sluha i ritma, širenje glasovnih mogućnosti, učvršćivanje intonacije. Vaspitni cilj obuhvata razvijanje osećanja pripadnosti kolektivu, razvijanje estetskih osećanja, upoznavanje novih reči, odnosa u prirodi i među ljudima i sl.

Razredni hor obuhvata sva odeljenja istog uzrasta u školi.

Hor učenika mlađih razreda obuhvata uzrast učenika od I do IV razreda, sa nedeljnim fondom od 3 časa.

Časovi hora ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

Na repertoaru hora mlađih učenika treba da se nađu jednoglasne i dvoglasne kompozicije u izvođenju a capella ili uz instrumentalnu pratnju. Repertoar hora obuhvata dela domaćih i stranih kompozitora.

U toku školske godine potrebno je sa horom uraditi osam do deset kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.

Orkestar

Orkestar koji najbolje odgovara mogućnostima i interesovanju učenika osnovne škole jeste Orfov instrumentarij. Kako se na ovim instrumentima lako savladava tehnika sviranja i svira od prvog razreda, velika je mogućnost da se odaberu najbolje uvežbani učenici za ovaj sastav.

Na početku rada sviranje na Orfovim instrumentima svodi se na praćenje ritma pevane pesme, brojalice ili muzičke igre. Sviranje na melodijskim instrumentima uvodi se kasnije kada se učenici priviknu na zajedničko sviranje.

U školi se može formirati orkestar sastavljen i od neke druge kombinacije instrumenata (npr. harmonike, mandoline, tambure, blok flaute).

Časovi orkestra (3 časa sedmično) ulaze u fond časova neposrednog rada sa učenicima.

U toku školske godine potrebno je sa orkestrom uraditi najmanje pet kompozicija i nastupati na smotrama, takmičenjima i drugim muzičkim manifestacijama.